

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜ'MİNÛN SÛRESİNİN
TEFSİRİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sait DEMİR

ŞANLIURFA-2018

T.C.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEFSİR BİLİM DALI

**ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜ'MİNÛN SÛRESİNİN
TEFSİRİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Sait DEMİR

Danışman

Prof. Dr. Atilla YARGICI

ŞANLIURFA-2018

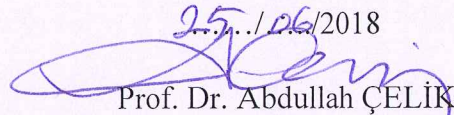
T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı 155230031 numaralı Sait DEMİR'in hazırladığı "ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜ'MİNÛN SÛRESİNİN TEFSİRİ" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunması, 21/05/ 2018 tarihinde, saat 10'00 'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABUL (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

21/05/ 2018

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Prof. Dr. Atilla YARGICI	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi M. Yusuf YAGIR	Kabul	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Kadri ÖNEMLİ	Kabul	

Bu tezin Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

21.05.2018

Prof. Dr. Abdullah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntıların, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı :Sait DEMİR

Öğrenci Numarası: 155230031

Enstitüsü Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı : Yüksek Lisans

Başlık (Türkçe) Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Mü'minûn Sûresinin Tefsiri

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen Esbâb-i Nüzûl Bağlamında Mü'minûn Sûresinin Tefsiri çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 138 sayfalık kısmına ilişkin, 24/04/2018 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 20,4'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç/dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisansüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisansüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntıların bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer olmadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum. Gereğini saygılarımla arz ederim.

24/04/2018

Sait DEMİR

Yukarıda yer alan raporun ve beyanın doğruluğunu onaylarım 24/04/2018

Prof. Dr. Atilla YARGICI

Danışman Ünvanı-Adı Soyadı

ÖNSÖZ

Hayatın her alanını kapsayan dinimizin iki ana kaynağından birincisi olan Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılması için Kur'ân ilimlerinin çok iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu ilimlerin en önemlilerinden birisi de sebab-i nüzûl ilmidir. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in manalarının doğru anlaşılmasının ancak ona ilk muhatap olan Peygamberimiz ve sahâbe-i kirâmın yaşadığı dönemin ve âyetlerin geliş şartlarının bilinmesine bağlı olduğu âlimlerin ihtimamla dile getirdikleri bir husus olmuş ve pek çok âlim bu alanda çaba ve emek sarf etmişlerdir. Başta Hz. Ali, İbn Abbas ve İbn Mes'ud gibi bazı sahabiler olmak üzere pek çok âlim Kur'ân'daki her âyetin ne hakkında, kim hakkında ve nerede nâzil olduğunu bildiklerini söylemişlerdir. Bunların arasında İbn Mes'ud'un "Allah'a yemin ederim ki, Kur'ân'da nâzil olan âyetlerin kim için ve nerede nâzil olduklarını en iyi ben bilirim." şeklindeki ifadesi, Kur'ân-ı Kerim için sebab-i nüzûlün bilinmesinin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Sahabenin sebab-i nüzûle bakışı sonraki nesillere de etki etmiştir. Bundan dolayı selef âlimlerinin bazıları Kur'ân'ın anlaşılmasında en güvenli yolun sebab-i nüzûl olduğunu dile getirmişlerdir. Şatibi ise, bu sözleri "sebeb-i nüzûlü bilen kimsenin Kur'ân-ı Kerim'i bilebileceği" anlamında yorumlamıştır.

Bu çalışmada, ideal bir mü'minin nasıl olması gerektiği konusunda Kur'ân'da bizlere ışık tutacak Mü'minûn sûresini sebab-i nüzûl bağlamında anlamaya ve anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmanın amacı, nüzûl sebeplerini dikkate alarak Mü'minûn sûresinin ihtiva ettiği konuları ve vermek istediği mesajları sûre bütünlüğü çerçevesinde ortaya koymaktır.

Evrensel olan Kur'ân-ı Kerim her çağa hitap etmektedir. Ancak Kur'ân-ı Kerim yorumlanırken zamanın ihtiyaçları ve şartları göz önünde bulundurulmalıdır. Bizde Mü'minûn sûresindeki hakikatleri geçmişteki

yorumları zamanımızın dili ile harmanlayarak çalışmanın önemini anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmada, özellikle klasik ve çağdaş tefsirler başta olmak üzere hadis ve bazı muteber eserler yardımıyla sebep-i nüzûl bağlamında Mü'minûn sûresinin tefsirini yapmaya gayret gösterdik.

Bu çalışma süresince görüş ve eleştirileri ile bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Atilla YARGICI'ya teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Fikir, eleştiri ve rehberlikleriyle tezin olgunlaşmasında önemli katkıları bulunan kıymetli tez jürimdeki hocalarım Dr. Öğretim üyesi Yusuf YAGIR ve Dr. Öğretim üyesi Kadri ÖNEMLİ'ye şükranlarımı arz ederim. Ayrıca aileme ve arkadaşlarım Mardin İl Müftülüğü Merkez İmam hatibi Selahattin AYDIN ve Arş. Gör. Ahmet ARSLAN'a teşekkür ederim. Gayret bizden, muvaffakiyet Yüce Allah'tandır...

MAYIS/2018

Sait DEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
ÖZET.....	VIII
ABSTRACT	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
SEBEB-İ NÜZÛL VE MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NE GENEL BİR BAKIŞ	3
1. SEBEB-İ NÜZÛLE GENEL BİR BAKIŞ	3
1.1.Sebeb-i Nüzûl'ün Tanımı, Umumû ve Husûsiliği	3
1.2. Sebeb- i Nüzûl İlminin Doğuşu ve Gelişmesi.....	5
1.3. Sebeb-i Nüzûlün Önemi.....	7
1.4. Sebeb-i Nüzûlün Bazı Kaynakları.....	10
2. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN KİMLİĞİ.....	13
2.1. Mü'minûn Sûresi'nin İhtiva Ettiği Konular	14
2.2. Mü'minûn Sûresi Hakkında Yapılan Çalışmalar	15
2.3. Mü'minûn Sûresi'nin Fazileti	15
İKİNCİ BÖLÜM	17
MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ.....	17
1. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN BİRİNCİ ÂYETİNDEN ON BİRİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ... 17	
1.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	17
1.2. İlgili Âyetlerin Tefsiri ve Mü'minlerin Özellikleri.....	17
1.2.1. Mü'minlerin Kurtuluşa Ermeleri.....	19
1.2.2. Namazlarında Huşû İçinde Olmaları.....	21
1.2.3. Boş Şeylerden Uzak Durmaları.....	22

1.2.4. Zekâtlarını Vermeleri	23
1.2.5. Irzlarını Korumaları	24
1.2.6. Sözlerinde Durmaları	26
1.2.7. Namazı Muhafaza Etmeleri.....	27
1.2.8. Mü'minlerin Mükâfatı.....	27
2. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN ON İKİNCİ ÂYETİNDEN ON ALTINCI ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ... 28	
2.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	28
2.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri ve İnsanın Yaratılış Merhaleleri	30
2.2.1. Tîn Merhalesi	30
2.2.2. Nutfe Merhalesi.....	31
2.2.3. Alak Merhalesi	32
2.2.4. Mudğa Merhalesi	33
2.2.5. Azm Merhalesi	33
2.2.6. Lahm Merhalesi	34
2.2.7. Başka Bir Yaratılışla İnşa Edilme Merhalesi.....	34
2.2.8. Ölüm Merhalesi.....	35
2.2.9. İnsanın Yeniden Diriltilmesi Merhalesi.....	35
3. MÜ'MİNÛN SÛRESİNİN ON YEDİNCİ ÂYETİNDEN YİRMİ İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ... 36	
3.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	36
3.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	37
3.2.1. Yedi Yolun Yaratılması	37
3.2.2. Gökten Yağmurun Yağdırılması ve Yağmurla Gelen Nimetler	38
4.MÜ'MİNÛN SÛRESİNİN YİRMİ ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN ELLİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ... 43	
4.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	43
4.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	46

4.2.1. Nuh (a.s.) Kıssası	47
4.2.2. Hûd ve Salih'in (a.s.) Kıssaları	55
4.2.3. Lût (a.s) ve Ardından Gelen Bazı Peygamberlerin Kıssaları.....	62
4.2.4. Musa ve Harun (a.s.) Kıssaları.....	64
4.2.5. İsa'nın (a.s.) ve Annesi Meryem'in Kıssaları	67
5. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN ELLİ BİRİNCİ ÂYETİNDEN ELLİ ALTINCI ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ... 69	
5.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	69
5.2. İlgili Âyetlerin Tefsiri	70
6. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN ELLİ YEDİNCİ ÂYETİNDEN ALTMİŞ İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	74
6.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	74
6.2. İlgili Ayetlerin Tefsiri	75
6.2.1. İhlâslı Mü'minler Allah-u Teâlâ'dan Korkarlar.....	75
6.2.2. İhlâslı Mü'minler Allah-u Teâlâ'nın Âyetlerine İman Ederler	76
6.2.3. İhlâslı Mü'minler Allah-u Teâlâ'ya Ortak Koşmazlar.....	76
6.2.4. İhlâslı Mü'minler İbadetin Kabul Edilmeme Endişesini Taşırlar	77
7. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN YETMİŞ YEDİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	80
7.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	80
7.2. İlgili Âyetlerin Tefsiri	84
8. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN YETMİŞ SEKİZİNCİ ÂYETİNDEN SEKSENİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	96
8.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	96
8.2. İlgili Âyetlerin Tefsiri	96
8.2.1. Kulak, Göz ve Kalp Nimeti.....	97
8.2.2. Yeryüzüne Yayma Nimeti	97

8.2.3. Gece ile Gündüz Nimeti.....	98
9. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN SEKSEN BİRİNCİ ÂYETİNDEN SEKSEN ÜÇÜNCÜ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	99
9.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	99
9.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	99
10. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN SEKSEN DÖRDÜNCÜ ÂYETİNDEN SEKSEN DOKUZUNCU ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ.....	101
10.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	101
10.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	102
11. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN DOKSANCI ÂYETİNDEN DOKSAN İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ. 105	
11.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	105
11.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	105
12. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN DOKSAN ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN DOKSAN SEKİZİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	108
12.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	108
12.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	109
13. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN DOKSAN DOKUZUNCU ÂYETİNDEN YÜZ ON BİRİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	112
13.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	112
13.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	114
14. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN YÜZ ON İKİNCİ ÂYETİNDEN YÜZ ON SEKİZİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ	122
14.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü	122
14.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri	124
SONUÇ.....	129
KAYNAKÇA	131

KISALTMALAR

a.s.:	Aleyhisselâm
b. :	bin
bt.:	Bint
Bkz.:	Bakınız
çev.:	Çeviren
DİA.:	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
Hz.:	Hazreti
MÜİFV:	Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
Ö.:	Ölüm tarihi
r.a.:	Radıyallahu anh
r.anhâ.:	Radıyallahu anhâ
s.:	Sayfa
sad.:	Sadeleştiren
s.a.v.:	Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.:	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.:	Tahkik eden
t.y.:	Basım tarihi yok
Vd.:	Ve diğerleri
v.b.:	benzeri
y.y.:	Basım yeri yok

ÖZET

ESBÂB-I NÜZÛL BAĞLAMINDA MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

Bu çalışmada, yüz on sekiz âyet, bin sekiz yüz kırk kelime, dört bin sekizyüz seksen harften oluşan Mü'minûn sûresinin âyetleri sebab-i nüzûl bağlamında incelenmiştir. Bunun yanı sıra klasik ve modern müfessirlerin sûrede yer alan ifadelerle yaklaşımlarının da tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Çalışmada; sebab-i nüzûl bağlamında Mü'minûn suresi incelenmiş, bu âyetlerde genel olarak Allah'ın varlığı, birliği, peygamberlik, öldükten sonra dirilme, ideal mü'minin özellikleri, insanın yaratılış merhaleleri ve müşriklerin İslâma karşı takındıkları tavırların zikredildiği görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: Kur'an, Mü'minûn, sebab-i nüzûl, tefsir, rivayet.

ABSTRACT

COMMENTARY OF AL-MU'MINUN IN THE CONTEXT OF ASBAB AL-NUZUL

In this study, it was examined the verses of the Mu'minûn surah which consists of one hundred eighteen verses, one thousand eight hundred and forty words, four thousand eight hundred and eighty letters in the context of asbab al-nuzul. In addition to this, it is aimed to determine the approaches of expressions in the classical and modern commentators.

In the study Surah of al-Mu'minun studied in the context of asbab al-nuzul. In these verses it is seen that the existence of Allah in general, unity, prophethood, resurrection after death, the characteristics of the ideal believer, the stages of creation of man, and the attitudes of polytheists to Islam were mentioned in these verses.

Key Words: Quran, al-Muminun, Asbab al-Nuzul, commentary, rumor.

GİRİŞ

Kur'ân-ı Kerim, nüzûlünden günümüze kadar bütün insanları hakikat yoluna çağırmıştır. Bunun yanı sıra doğru yola bizzat kendisine uymakla ulaşılabileceğini gözler önüne sermiştir. Ayrıca peygamber efendimiz de birçok hadisinde dünya ve ahiret saadetinin Kur'ân'a sarılmakla elde edileceğini ifade etmiştir. Kur'an'a sarılmak onu doğru anlamaktan geçmektedir. Bunun en sağlıklı yolu ise Kur'ân'ı sebep-i nüzûl ışığında tefsir etmektir. Buna bir katkı sağlamak maksadıyla bu çalışmada Mu'minûn sûresini sebep-i nüzûl ışığında anlamaya ve anlatmaya çalıştık.

Bu çalışmada “*Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Mü'minûn Sûresi'nin Tefsiri*” ele alınmıştır. Ayrıca bu çerçevede sûredeki âyetlerin nüzûl sebepleri ele alınarak tefsire olan katkısı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

“*Esbâb-ı Nüzûl Bağlamında Mü'minûn Sûresinin Tefsiri*” adlı bu çalışmada; sebep-i nüzûlün tanımı, önemi, doğuşu ve kaynakları ele alınmıştır. Bunun yanı sıra mü'minlerde olması gereken temel prensiplerine, insanın yaratılış merhalelerine, Yüce Allah'ın insanlara bahsettiği bazı nimetlerine, bununla birlikte Cenab-ı Hakk'ın eşsiz kudretine, ayrıca bazı peygamberler ve aileleri ile ilgili kıssalara değinilmiştir. Bunun yanı sıra, Mekke müşriklerinin ve çevresindeki diğer müşriklerin vasıflarına, peygamberimizin davet metoduna, kâfirlerin ölüm esnasındaki halleri ve insanların mahşerdeki durumları gibi konulara değinilmiştir.

Bu çalışma bir giriş, iki ana bölüm ve bir sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında konumuza giriş mahiyetinde sayılabilecek bilgilere ve çalışmamızın yöntemine yer verilmiştir.

Birinci bölümde sebep-i nüzûle genel bir bakış; sebep-i nüzûlün tanımı, doğuşu, önemi ve kaynakları ile Mü'minûn sûresi hakkında genel bilgilere; sûrenin kimliğine, ihtiva ettiği konulara, üzerinde yapılan çalışmalara ve faziletine değinilmiştir.

İkinci bölümde ise Mü'minûn sûresinde yer alan âyetler bölümlere göre ayrılmıştır. Öncelikle ilgili âyetlerin meâline yer verilmiştir. Şayet varsa, âyetin sebep-i nüzûlü, yoksa benzer âyetle birlikte sebep-i nüzûlü, o da yoksa sebep-i nüzûlü yoktur diye belirtilmiştir. Sonra âyetin orijinal metnine meâliyle birlikte yer verilmiştir. Daha sonra yer yer bazı kelimelerin lügat manası verilmiş ve nadiren de i'râb'ı yapılmıştır. Son olarak da âyetin tefsîri yapılmıştır.

Sonuç bölümünde de konu hakkında varılan neticeler özet şeklinde zikredilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEBEB-İ NÜZÛL VE MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NE GENEL BİR BAKIŞ

1. SEBEB-İ NÜZÛLE GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Sebeb-i Nüzûl'ün Tanımı, Umumû ve Husûsiliği

Sebeb-i nüzûl “sebeb” ve “nüzûl” kelimelerinden meydana gelmiş Arapça bir izafet terkididir. “Sebeb” kelimesinin çoğulu “esbâb”dır.¹ Sebeb lügatte, metod, ip, yol, işaret, vesile ve vasıta gibi anlamlara gelir.² Kur'ân-ı Kerim'de sebeb, müfret olarak beş, cemi olarak da dört olmak üzere dokuz yerde geçmektedir. Bu kelime; müfret olarak yol³ ve ip⁴ anlamlarında; cemi olarak da yollar ve kapılar,⁵ dostluk bağları⁶ gibi anlamlarda kullanılmıştır.⁷

“Nüzûl” kelimesi ise, ne-ze-le (نزل) fiilinden mastar olup, “yüksekten aşağıya inmek ya da iniş” anlamını ifade etmektedir.⁸ Aynı kökten türemiş olan

¹ Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, thk, Safvan Adnan ed-Dâvudî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 1992, s. 220.

² Râğıb, s. 220; Muhsin Demirci, “Esbâb'n-Nüzûlün Kur'ân Tefsîrindeki Yeri,” *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 11-12, 1997, s. 9-8; Demirci, *Tefsîr Usûlü*, 25. Baskı, İstanbul, MÜİFV Yayınları, 2013, s. 219; Mesut Okumuş, vd. *Tefsîr el-Kitâbı*, 3. Baskı, Ankara, Grafiker Yayınları, 2015, s. 326.

³ Kehf, 18/ 84; Celâluddîn Muhammed el-Mahallî ve Celâluddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999, s. 303.

⁴ Hac, 22/15; Mahallî ve Suyûtî, s. 333.

⁵ Mü'min, 40/36-37; Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmud en-Nesefî, *Medârikü't-Tenzil ve Hekâikü't-Te'vil*, thk, Yûsuf Ali Bedyîvî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İbn Kesîr, 2011, c 3, s. 212.

⁶ Bakara, 2/ 66; Mahallî ve Suyûtî, s. 25

⁷ Râğıb, s. 220.

⁸ Râğıb, s. 220; Demirci, s. 219; Okumuş, vd. s. 326.

“inzâl” (انزال) ve “tenzil” (تنزيل) masdarları da indirmek anlamına gelir. İnzâl, topyekün indirme, tenzil ise, parça parça indirmek demektir.⁹

Âyetlerin iniş sebeplerini ifade eden sebab-i nüzûl terimi ise, Resûlullâh'ın (s.a.v.) risâlet döneminde bir soru¹⁰ veya meydana gelen bir olay¹¹ dolayısıyla Kur'ân'ın bir¹² veya daha fazla¹³ âyetinin yahut bir sûrenin tamamının¹⁴ nâzil olmasına yol açan, sebep veya olaylar için kullanılır.¹⁵ Ancak Kur'ân-ı Kerim'de yer alan tüm sûre ve âyetlerin kendilerine has bir sebab-i nüzûlü olduğu söylenemez. Fakat Kur'ân-ı Kerim'in ilk muhatap aldığı toplumun içinde bulunduğu inanç, ibadet ve ahlâki durumları ile sosyal ve ekonomik yapıları genel anlamda bütün sûre ve âyetlerin nüzûl sebeplerini oluşturur. Bu yüzden nüzûl sebebinin hususîliği âyetin hükmünün umûmî oluşuna engel değildir. Yani bir âyet bir kişi ya da birkaç kişi hakkında nâzil olmuşsa âyetin hükmü sadece o kişi yahut o kişiler ile sınırlı kalmaz. Aynı durum ve şartlarda olan tüm insanları kapsar.¹⁶ Buna örnek olarak liân âyetleri gösterilebilir. İlgili âyetlerde Allah-u Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanların şahitliği, dört kere Allah'a yemin edip kendisinin mutlaka doğru söyleyenlerden olduğuna şahitlik etmesidir. Beşincisinde, eğer yalancılardan ise Allah'ın lânetinin kendi üzerine olmasını ister.”¹⁷

Sahîh-i Buhârî'de İbn Abbas'ın (r.a.) şöyle dediği rivayet edilmiştir: Hilâl b. Ümeyye, Resûlullâh'ın (s.a.v.) huzurunda, karısını Şerîk b. Sahnâ ile zina etmekle itham etti. Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Ya buna dair dört beyyine (şâhid) getirirsin ya da sırtından sana had uygulanacaktır.” Bunun üzerine

⁹ Demirci, s. 219; Okumuş, vd. s. 326.

¹⁰ İsrâ, 17/85.

¹¹ Nur, 24/6-9.

¹² Mü'minûn, 23/2.

¹³ İsrâ, 17/73-75.

¹⁴ Tebbet, 111/1-5; İhlâs, 112/1-4; Felak, 113/1-5; Nas, 114/1-6.

¹⁵ Muhammed Abdülazîm ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l Kütübi'l-İlmiye, 1997, c 1, s. 89; Demirci, s. 219; Ahmet Nedim Serinsu, Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü, İstanbul, Şüle Yayınları, 1994, s. 68; Alaaddin Hançer, *Diyanet İhtisas Merkezi Ders Notları*, 3. Baskı, Ankara, Karina Yayınları, 2014, s. 403.

¹⁶ Celâluddîn Ebû'l Fadl Abdurrahman b. Ebû Bekr, es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l Kur'ân*, 46. Baskı, Tercüme, Sâkıp Yıldız, vd. İstanbul, Madye, Yayınları, t.y, c 1, s. 63; Mehmet Ünal, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği*, 1. Baskı, Ankara, Akçağ Akademi Yayınları, t.y, s. 43.

¹⁷ Nur, 24/6-7.

Hilâl şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki, şüphesiz ben doğru söylüyorum. Andolsun Allah-u Teâlâ benim sırtıma had vurulmaktan beni kurtaracak, suçsuzluğumu ortaya koyacak vahyi indirecektir.”¹⁸ Bunun üzerine Cebrail (a.s.), Peygamber efendimiz’e Nur sûresinin 6-9 âyetlerini indirdi.

Bu âyetler Hilâl b. Ümeyye’nin hanımına zina suçu isnad etmesi üzerine inmiştir. Ama hükümleri hem onu, hem başkalarını kapsar. Buna delil olarak Buhârî’nin Sehl b. Sa’d’dan (r.a.) naklettiği şu hadis-i şerif gösterebilir. Bu rivayette göre Uveymir el-Aclânî Peygamberimiz’e (s.a.v) gelerek dedi ki: “Ey Allah’ın elçisi! Bir kişi hanımı ile beraber bir kişiyi zina ederken görürse, kadının kocası zina eden erkeği öldürürse, siz de onu (kısâsen) öldürürsünüz. Peki, ne yapın?” Bu soru üzerine Allah Resûlu (s.a.v.) şöyle buyurdu: “ Ey Uveymir! Allah-u Teâlâ senin ve senin durumunda olan kimseler hakkında Kur’ân indirmiştir.” Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.), Yüce Allah’ın indirdiği şekilde onlara lanetleştirmelerini emretti. Uveymir hanımıyla lanetleştirdi.¹⁹

Görüldüğü gibi peygamberimiz (s.a.v.), bu âyetlerin ifade ettiği hükmü Hilâl b. Ümeyye için de, başkaları için de umûmî bir hüküm olarak değerlendirmiştir.

1.2. Sebeb- i Nüzûl İlminin Doğuşu ve Gelişmesi

Her ilim dalında olduğu gibi sebeb-i nüzûl ilminde de bir başlangıç olmalıdır. Çünkü sebeb-i nüzûl kavramı günümüzde oluşturulan bir kavram değildir. Bilindiği üzere bu ilim dalı doğrudan Kur’ân-ı Kerim’in nüzûlü ile bağlantılıdır. Demek ki bu ilim dalı Resûlullâh (s.a.v.) dönemine dayanmaktadır.²⁰ Çünkü Peygamber zamanında da âyetlerin nüzûl sebebiyle ilgili bazı ihtilaflar yaşanmıştır. Meselâ âlimlerin ihtilaf ettikleri Âl-i İmrân sûresinin “Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten alıkoyarsınız ve Allah’a inanırsınız. Ehl-i kitap da inanmış olsalardı elbette onlar

¹⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu’s-Sahîhu’l-Müsned min Hadîsi Rasûlillâhi Sallallâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyâmihî*, thk. Muhibbuddîn el-Hafîb, trk: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Kâhire, el-Kâhire, el-Matbaatu’s-Selefiyye, t.y. Şehâdât, 22, h. no. 34,

¹⁹ Buhârî, Tefsîr, 214. h. no. 266.

²⁰ Abdurrahman Ensari, *Sebeb-i Nüzûlün Tefsîre Etkisi Bakımından Bakara Süresi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa, 2014, s. 11.

için hayırlı olurdu; içlerinde inananlar da var; fakat çoğu yoldan çıkmıştır”²¹ âyeti, Abdullah b. Abbas’dan gelen rivayete göre Mekke’den Medine’ye hicret edenler hakkında nâzil olmuştur. Başka bir rivayet ise bu âyetin, Mekke’den Medine’ye hicret edenler hakkında değil, tüm Müslümanlar hakkında nâzil olduğunu ifade etmektedir.²²

Demek ki sebab-i nüzûl, Kur’ân-ı Kerim’in nüzûl ortamına ait gerçekliğini, o dönemde yaşamış olan Peygamber (s.a.v.), ashab ve onların davranışları sonucu meydana gelen olaylardan almaktadır. Nüzûl ortamına ait bu gerçeklik zaman ve mekân içinde ortaya çıkmış, sahih rivayetlerle bize ulaşmıştır.²³ Bu yüzden sebab-i nüzûlün doğuşundan bahsettiğimiz zaman, sûre ve âyetleri, nâzil oldukları zaman ve sebeplerle sınırlı tutmak doğru olmaz. Zira âyetler her ne kadar belli bir sebebe binaen nâzil olmuşlarsa da, hükümleri itibariyle nazil oldukları dönemden sonraki zaman için de geçerlidir.²⁴ Örneğin; tefsîr kitaplarında ve sebab-i nüzûl kaynaklarında Mutaffifîn sûresi ilk üç âyetinin Ebû Cüheyne Amr adında bir tüccar hakkında nâzil olduğu rivayet edilir. Buna göre onun iki ölçeği vardı; birisini kendisi satın alırken, diğerini de satarken kullanırdı. Bu yüzden ilgili âyetler nâzil oldu. Fakat bu âyetlerde yer alan tehdit ve eleştiriler, yalnız bu kişiyle sınırlı değildir. Âyetlerdeki hükümler bu kişi gibi davranan tüm insanlar için geçerlidir.²⁵ Bunun için İslam âlimleri bir kural olarak (العبرة بعموم النص لا بخصوص السبب) “sebebin özel manası değil, nassın umûmî anlamı dikkate alınır” ilkesini benimsemişlerdir.²⁶

Sebeb-i nüzûl konusunda başta Ali b. Abdullâh el-Medînî (ö.234/848) olmak üzere bazı âlimler eserler kaleme almışlardır. Aralarında en meşhuru, tafsîlî özelliği bakımından Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Vâhidî’nin *Esbâbü’n-Nüzûl* eseridir. Ca’berî, herhangi bir ilavede bulunmadan senedlerini hafzederek bu eseri ihtisar etmiştir. İbn Hacer el-Askalânî da aynı konuda bir eser

²¹ Âl-i İmrân, 3/110.

²² Ebû Ca’fer Muhammed b. İbn Cerîr et-Taberî, *Câmu’l-Beyân an Te’vili Âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003, c 1, 35.

²³ Ahmet Nedim Serinsu, *Tarihsellik ve Esbâb-i Nüzûl*, İstanbul, Şule Yayınları, 1996, s. 65.

²⁴ Serinsu, s. 65.

²⁵ Ebû’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali Vâhidî, en-Nisabûrî, *Esbâbu’n-Nüzûlü’l-Kur’ân*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1991, s. 475; Çetiner, c 2, s. 938.

²⁶ Okumuş, vd. s. 330.

yazmış, fakat vefatı dolayısıyla müsvedde halinde kalmıştır.²⁷ Daha sonra diğer nesiller de bu alanda eser vermeye başlamışlardır.

Bütün bu açıklamalara göre, vahyin inmesine sebep olan olay veya sorular sonraki dönemlerde sebep-i nüzûl diye adlandırılacak olan ilim dalının muhtevasını bu şekilde ortaya çıkarmıştır.

1.3. Sebeb-i Nüzûlün Önemi

Kur'ân-ı Kerim'in doğru anlaşılmasında sebep-i nüzûl'ün bilinmesinin çok önemli bir rolünün olduğu bir gerçektir.²⁸ Bunun için birçok usûlcu, bu önemli rolü kitaplarında farklı yönleriyle ele almışlardır. Biz de önemli gördüklerimizi burada zikretmek istiyoruz.

1. Âyetler arasında var olduğu sanılan müşkillerin halledilmesini sağlar.²⁹ Zira Kur'ân-ı Kerim'de öyle âyetler vardır ki onların anlamları ancak nüzûl sebepleri bilindiği zaman anlaşılabilir. Şayet bu sebepler bilinmezse âyetleri anlamada hata söz konusu olabilir. Örneğin; *“bununla beraber doğu da Allah'ın batı da, nereye dönerseniz Allah'ın zâtı (yüzü) oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti sınırsızdır ve O her şeyi hakkıyla bilendir”*³⁰ âyeti zâhiren insanın istediği yöne doğru namaz kılabilceğine, ister mukîm, ister seferî olsun, Kâbe'ye doğru dönmesinin gerekli olmadığına işaret etmektedir. Fakat âyetin sefer halinde iken kılınan namazlar hakkında nâzil olduğu³¹ bilinince o zaman âyetin zahiri manasının kastedilmeyip, sefer esnasında namaz kılan ya da kıbleyi bilmediği için kendi içtihadına göre namazını kılan kimseye gösterilen bir ruhsat olduğu anlaşılabilir.³²

2. Müphem âyetlerin anlaşılmasını kolaylaştırır.³³ Çünkü nassa dayanmadan müphem ayetleri akılla tespit etmek mümkün değildir. Buna örnek olarak şu hadise verilebilir. Urve b. Zübeyr şöyle rivayet ediyor: Hz. Aişe'ye

²⁷ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c 1, s. 59.

²⁸ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 72.

²⁹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c 1, s. 60; Zerkânî, c 2, s. 90-91; Demirci, s. 228; Okumuş, vd. s. 327.

³⁰ Bakara, 2/115.

³¹ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ, Tirmizî, es-Sünen, c 5, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Tefsîrî'l-Kur'ân, Sûretü'l-Bakara, 2958; Zerkânî, c 2, s. 91.

³² Vâhidî, *Esbâbu'n-Nüzûlü'l-Kur'ân*, s. 41; Zerkânî, c 2, s. 91.

³³ Demirci, s. 228.

(r.anhâ) “*Şüphesiz Safâ ile Merve, Allah’ın nişanlarındandır. Onun için her kim hac ya da umre niyetiyle Beytullah’ı ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda hiçbir günah yoktur*”³⁴ âyeti hakkında ne dersin? Allah’a yemin ederim ki insanların Safâ ve Merve’yi tavaf etmemelerinde bir mahzur yoktur dedim. Bunun üzerine Hz. Aişe, bana: “Ne kadar da çirkin konuştun, ey kız kardeşimin oğlu! Eğer bu âyet te’vil ettiğin gibi olsaydı, ifade “O ikisini tavaf etmemelerinde bir günah yoktur” şeklinde olurdu. Bu âyet, Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Onlar iman etmeden önce Müşellel denen mevkide kendisine taptıkları Tağut ve Menât’ı yüksek sesle yüceltirlerdi. Bu hareketi yapanlar Safâ ve Merve tavafında bulunmayı günah sayarlardı. İman ettikleri zaman bunun hakkında Resûlullâh’a (s.a.v.), “Ey Allah’ın Elçisi biz Safâ ve Merve arasında tavaf yapmayı günah sayıyorduk. Bunun hükmü nedir?” diye sordular. Bunun üzerine Allah-u Teâlâ: “*Şüphesiz Safa ile Merve Allah’ın alâmetlerindedir.*”âyetini nâzil buyurdu. Aişe (r.anhâ) şöyle diyor: “Allah Resûlu (s.a.v.) o ikisinin arasını tavaf etmeyi şart kılmıştır. Bundan böyle hiç kimsenin bu tavafı terk etme hakkı yoktur.”³⁵ Bu hadisten anlaşıldığı üzere, Urve (r.a.) âyeti yanlış anlamış, Hz. Aişe (r.anhâ) da sebep-i nüzûlden söz ederek onun bu yanlışını düzeltmiştir³⁶

Görüldüğü gibi şayet sebep-i nüzûl olmasıydı bu yanlış değerlendirme diğer nesillere de sirayet edecekti. Fakat sebep-i nüzûlün zikredilmesiyle bu yanlışın önüne geçilmiştir.

3. Âyet ya da sûrelerin indiriliş amacına uygun anlaşılmasını sağlar.³⁷ Çünkü nüzûl sebeplerini bilmek âyetlerde bahsedilen meselenin daha iyi anlaşılmasını sağlar, yanlış manaların önüne geçer. Sahâbe zamanında ayetlerin sebep-i nüzûlünü bilmeyenlerin âyetleri yanlış anladıkları olmuştur. Örneğin: Şarabın kesin bir şekilde yasaklandığı Mâide sûresinin 90. âyeti nâzil olduğunda, Peygamber’e (s.a.v.) daha önce şarap içmiş olup, yasaktan önce vefat edenlerin durumunun sorulması üzerine: “*İman edip salih amel işleyenler, Allah’tan korktukları, imanlarında sebat ettikleri, salih amel işlemeye devam ettikleri, sonra*

³⁴ Bakara, 2/158.

³⁵ Buhârî, Hac, 79, 121.

³⁶ Zerkânî, c 2, s. 92-93.

³⁷ Demirci, s. 228

Allah'tan sakındıkları, imanlarından ayrılmadıkları yine Allah'tan korktukları ve iyilikte buldukları müddetçe, daha (kendilerine hârâm kılınmadan önce) tattıklarından dolayı bir günah yoktur. Allah iyilikte bulunanları sever."³⁸ âyeti nâzil olmuştur. Böylece bu âyetle, şarap hârâm kılınmadan önce yiyip içenlerin sorumlu olmayacağı beyan edilmiştir. Fakat bu âyetin nüzûl sebebini bilmeyen bazıları âyetin zâhirî anlamından yola çıkarak şarap içmenin hârâm olmayacağını iddia etmişlerdir.³⁹

4. Hasr ve tahsîs şüphesini ortadan kaldırır.⁴⁰ Zerkeşi'nin nakline göre İmam Şafî (ö.204/819), "*De ki bana vahyolunan (Kur'an'da) leş, (meyte) ya da akıtılmış kan yahut domuz eti -ki şüphesiz pistir- veya Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum*"⁴¹ âyetinden kastedilenin hasr değil muhalefet olduğunu ifade eder. Zira kâfirler Yüce Allah'ın helâl kıldığını harâm, harâm kıldığını da helâl sayarak bu meselede tam bir zıtlık ve muhalefet içinde olduklarından bu âyet onların yaptıklarını nakzedecek şekilde inmiştir. Buradaki maksat hakiki manada nefy ve müsbet olmayıp sadece muhalefettir. Buna göre sanki âyet şöyle demek istiyor: Sizin helâl saydığınız murdar, kan domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilmiş hayvandan başkası harâm kılınmamıştır. Bu, bunların haricinde kalanların helâl olduğu manasına gelmiyor. Çünkü maksat helâlin tespiti değil, harâmın tespitidir.⁴²

Görüldüğü gibi bu âyetin nüzûlüne sebep olan durum bilinmezse âyette hasr meydana gelmiş olur. Yani yenilecek şeyler meselesinde, âyette söz edilenlerin haricinde bir harâmın olmadığı anlaşılır. Ama âyetin nüzûlüne sebep olan durumun bilinmesi âyetten hasr manasının kastedilmediğini ortaya koymaktadır.

Sebeb-i nüzûlün bilinmemesinden kaynaklanan yanlış manalar ile ilgili tefsîr kitaplarında rivayet edilen başka örnekler de mevcuttur. Bu da gösteriyor ki

³⁸ Mâide, 5/93.

³⁹ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, c 1, s. 74; Okumuş, vd. s. 327.

⁴⁰ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, c 1, s. 61; Zerkânî, c 2, s. 93; Okumuş, vd. s. 328; Hançer, s. 404.

⁴¹ En'âm, 6/145.

⁴² Bedruddîn Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kahire, Mektebetü Dâri't-Turâs, 2006, c 1, s. 29; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, c 1, s. 61; Zerkânî, c 2, s. 94; Okumuş, vd. s. 328.

âyetlerde kast olunan anlamın doğru tespiti için sebep-i nüzûlü bilmek önem arz etmektedir.

1.4. Sebeb-i Nüzûlün Bazı Kaynakları

Genel olarak sebep-i nüzûl ile ilgili bilgilere ulaşmayı sağlayacak kaynaklar hadis kitapları, tefsîrler, sebep-i nüzûl hakkında yazılmış müstakil eserler ve ulûmu'l-Kur'ân ile ilgili yazılmış kitapların sebep-i nüzûl kısımlarıdır. Sebeb-i nüzûl eserleri hakkında bize bibliyografik malumat verecek eserleri incelediğimizde, bu eserleri yazım tarihlerine göre şöyle sıralayabiliriz:

1. Meymûn b. Mihrân (ö. 117/735), *Tafsîl li Esbâbi't Tenzil*.⁴³
2. Ali b. Abdullâh b. el- Medîni (ö. 234/848), *Esbâbu'n-Nüzûl*.⁴⁴
3. Ebü'l-Mutarrif el-Endülüsî (ö. 402/1011), *el-Kasasu ve'l-Esbâb el-Lefî Nezele min Eclihe'l- Kur'ân*.⁴⁵
4. Muhammed b. Es'ad el-Kırâfî (?), *Esbâbu'n-Nuzûl*.⁴⁶
5. Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmet el-Vâhidî (ö. 468/1075), *Esbâbü'n-Nüzûl*.⁴⁷
6. Ebü'l Muzaffer Muhammed b. Es'ad el-Irakî el-Hanefî el-Hakîmî (ö. 567/1171), *Esbâbu'n-Nuzûl. el-Fihrisu's-Şamil'de* (1.205); *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân*, bu kitaptaki rivayetlerin tamamı senedsizdir.⁴⁸
7. Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. Şu'ayb el-Mâzenderânî (ö. 588/1192), *Esbâbu'n-Nuzûl*.⁴⁹

⁴³ Abdulhakîm Muhammed el-Enîs, *Tahkikü'l-Ucâb fi Beyâni'l-Esbâb*, 1.Baskı, Demâm, Dâru İbni'l-Cevzî, 1997, c 1, s. 80;

⁴⁴Zerkeşî, c 1, s. 22; Mustafa b. Abdullâh Hâcî Halife, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmî'l Kütübi ve'l- funûn*, Beyrut, Dâru İhyâi't- Turâsi'l-Arabî, t.y. c 1, s. 76; Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 75; Okumuş, vd. s. 331.

⁴⁵ Bunun tam adı Ebü'l-Mutarrif Abdurrahmân b. Muhammed b. İsa b.Futays b. Esbâğ el-Endelusi'dir. Yazdığı bu kitab da yüz cüzden daha fazladır. Hayruddîn Mahmud b. Muhammed ed-Dımaşkî ez-Zirikli, *el-A'lâm*, 15. Baskı, y.y. Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002, c 1, s. 325; Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76; Okumuş, vd. s. 331.

⁴⁶ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76;

⁴⁷ Demirci, s. 230; Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76; Okumuş, vd, s. 331.

⁴⁸ Enîs, c 1, s. 81; Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

⁴⁹ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

8. Ebû Câfer Muhammed b. Ali b. İbnu'l-Cevzi (ö. 597/1200), *Esbâbu'n-Nüzûl*.⁵⁰
9. Muhammed b. Es'ad el-Irakî (ö. 667/1268), *Esbâbu Nuzûli'l-Kur'ân bi'l-Âyâtî'l-Kur'âniyye ve'l-Kıssasi'l-Furkâniyye*.⁵¹
10. Ebü'l İshâk İbrahim el-Ca'berî (ö. 732/1332),⁵²Ca'berî, Vâhidi'nin Esbâbu'n-Nüzûl'ünün senedini hazfederek ihtisarını yapmış ve ona farklı bir şey de ilave etmemiştir. Bu eserin adı, *Muhtasarı Esbâbi'n-Nuzûl li'l-Vâhidî*.⁵³ dir.
11. İbn Teymiyye, (ö. 728/1327), *el-İlm bi-Esbâbi'n-Nuzûl*.⁵⁴
12. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1448), *el-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb*.⁵⁵
13. Kadı Zeynuddîn Abdurrahman b. Ali b. İshak et-Temîmî ed-Dârî el-Makdisî eş-Şâfî (ö. 876/1472), *Mededur'r-Rahmân fî Esbâbi Nuzûli'l Kur'ân*.⁵⁶
14. Celâlüddîn es-Suyûtî (ö. 911/1505), *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*.⁵⁷
15. Lubbî Hâfîz, Muhammed b. Abdullâh el-Kâdî el-Hanefî (ö. 1166/1752), *Lübbü't- Tefâsîr fî Ma'rifeti Esbâbi-n Nüzûl ve't-Tefsîr*.⁵⁸
16. Abdulfettah el-Kâdî (ö. 1195/1780), *Esbâb-ı Nüzûl*, (trc. Salih Akdemir), Ankara, 1986.⁵⁹

⁵⁰ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

⁵¹ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

⁵² Ziriklî, c 1, s. 55.

⁵³ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

⁵⁴ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 76.

⁵⁵ Suyûtî İtkân'ında İbn Hacer'in Esbâb-ı Nüzûl hakkında bir kitap yazdığından; fakat vefat ettiği zaman bu kitabın müsvedde olarak kaldığından ve ona da vakıf olmadığından sözeder. Aynı zamanda في غاية النفاسة tabirini kullanmaktadır. Suyûtî, *el-İtkân*, c 1, s. 92. Günümüzde ise Abdulkâhîm Muhammed el-Enîs, tarafından tahkiki yapılarak, *Tahkikü'l-Ucâb fî Beyâni'l-Esbâb* adında basılmıştır.

⁵⁶ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 77.

⁵⁷ Suyûtî, İtkân'ında bu kitabından şöyle sözeder: "Ben Esbâb-ı Nüzûl hakkında daha önce benzeri yazılmamış bilgi dolu; fakat öz olan bir kitab yazdım ve onu " *Lübâbü'n-Nükûl fî Esbâbi'n-Nüzûl* " olarak adlandırdım." Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c 1, s. 92.

⁵⁸ Ali Turgut İzhu'l-Meknûn'dan nakletmiştir. Ali Turgut, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İstanbul, MÜİFV, 1991, s. 139.

⁵⁹ Demirci, s. 230; Okumuş, vd. s. 331.

Yazarı belli olmayan eserler:

1. *Tafsîl li-Esbâbi't-Tenzil*. Berlin Devlet Kütüphanesi (183/1-184 MF. 470 h. 900).

2. *Kitab fi Esbâbi'n-Nuzûl vemâ yeteallaku bihi ve Adedu'l-Âyât ve Gayri zâlik*, Mısır Milli Kütüphanesi Teymûriyye Bölümü (1481/123).

3. *Tafsîl li-Esbâbi'n-Nuzûl, el-Câmiu'l-Kebir* (el-Evkâf), San'a (Yemen) (Mecmua 81)- (26-369).

4. *Esbâbu'n-Nuzûl ve'n-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Süleymaniye Kütüphanesi Dügümlü Baba Bölümü 4 (38).⁶⁰

İlâhiyat Fakültelerinde sebab-i nüzûl konusunda hazırlanmış bazı tezler:

1. Yusuf Çelik, *Kısa Sûrelerin Nüzûl Sebepleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İzmir, 1983, 71 s.

2. Muhsin Demirci, *Esbâbunl-Nüzûl ve Esbâbu'n-Nüzûl'e Dair Müstakil Eserler*, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1984.

3. Asuman Aydemir, *Tefsîrlerdeki Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Ana Kaynaklardan Tesbiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İzmir 1988, 50 s.

4. Ayşe Aydemir, *Tefsîrlerdeki Sebeb-i Nüzûl Rivayetlerinin Ana Kaynaklardan Tesbiti*, Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi, Lisans Tezi, İzmir, 1988, 109 s.⁶¹

5. Hasan Kılıç, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*, Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2016, 161 s.

⁶⁰ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 78.

⁶¹ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 78-79.

Esbâb-ı Nüzûle Dair Yapılan Yeni Çalışmalar:

1. Hasan Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsîrleri)*, Yenikitap Basımevi, Konya, 1965-1983, 14 Cilt.⁶²
2. Abdulfettâh el-kâdî, *Sahabe ve Müfessirlere Göre Esbâb-ı Nüzûl* (Çev. Prof. Dr. Salih Akdemir), Fecr Yayınları, Ankara, 1986, 7 Cilt, 435 s.
3. Mukbil b. Hâdi el-Vâdiî, *es-Sahîhu'l-Musned min Esbâbi'n-Nüzûl*, Mektebetu İbn-i Teymiyye, Kahire, 1404/1987, 4. Baskı, 253 s.
4. İbn Hanife Uleyvi, *Câmiu'n-Nukûl fi es-Esbâbi'n-Nüzûl ve Şerhu Âyâtihâ, Matâbiu'l-İş'a*, Riyad 1404/1984, 2 Cilt.⁶³
5. Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûlün Rolü*, Şule Yayınları, İstanbul, 1994.⁶⁴
6. Vehbe Zuhaylî b. Mustafa, *Tefsîrû'l Veciz Esbâb-ı Nüzûlü ile beraber* çev. Hacı İnan, 4 Cilt, Dua Yayıncılık, İstanbul, 2013.

2. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN KİMLİĞİ

Mü'minûn sûresi, Basrilere göre yüz on dokuz, Kûfilere göre yüz on sekiz⁶⁵ ve bazılarına göre ise yüz on yedi âyettir. Kelime sayısı, bin sekiz yüz kırktır. Harf sayısı, dört bin sekiz yüz seksendir.⁶⁶ Fasıla harfleri ise (ن م) dur.⁶⁷

⁶² Bu eser, Esbâb'n-Nüzûl'den ziyade, bir tefsîr mahiyetindedir. İsmail Cerrahoğlu, *Tefsîr Usûlü*, 23. Baskı, Ankara, TDV, 2012, s. 121; Okumuş, vd. s. 332.

⁶³ Serinsu, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzûl'ün Rolü*, s. 80.

⁶⁴ Okumuş, v.d. s. 331.

⁶⁵ Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Munîr fi'l-İlâne alâ Ma'rifeti Ba'di Meâni Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire, Bûlâk Matbaası, 1868, c 2, s. 569; Ebû's-Suûd Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Ebû's-Suûd Tefsîri, (İrşâdu'l-Akl's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitabi'l-Kerîm)* Tercüme, Ali Akın, İstanbul, Boğaziçi Yayınları, 2007, s. 4165; Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî, b. Alî el-Nevevî el-Câvî el-Bentenî, *Merâhu Lebîd li-Keşfi Ma'ne'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Emin ed-Dânevî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997, c 2, s. 83; İbn Âşûr Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. *et-Tâhir, et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 1. Baskı, Tunus, ed'Dâru't-Tunusiyye, 1984, c 18, s. 6.

⁶⁶ İmam Kadî Mucirüddîn b. Muhammed b A'la el-Mukaddesi el-Hambeli, *Fethu'r-Rahman fi Tefsîru'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Beyrut, el-Mektebü'l-İslamî, 2009, c 4, s. 455; Şirbînî, c 2, s. 569; Nevevî, c 2, s. 83; Elmalılı Muhammed Hamdî *Yazır, Hak Dili Kur'ân Dili*, (sad. M. Nur. Çetin, v.d.) Ankara, Birleşik Yayıncılık, 2003, c 5, s. 321; Hasan Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl*, Konya, Kuzucular Ofset, 1984, c 8, s. 82.

⁶⁷ Yazır, c 5, s. 321.

Mekke döneminin sonlarında inmiştir.⁶⁸ Sûre ismini birinci âyette geçen “el-Mü’minûn” kelimesinden almıştır. “el-Mü’minûn” inanan anlamındaki “el-mü’min” kelimesinin çoğuludur.⁶⁹ Ayrıca ilk kelimesinden dolayı nâdiren “Kad eflaha” ve “Felah” adlarıyla da anılmıştır.⁷⁰

Kur’ân-ı Kerim’deki sıralamada yirmi üçüncü, iniş sırasına göre yetmiş dördüncü sûredir. Tertîb’üs-Süver bakımından Hac sûresinden sonra Nûr sûresinden önce inmiştir. Tenâsüb’üs-Süver bakımından ise Enbiyâ sûresinden sonra, Secde sûresinden önce inmiştir.⁷¹

2.1. Mü’minûn Sûresi’nin İhtiva Ettiği Konular

Mekkî sûrelerden biri olan Mü’minûn sûresi diğer Mekkî sûrelerde olduğu gibi umûmî olarak tevhid, risâlet, haşr gibi dinin temel esaslarını içermektedir.

Hususî olarak da Mü’minûn sûresinin öncelikli konusu müminlerin üstün özellikleridir. Bunun yanında bir beşerin anne karnındaki yaratılış merhaleleri ve sonraki durumundan bahseder. Ayrıca Nuh, Hûd/Salih, Lût, Musâ ve Hârûn (a.s.) hakkında ibretli bilgiler, tebliğlerinin ortak noktaları, peygamberin yolundan giden ümmetlerin ve onların yolundan sapan müşriklerin başlıca niteliklerini konu edinir. Ayrıca Mekke müşriklerinin Allah-u Teâlâ’nın yaratıcı kudretini kabul etmelerine rağmen, O’na ortak koşmaları ve ahirete inanmamaları, bunların ahiretteki şiddetli azapları, pişmanlıkları ve karşılık bulmayacak isteklerini içerir. Sûre son olarak da, “Rabbim beni bağışla, bana merhamet et; sen merhametli olanların en üstünüsün” meâlindeki dua cümlesiyle son bulur.⁷²

⁶⁸ Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes’ud b. Muhammed b. el-Ferrâ el-Beğavî, *Meâlimu’t-Tenzîl ft Tefsîri’l-Kur’ân*, thk. Addurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2000, c 5, s. 408; Abdulkerim el-Kuşeyri, *Kuşeyri Tefsîri (Letâifu’l- İşârât)*, Tercüme Mehmet Yalar, 1. Baskı, İstanbul, İlk Harf Yayınevi, 2013, c 4, s. 9.

⁶⁹ Halil Altuntaş, v.d. *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 11. Baskı, Ankara, TDV. Yayınları, 2006, s. 341.

⁷⁰ İbn Âşûr, c 18, s. 5; Hayreddin Karaman, vd. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*, Ankara, TDV. Yayınları, 2007, c 4, s. 7.

⁷¹ Ahmed Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru’l-Merâğî*, 1. Baskı, Mısır, Şeriketu Mektebe, 1946, c 18, s. 3.; Serdar Günler, *Mü’minûn Sûresi’nin Din Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s. 15; İbn Âşûr ise şöyle der: Mü’minûn sûresi Tur sûresinden sonra Mülk sûresinden önce inmiştir. İniş sıralaması ise yetmiş altıncıdır. (İbn Âşûr, c 18, s. 6.)

⁷² Semerkandî Ebû’l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahrü’l-Ulûm*, thk. Şeyh Ali Muhammed Ma’adî, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993, c 2, s. 407; Karaman, vd. c 4, s. 7.

2.2. Mü'minûn Sûresi Hakkında Yapılan Çalışmalar

1. Serdar Günler, *Mü'minûn Sûresi'nin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2008, 166 s.

2. Mustafa Yousef, Muhammed İbn Abdullah *Zıyâu's-Sebîl İlâ Me'âni't-Tenzîl Adlı Eserinin Edisyon Kritiği ve Tahlîli (Meryem Sûresinden Mü'minûn Sûresinin Sonuna Kadar)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tefsîr Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sakarya, 2015, 296 s.⁷³

2.3. Mü'minûn Sûresi'nin Fazileti

Hz. Ömer'den (r.a.) rivayet edilen bir hadis-i şerife göre, Resûlullâh (s.a.v.), bir ara olağanüstü vahiy hallerinden birini yaşarken kibleye dönüp ellerini semâya doğru kaldırarak: “Ey Allah'ım! Bize nimetini arttır, eksiltme; bizi onurlandır, alçaltma; bize ikram et, bizi mahrum etme; bizi seçkin kıl (düşmanlarımıza karşı) zayıf duruma düşürme; bizden hoşnut ol ve bizi senden hoşnut kıl!” diye dua ve niyaz ettikten sonra “şu anda bana on âyet indirildi; kim bu âyetlerin gereğini yaparsa cennete girer” buyurmuştur. Ardından da Mü'minûn sûrenin ilk on âyetini okumuştur.⁷⁴

Ebû Said el-Hudri de, Resûlullâh'ın (s.a.v.) şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Allah-u Teâlâ cennet duvarını, bir kerpici altından ve bir kerpici de gümüşten olmak üzere yarattı.⁷⁵ Ağaçlarını kendi eliyle dikti ve ona: “Konuş” dedi. O da:

⁷³ Mü'minûn sûresi bu tezde 214-253 sayfalarda geçmektedir.

⁷⁴ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, 3173; Vâhidî, *Ebû'l-Hasan Ali Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Nisabûrî, Esbâb-ı Nüzûlü'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991, s. 322; Kurtubî Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah, *el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân*, tkh, Mahmud Hamid Osman, vd. Kahire, Dâru'l-Hâdisi'l Kahire, 2007, c 6, s. 413; İbn Kesîr Ebû'l-Fide İsmail b. Ömer ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kur'ânü'l-Azîm*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1986, c 3, s. 238; *Muhammed el-Gazzâlî, Kur'ân'ın Konulu Tefsîri*, çev. Şahin Güven, İstanbul Düşün Yayıncılık, 2013, s. 443-444; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 323; Sâbûnî, c 2, s. 306.

⁷⁵ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdü'l-Mesîr fi İlmi'l-Tefsîr*, Tercüme, Abdulvehhab Öztürk, İstanbul, Karaman Yayınları, 2009, c 4, s. 315; Neseî, c 2, s. 458; İbn Kesîr c 3, s. 237; Şeyh Faysal b. Abdulaziz b. Faysal el-Mubarak, *Tevfikü'r-Rahman fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Suûdi Arabistan, Dâru'l-Muğnî, 1996, c s. 189.

“Mü’minler kurtuluşa erdi.” dedi Yüce Allah da: “Senin gibi kralların yurdu cennete ne mutlu.” dedi.⁷⁶

Başka bir rivayete göre Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kim Mü’minûn sûresini okursa, melekler, o kimseye ölüm meleği indiği vakit rahatlık, güzel koku ve sevineceği şeylerle müjdeler.” Şöyle de rivayet edilmiştir: “Onun başı ve sonu cennet hazinelerindedir. Kim başından üç âyet ile amel ederse ve sonundan üç âyetten öğüt alırsa, şüphesiz kurtulmuş ve felaha ermiştir.”⁷⁷

⁷⁶ Taberî, c 17, s. 5; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek ala's-Sahîhayn*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, c 2, s. 426; İbn Kesîr, c 3, s. 237.

⁷⁷ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Ebû'l-Kâsim Cârullah Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzil* Beyrut, Dâru'l-Fikr, 2008, c 3, s. 45; Kadı Nâsîru'd-dîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî el-Beydâvî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, 3. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006, c 2, s. 114; Nevevî, c, 2, s. 98.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜ'MİNÜN SÛRESİ'NİN SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

1. MÜ'MİNÜN SÛRESİ'NİN BİRİNCİ ÂYETİNDEN ON BİRİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

1.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

1-11. “Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir. Onlar ki, namazlarında huşû (derin bir saygı hali) içindedirler. Onlar ki, anlamsız, faydasız şeylerle ilgilenmezler. Onlar ki, zekâtlarını vermek için çalışırlar. Onlar ki, ırzlarını koruyanlardır. Ancak zevceleri yahut sağ ellerinin sahip oldukları müstesnâdır. Çünkü onlar (zevceleri ve cariyeleriyle olan ilişkilerinden dolayı) kınanmazlar. O halde kim bundan ötesini ararsa, işte onlar sınırı aşanlardır. Onlar ki, emanetlerine ve ahdlerine riayetkârdırlar. Onlar ki, namazlarına (titizlikle) devam ederler. İşte onlar vâris olacaklardır. Onlar ki, Firdevs (cennetin)'e mirasçı olacaklar ve onlar orada ebedi kalıcılardır.”⁷⁸

Bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

1. İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), Ebû'l Âliye'den şöyle nakleder: Yüce Allah, Cenneti yarattığı zaman: “Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir” buyurdu ve ilgili âyetleri indirdi.⁷⁹

Ayrıca ilgili âyetler daha önce İbrahim'e de (a.s.) indirilmişti. Çünkü ilgili âyetlerde ifade edilen hususları ancak, İbrahim (a.s.) ve Resûlullâh (s.a.v) yerine getirmişlerdir. Kur'ân-ı Kerim'de bu âyetlerin dışında da yine her ikisine indirilen âyetler mevcuttur.⁸⁰

⁷⁸ Mü'minûn, 23/1-11.

⁷⁹ Taberî, c 17, s. 6; Neseî, c 2, s. 468; İbn Kesîr, c 3, s. 237; Celâuddîn Ebû'l-Fadl Abdurrahman b. Muhammed b. Ebû Bekr es-Suyûtî, *Durru'l-Mensûr fî't-Tefsîr Bi'l-Me'sûr*, Tercüme, Hüseyin Yıldız, 2. Baskı, İstanbul, Ocak Yayınları, 2013, c 10, s. 549.

⁸⁰ Tevbe, 9/112; Ahzap, 33/35; Meâric, 70/23-33; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, c 1, s. 91.

2. Hz. Ömer'in rivayet ettiğine göre: Resûlullâh'a (s.a.v.) vahiy indiğinde yüzünün yanında arı uğultusu gibi sesler duyulurdu. Yine bir gün bu şekilde kendisine vahiy nâzil olurken bir süre bekledik. Vahiy nâzil olma hali üzerinden gidince kibleye yöneldi. Ellerini semaya açtı ve Rabbine şöyle niyazda bulundu: “Ey Allah'ım bize nimetini arttır, eskiltme! Bize ikrâm et, bizi zelil eyleme! Bizi tercih et, başkalarını bize yeğleme! Bizden razı ol ve bizi de hoşnut eyle.” Sonra: “Bana on âyet indi. Kim o âyetlerde belirtilenleri hayatına yansıtırsa cennete girer” buyurdu ve: *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* âyetinden başlamak üzere Mü'minûn sûresi'nin ilk on âyetini okudu.⁸¹

Bu rivayet her ne kadar sûrenin fazileti ile ilgili olsa da Beğavî, Zemahşerî ve Kurtubî gibi müfessirler bu rivayeti kitaplarında sebep-i nüzûl olarak vermişlerdir.

2. “Onlar ki, namazlarında huşû (derin bir saygı hali) içindedirler.”⁸²

Bu âyetin sebep-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

1. Ebû Hüreyre'den şöyle rivayet edilmiştir: “Resûlullâh (s.a.v.) gözünü gökyüzüne dikerek namaz kılardı. Bu âyet nâzil olunca artık gözünü secde ettiği yere dikerek namaz kılmaya başladı.”⁸³

2. İbn Merdûye'nin rivayeti ise şöyledir: “Resûlullâh (s.a.v) namazda sağa sola (başka tarafa) dönerdi.” Saîd ibn Mansûr ise, İbn Sîrîn'den “Allah Resûlu (s.a.v) gözlerini sağa sola çevirirdi” şeklinde bir rivayette bulunmuştur. İbn Ebî Hâtim'in, İbn Sirin'den rivayeti ise, “Sahâbe namazda gözlerini gökyüzüne kaldırırlardı”⁸⁴şeklindedir. Bu âyet nâzil olduktan sonra sahâbe Resûlullâh'a (s.a.v)

⁸¹ Tirmizî, Tefsîr'l Kur'ân Sûret'l-Mü'minûn, 3173; Beğavî, c 5, s. 408; Zemahşerî, c 3, s. 45; Kurtubî, c 6, s. 413; İbn Kesîr, c 3, s. 237; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 547-548; Emiroğlu, c 8, s. 83.

⁸² Mü'minûn, 23/2.

⁸³ Taberî, c 17, s. 7; el-Nisâbûrî, c 2, s. 426; Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûlü'l-Kur'ân*, s. 322; Zemahşerî, c 3, s. 25; İbnü'l-Cevzî, c 4, s. 317; Ebû Abdulah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin er-Râzî et-Teymî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 3. Baskı, Lübnân, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009, c 23, s. 68; Kurtubî, c 6, s. 414; Beydâvî, c 2, s. 99; İbn Kesîr, c 3, s. 238; Celâlüddîn Ebû'l-Fadl Abdurrahmân b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Suyûtî, *Lubâbu'n-Nukûl fî Esbâbi'n-Nüzûl*, 1. Baskı, Beyrut, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002, c 2, s. 179; Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Mahmûd b. Abdullah el-Alusî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'Lazîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999, C 18, s. 281; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 329.

⁸⁴ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Teymâm el-Endelüsî, *el-Muharreru'l-Vecîz fî Tefsîri Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, 1. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001, c 4, s.

bakarak namazlarını derin bir saygı hali içinde, sadece secde yerine bakarak kılmaya başladılar.⁸⁵

1.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri ve Mü'minlerin Özellikleri

Daha iyi anlaşılması bakımından bu bölümde ele alacağımız mü'minlerin genel vasıflarının ana temasını dört madde hâlinde özetleyebiliriz:

1. Mü'minlerin seçkin özellikleri, Resûlullâh'ın (s.a.v.) getirdiği mesajın doğruluğunun pratikte bir kanıtı olarak sunulmuştur.

2. Âyetlerde bahsedilen seçkin özellikler herhangi bir ırk, ulus veya ülkeye özgü değildir.

3. Bu seçkin özellikler, ancak sağlam bir iman, güzel bir ahlâk ve hayatın her alanında öngörülen kurallara uymakla kazanılabilir.

4. Gerçek başarı, fani dünya ve maddî zenginliğe bağlı olmayıp, hem dünya, hem de ahiret hayatında başarılı olmak demektir; işte bu da ancak sağlam bir iman ve salih amellerle kazanılır. Mü'minler dışında tüm insanlar hem dünyayı hem de ahireti kaybetmişler; hüsrana mahkûm olmuşlardır.⁸⁶

1.2.1. Mü'minlerin Kurtuluşa Ermeleri

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ

“Mü'minler kesinlikle kurtuluşa ermişlerdir”⁸⁷

136; Suyûtî, *Lübâbu'l-Nükûl*, c 2, s. 179; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 329; Bedreddin Çetiner, *Esbâb-i Nüzûl*, 3, Baskı, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2010, c 2, s. 625.

⁸⁵ Buhârî, *Ezan*, 92; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1. Baskı, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002, c 7, s. 38; Mucirüddîn, c 4, s. 56; Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî, *el-Yemenî, Fethu'l-Kadîr*, 4. Baskı Beyrut, Dâru'l-Ma'rife, 2007, c 3, s. 978.

⁸⁶ Ebû'l-A'lâ el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l Kur'ân Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsîri*, çev. Muhammed Han Kayanî, vd. İstanbul, İnsan Yayınları, t.y. c 3, s. 406.

⁸⁷ Mü'minûn, 23/1.

Âyette geçen “فد” harf-i tahkikdir. Âlimlerin görüşüne göre harf-i takrîbdir⁸⁸. Yani ‘mü’minler için kurtuluş gerçekleşti’ demektir.⁸⁹

Âyette geçen “الفح” mazi fiilinin mücerred şeklinin mastarı olan “felah” kelimesi Arapça’da, zafere, kurtuluşa ermek ve hedefe varmak gibi manalara gelir.⁹⁰ Terim olarak “felah” kişinin dünyada veya ahirette ya da her ikisinde de mutluluğa kavuşması demektir. ‘Felâha eren’ anlamına gelen müflih kelimesi, Kur’ân-ı Kerim’de çoğul şekliyle (müflihûn) bir övgü ifadesi olarak sadece mü’minler için kullanılmaktadır.⁹¹ Ayrıca “felah” kelimesi, “Hayye ale’l felâh (Haydi felaha)” biçiminde her gün beş vakitte ikişerden on defa ezânda yapılan çağrı esnasında dile getirilen bir kavramdır.⁹²

Âyette geçen “mü’min” kelimesi ise ism-i fail olarak sözlükte “inanana, doğrulayan, güven veren, korkusuz olan gibi anlamlara gelir.” Terim olarak ise “mü’min” Allah-u Teâlâ’ya, Resûlullâh’a (s.a.v) ve O’nun getirdiklerine kesin olarak inanana, onları kabul ve tasdik eden kimse demektir.⁹³

Kur’ân-ı Kerim’de zalimlerin,⁹⁴ kâfirlerin⁹⁵ ve sihirbazların⁹⁶ felaha ermeyecekleri buyrulmaktadır. Buna karşılık ilgili âyette Yüce Allah, “Mü’minlerdir felaha erenler”⁹⁷ buyurmaktadır.

⁸⁸ Maziye hale yakınlaştırır demektir; Begavî, c 5, s. 407-408.

⁸⁹ Sa’lebî, c 7, s. 37; Ebû’l-Hasan Ali b. ahmed b. Muhammed b. Ali el-Vâhidî, en-Nisabûrî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kurâni’l-Mecîd*, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1994, c 3, s. 284; Beğâvî, c 5, s. 407-408;

⁹⁰ Ebû’l-Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sünne (Tefsîru’l-Mâturîdî)*, thk. Mecdî Baslûm, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005, c 7, s. 451; Râğîb, s. 386; Zemahşerî, c 3, s. 25; Mucirüddîn, c 4, s. 455; Şevkânî, c 3, s. 977; Merâğî, c 18, s. 4.

⁹¹ Râğîb, s. 386; Mustafe Çağrı, *İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Editör, İbrahim Kâfi Dönmez, İstanbul, MİFV. Yayınları, 2006, c 2, s. 544.

⁹² Ebû’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî, el-Basrî el-Bağdâdî, *en-Nüket Ve’l-Uyûn Tefsîri’l-Mâverdî*, thk. Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, t.y. c 3, s. 44; Râğîb, s. 386; Mahmut Toptaş, *Kur’ân-ı Kerim Şîfa Tefsîri*, İstanbul, Cantaş Yayınları, 2008, c 5, s. 286.

⁹³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru’l Mukâtil b. Süleymân* thk, Ahmet Ferid, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-kütübi’l İlmiyye, 2003, c 2, s. 392; Zemahşerî, c 3, s. 25; Merâğî, c 18, s. 4; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 327.

⁹⁴ En’am, 6/21; Yusuf, 12/23; Kasas, 28/7.

⁹⁵ Mü’minûn, 23/117.

⁹⁶ Yunus, 10/77.

⁹⁷ Mü’minûn, 23/1.

İbn Abbas, ilgili âyeti “Allah’ı tasdik edenler kurtuluşa erdiler ve cennette bâki kaldılar” şeklinde tefsîr etmiştir. Buna göre zikredilen âyet, “iman edenler hakikaten kurtuluşa erdiler. Felâh ve mutluluk buldular”⁹⁸ anlamına gelmektedir.

1.2.2. Namazlarında Huşû İçinde Olmaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

“Onlar ki namazlarında huşû (derin bir saygı hali) içindedirler”.⁹⁹

Âyette geçen “salât” kelimesi Arapça bir kelimedir. Çoğulu “salavât”dır. Bunun Türkçe karşılığı olan “namaz” Farsçadan gelmiştir; Farsçadaki okunuşu “nemâz”dır.¹⁰⁰ Sözlükte ise, dua etmek,¹⁰¹ ibadet etmek,¹⁰² yalvarmak, iyi dilekte bulunmak gibi anlamlara gelir. Terim olarak “salât” tekbir ile başlayıp selâm ile tamamlanan, belirli hareket ve sözlerle eda edilen, İslam’da temel ibadetlerin başında gelen bedenî bir ibadet şeklidir.¹⁰³

Âyette geçen “huşû” kelimesi ise sözlükte sessiz ve sakin durmak,¹⁰⁴ alçak gönüllü olmak,¹⁰⁵ Allah-u Teâlâ’ya boyun eğmek¹⁰⁶ gibi anlamlara gelir. Terim olarak “huşû” Yüce Allah’a duyulan saygının gereği olarak başta namaz olmak üzere ibadetlerin edası esnasında sükûnet ve tevazu içinde bulunmak demektir.¹⁰⁷ İlgili âyette geçen “huşû” ise namazda kalbin Cenab-ı Hak korkusuyla dolu ve organların sâkin ve mutmaîn olmasıdır. Kimilerine göre namazda huşû; tüm dikkatini namaz için toplamak, fiziki ve sosyal çevre ile irtibatını kesmek; gözünü

⁹⁸ Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri ’l-Kur’âni ’l-Mecîd*, c 3, s. 284; Beğavî, c 5, s. 408; Emiroğlu, c 8, s. 83;

⁹⁹ Mü’minûn, 23/2.

¹⁰⁰ Ebû’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü’rî, *el-Camiu’s-Sahîh el-Müsemmâ Sahihu’l-Müslim*, Beyrut, Dâru’l-Cilve Dâru’l-Âfâki’l-Cedîde, t.y. Namaz bahsi; Zuhaylî, *İslâm Fıkhî Ansiklopedisi*, İstanbul, Feyâ Yayınları, 1994, c 1.s. 381.

¹⁰¹ Tevbe, 9/103.

¹⁰² Yûnus, 10/10; Hac, 22/77.

¹⁰³ Râğîb, s. 285; Zuhaylî, *İslâm Fıkhî Ansiklopedisi*, c 1, s. 381; Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur’ân Tefsîri*, İstanbul, Bayraklı Yayınları, t.y. c 1, s. 164.

¹⁰⁴ Tâhâ, 20/108.

¹⁰⁵ Mü’minûn, 23/2.

¹⁰⁶ Âl-i İmran, 3/199.

¹⁰⁷ İbn Atıyye, c 4, s. 136; Suyûtî, *el-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 551; Merâğî, c 18, s. 4;

ve bedenini oraya buraya çevirmemek, faydasız fiillerden sakınmaktır.¹⁰⁸ Zira Resûlullâh (s.a.v.) laubali bir şekilde namaz kılan birini görünce: “bunun namazında huşû yoktur” buyurmuştur.¹⁰⁹ Başka bir hadiste Hz. Aişe'nin namazda yüzünü çevirip bakmanın (iltifat) hükmünü sorması üzerine, Resûlullâh (s.a.v.) “bu hareket şeytanın kulun namazından çalmasıdır” buyurmuştur.¹¹⁰ Ayrıca Ebû Bekr (r.a.) eşi Ümmü Rumân'ı namazda sallanırken görünce şu hadisi rivayet etmiştir: “Bir kimse namaza durunca tüm organları sâkin olsun; Yahudiler gibi sallanmasın. Çünkü namazda azaların sükûneti namazın tamamındandır.”¹¹¹

1.2.3. Boş Şeylerden Uzak Durmaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ

“Onlar ki, anlamsız, faydasız şeylerle ilgilenmezler.”¹¹²

Âyette geçen “lağv”¹¹³ kelimesi sözlükte, rastgele söylenen,¹¹⁴ kabih, boş,¹¹⁵ lüzumsuz,¹¹⁶ manasız¹¹⁷ söz ve davranış gibi anlamlara gelir.¹¹⁸ Taberî'nin belirttiği gibi “lağv” kelimesi burada Allah-u Teâlâ'nın kullarında görmek istemediği her türlü boş ve yanlış (bâtıl) tutum ve davranışları ifade etmektedir.¹¹⁹ Hasan-ı Basrî “lağv” kelimesini tüm günahları içeren bir kavram olarak

¹⁰⁸ Mâtürîdî, c 7, s. 451; Râzî, c 23, s. 68; Nesefî, c 2, s. 458; İbn Kesîr, c 3, s. 238; Alusî, c 18, s. 281; Zuhaylî *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 330; Hamdi Döndüren, *İnsanlığa Son Çağrı Kur'ân-ı Kerim Yüce Meâlî ve Açıklaması*, 1. Baskı, y.y. 2003, c 2, s. 558.

¹⁰⁹ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Semerkandî, c 2, s. 408; İbn Atıyye, c 4, s. 136; Beğavî, c 5, s. 409; Kurtubî, c 6, s. 414; Beydâvî, c 2, s. 99; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 553; Toptaş, c 5, s. 286.

¹¹⁰ Buhârî, Ezan, 3291; Tirmizî, Cum'a, 59; Beğavî, c 5, s. 408; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 553; Emiroğlu, c 8, s. 84.

¹¹¹ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 553; Alusî, c 18, s. 281; Emiroğlu, c 8, s. 84; Döndüren, c 2, s. 558.

¹¹² Mü'minûn, 23/3; bkz. Furkan, 25/72; Kasas, 28/55.

¹¹³ Lağv kelimesi Kur'ân-ı Kerim'de dokuzu Mekkî, ikisi Medenî olmak üzere toplam on bir âyette geçmektedir.

¹¹⁴ Bakara, 2/225; Maide, 5/89

¹¹⁵ Furkan, 26/72.

¹¹⁶ Mü'minûn, 23/3.

¹¹⁷ Fussilet, 41/26.

¹¹⁸ Mâtürîdî, c 4, s. 452; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, c 3, s. 284; Râğıb, 451; Beğavî, c 5, s. 409; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân Kur'ân Meâlî ve Tefsîri*, Tercüme Ali Namli, vd. Erkem Yayınları, t.y. c 13, s. 172; Karaman, vd, c 4, s. 10.

¹¹⁹ Tâberî, c 17, s. 10; Muhammed Mahmud Hicazî, *Furkan Tefsîri*, Tercüme Mehmet Keskin, İstanbul, İlim Yayınları, t.y. c 6, s. 48; Karaman, vd, c 4, s. 10.

nitelendirmektedir.¹²⁰ İbn Kesir ise “lağvı” şöyle tanımlar: “Lağv” batıl söz demektir. Bu da, Yüce Allah’a ortak koşmak, günah, faydasız söz ve fiiller anlamlarına gelir.¹²¹ Bütün bunlara göre, iman edenler, boş söz ve davranışlardan uzak dururlar. Boş ilgi ve düşüncelerden kaçınırlar.¹²²

Böylece Cenab-ı Hak, kâinatın en değerli parçası olan mü’min kulunda boş söz ve davranışların bulunmasından hoşlanmaz. Bu duruma Furkan¹²³ ve Kasas¹²⁴ sûrelerinde dikkat çekildiği gibi, Vakı’a¹²⁵ ve Tur¹²⁶ sûrelerinde de cennet ehlinin bu gibi olumsuzluklarla karşılaşmayacakları bildirilmiştir.

1.2.4. Zekâtlarını Vermeleri

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَّاتِ فَاعِلُونَ

“Onlar ki, zekâtlarını vermek için çalışırlar.”¹²⁷

Âyette geçen “zekât” kelimesi sözlükte, arınma, gelişme, büyüme gibi anlamlara gelir.¹²⁸ Kur’ân-ı Kerim’de zekât, iyi,¹²⁹ günahsız,¹³⁰ mübarek,¹³¹ temiz kalmak,¹³² haklı çıkarmak,¹³³ arınmak¹³⁴ ve nefsi temizlemek¹³⁵ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak da, “zekât” Kur’ân-ı Kerim’de belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların mallarından ibadet maksadıyla belirli bir oranda ödedikleri bir payı ifade eder.¹³⁶ Nitekim Kur’an’da, “İşte o

¹²⁰ Mâverdî, c 3, s. 46; İbn Cevzî, c 4, s. 317; Kurtubî, c 6, s. 415; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 557; Karaman, vd, c 4, s. 10.

¹²¹ İbn Kesîr, c 3, s. 238; Sâbûnî, c 2, s. 303.

¹²² İbn Cevzî, c 4, s. 317; Merâğî, c 18, s. 4; Seyyid Kutup, *Fi Zilâli’l-Kur’ân*, 1. Baskı, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 1991, c 7, s. 392; Emiroğlu, c 8, s. 84.

¹²³ Furkan, 25/72.

¹²⁴ Kasas, 27/55.

¹²⁵ Vakı’a, 56/26; bkz. Ğaşiye, 11.

¹²⁶ Tur, 52/22-24.

¹²⁷ Mü’minûn, 23/4.

¹²⁸ Müslim, Zekât, 12; Zemahşerî, c 3, s. 26; Alusî, c 18, s. 283; Mevdûdî, c 3, s. 401; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c 3, s. 248; Bayraklı, c 13, s. 177-192.

¹²⁹ Kehf, 18/19.

¹³⁰ Kehf, 18/74.

¹³¹ Meryem, 19/19.

¹³² Nûr, 24/21.

¹³³ Necm, 53/32.

¹³⁴ Abese, 80/3.

¹³⁵ Şems, 91/9.

¹³⁶ Müslim Zekât, 12; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, c 3, s. 248; Toptaş, c 5, s. 287.

mü'minler ki kendilerine farz kılınan bir ibadet olan zekâtı verirler”¹³⁷ buyrulmaktadır. Yani Kur'an'a göre zekât için faaliyet gösterirler. Sadece zekât vermekle de yetinmeyip, bir de zekât verebilecek duruma gelmek için de çalışırlar, başkalarını da buna teşvik ederler. Çünkü mü'min kişi çok zengin olayım diye değil, çok zekât vereyim diye çalışan kişidir. Zira insanın niyeti hem amelini hem de sevabını etkiler.¹³⁸

1.2.5. Irzlarını Korumaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزُوجِهِمْ حَافِظُونَ

“Onlar ki irzlarını koruyanlardır.”¹³⁹

Âyette geçen (لأُزُوجِهِمْ) ifadesi (فرج) kelimesinin çoğulu olup, sözlükte gedik, yarık, kadın tenasül uzvu gibi anlamlara gelir.¹⁴⁰ Kur'an-ı Kerim'de erkek ve kadın için irzlarından kinaye olarak kullanır. İşte mü'minler tenasül organlarını her türlü haramdan muhafaza ederler. Nefislerini haramdan koruyup iffetli davranırlar.¹⁴¹ Öylesine iffetli davranırlar ki, ilâhî kanunun başkaları önünde açılmasını yasakladığı yerlerini de örterler.¹⁴²

Mü'minlerin bu çirkinlikten korunmaları, Furkan sûresinde “ibâdu'r-rahmân”ın vasıfları arasında sayılmaktadır.¹⁴³

Seyyid Kutup âyet hakkında şöyle demiştir: “Bu, ruhun, ailenin ve çevrenin temizliğidir. Nefsin, yuvanın ve toplumun arınmasıdır. Bu temizlik ve arınma; avret mahallerini helâl olmayanların bulaşıp kirletmesine, kalbin helâl olmayan şeylerle meşgul olmasına, toplumda şehvet ve arzuların hesapsız bir

¹³⁷ İbn Atrıyye, c 4, s. 16; Beğavî, c 5, s. 409; Mucirüddîn, c 4, s. 457; Emiroğlu, c 8, s. 84.

¹³⁸ Toptaş, c 5, s. 287.

¹³⁹ Mü'minûn, 23/5; bkz. Mearic, 70/29.

¹⁴⁰ Râğıb, 375.

¹⁴¹ Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, c 3, s. 284; Beğavî, c 5, s. 410; Merâğî, c 18, s. 5; Emiroğlu, c 8, s. 84; Vehbe Zuhaylî b. Mustafa, *Tefsîri'l-Veciz Esbâb-ı Nüzûlü ile beraber*, çev. Hacı İnan, İstanbul, Dua Yayıncılık, 2013, c 3, s. 80.

¹⁴² Mevdûdî, c 3, s. 401.

¹⁴³ Furkan, 25/63.

şekilde alıp gitmesine, ailenin ve soyun bozulmasına karşı korunmakla sağlanır.”¹⁴⁴

Sonraki âyette, zevceleri ve cariyeleri için herhangi bir kınama olmadığı bildirilmektedir.

إِلَّا عَلَىٰ أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ

“Ancak zevceleri yahut sağ ellerinin sahip oldukları müstesnadır. Çünkü onlar (zevceleri ve cariyeleriyle olan ilişkilerinden dolayı) kınanmazlar.”¹⁴⁵

Kur’ân-ı Kerim ve diğer temel İslâmî kaynaklarda, kadının vücudu kocasına, kocasının vücudu da hanımına helâldir; birbirlerinden faydalanabilirler. Çünkü insanın fitratı, evliliği ve zevcelerin karşılıklı istifade etmelerini gerektirir. Demek ki eşlerin birbirlerinden faydalanmaları İslâm’a muhalif bir durum değildir.¹⁴⁶ Dolayısı ile mü’minler zevceleri ve cariyeleriyle olan ilişkilerinden dolayı kınanmazlar.

Müteâkip âyette ise kişinin zevcesi ve cariyesi dışındakilerle cinsel münasebetin haddi aşmak olduğu bildirilmektedir:

فَمَنْ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ

“O halde kim bundan ötesini ararsa, işte onlar sınırı aşanlardır.”¹⁴⁷

Âyet-i kerime; kim ki zevce ve câriyesi dışında başkasını ararsa, bunların Allah-u Teâlâ’nın koyduğu haddi aşıp tecavüz eden kimseler olduğunu ifade etmektedir.¹⁴⁸ Ayrıca dünya ve ahirette böylelerinin kurtulması ve mutlu olması mümkün değildir. Bunun yanı sıra bu âyetin açık manası, muta’nın (geçici nikâhın)’da¹⁴⁹ ve elle yapılan “istimna”nın (mastürbasyonun) da hârâm oluşuna delâlet etmektedir.¹⁵⁰

¹⁴⁴ Kutup, c 7, s. 393.

¹⁴⁵ Mü’minûn, 23/6; bkz. Mearic, 70/30.

¹⁴⁶ Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, thk. Şeyh Ali Muhammed Mûârid, 1. Baskı, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993, c 6, s. 367; Emiroğlu, c 8, s. 85; Toptaş, c 5, s. 288-289.

¹⁴⁷ Mü’minûn, 23/7; Mearic, 70/31.

¹⁴⁸ Semerkandî, c 2, s. 408; Sa’lebî, c 4, s. 39; İbn Cevzî, c 4, s. 317; Mucirüddîn, c 4, s. 458; Emiroğlu, c 8, s. 85; Zuhaylî, *Tefsîri’l Veciz*, c 3, s. 81.

¹⁴⁹ Emiroğlu, c 8, s. 85; Döndüren, c 2, s. 558.

¹⁵⁰ Beğavî, c 5, s. 410; Mucirüddîn, c 4, s. 458; Emiroğlu, c 8, s. 85; Döndüren, c 2, s. 558.

Kur’ân-ı Kerim, bu noktada belirlediği helâl dairenin dışındaki anlayışı “zina” olarak nitelendirmekte ve “zinaya da yaklaşmayın, zira o pek çirkindir ve kötü bir yoldur”¹⁵¹ âyetiyle bu oldukça çirkin davranışa giden bütün yolları kapatmaktadır.

1.2.6. Sözlerinde Durmaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمَانَاتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ

“Onlar ki emanetlerine ve ahdlarına riayetkârdırlar”¹⁵²

Âyette geçen “emânet”¹⁵³ kelimesi sözlükte, güvenmek, korku ve endişeden emin olmak gibi anlamlara gelir.¹⁵⁴ Terim olarak “emânet” insanın mükellef olduğu (namaz, oruç, gusül vb.) her şeydir.¹⁵⁵

Âyette geçen “ahd” kelimesi de sözlükte, insanın yerine getirmesi gereken her şeydir. İnsanın, Yüce Allah’a karşı ahdi “namaz, zekât, oruç ve hac” gibi ibadetlerdir. İnsanlara karşı ahdi ise “insanların kendi aralarındaki alım, satım ve sözleşmeler”dir¹⁵⁶

Âyette geçen “riayet” kelimesi ise bir şeyi korumak ve ıslah için başında durmak demektir.¹⁵⁷

Kavramlardan da anlaşılacağı üzere mü’minler kendilerine bırakılan emanetleri ve verilen sözün kutsiyetini koruyan kimselerdir. Emânete ihanet etmezler, bilakis emâneti sahibine teslim ederler. Bir söz verdikleri ya da bir muahede (sözleşme) yaptıkları zaman buna riayet ederler. Çünkü emânete riayet etmek ve ahde vefa göstermek mü’minlerin vasıflarındandır. İhanet, gaddarlık ve

¹⁵¹ İsra, 17/32.

¹⁵² Mü’minûn, 23/8.

¹⁵³ Kur’ân-ı Kerim’de “emânet” iki âyette tekil (Bakara, 2/ 283; Ahzâp, 33/22), dört âyette de çoğul (Nisâ, 4/58; Enfâl, 8/27; Mü’minûn, 23/8; Me’aric, 70/32) olarak geçmektedir.

¹⁵⁴ Zemahşerî, c 3, s. 27; Râğıb, 25; Çağrı, c 1, s. 469.

¹⁵⁵ Râğıb, 25; Bursevî, c 13, s. 176; Emiroğlu, c 8, s. 85.

¹⁵⁶ Mâtürîdî, c 7, s. 453; Râğıb, 350; Begâvî, c 5, s. 410; Zemahşerî, c 3, s. 27; Alusî, c 18, s. 291; Zuhaylî, *Tefsîrû’l Veciz*, c 3, s. 81.

¹⁵⁷ Mâtürîdî, c 7, s. 453; Semerkandî, c 2, s. 410; Râğıb, 198; Zemahşerî, c 3, s. 27; Râzî, c 23, s. 71; Neseî, c 2, s. 470.

sözünde durmamak Allah Resûlu'nun (s.a.v.) hadis-i şerifte bildirdiği gibi ehl-i nifakın sıfatlarındanandır.¹⁵⁸

1.2.7. Namazı Muhafaza Etmeleri

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ

“Onlar ki namazlarını (titizlikle) muhafaza ederler”¹⁵⁹

Âyette geçen “salavât” “salât’ın” çoğuludur.¹⁶⁰ Yüce Allah, Mü’minûn sûresinde “onlar ki namazlarında huşû içindedirler.” ayetinden sonraki âyette ise namazla ilgili, “onlar ki namazlarını muhafaza ederler.” hususunu zikretmiştir. Çünkü muhafaza ve huşû farklı özelliklerdir. Zira huşû, namaz kılan kimsenin, namazı kıldığı esnada yaşadığı bir durumdur. Namazı muhafaza ise kişinin namazı terk etmemesidir.¹⁶¹

Müfessirlere göre, “muhafaza” ile namazın vakti, temizlik, rükû ve secde gibi şartlarını ve rükûnlerini hakkıyla yerine getirmek kastedilmiştir.¹⁶² Nasıl ki, bir apartmanın muhafaza edilmesi denince onun temeli, direkleri hatta çatısına varıncaya kadar her şeyinin korunması anlaşılıyorsa, namazın muhafaza edilmesinden de namazın şartlarının ve rükûnlerinin yerine getirilmesi anlaşılmaktadır.¹⁶³

1.2.8. Mü’minlerin Mükâfatı

Konu ile ilgili âyette şöyle buyurmuştur:

أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۖ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

¹⁵⁸ Buhârî, Şehâdât, 28; Tirmizî, İman, 14; İbn Kesîr, c 3, s. 239; Merâğî, c 18, s. 6; Zuhaylî, *Tefsîru'l Munîr*, c 9, s. 332.

¹⁵⁹ Mü’minûn, 23/9.

¹⁶⁰ Beğavî, c 5, s. 410; Mevdûdî, c 3, s. 406.

¹⁶¹ Râzî, c 23, s. 72; Bursevî, c 13, s. 178.

¹⁶² Râzî, c 23, s. 72; Ebû Hayyân, c 6, s. 368; Alusî, c 18, s. 292; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 332.

¹⁶³ Toptaş, c 5, s. 291.

“İşte onlar vâris olacaklardır.”¹⁶⁴ “Onlar ki Firdevs (cennetin)’e mirasçı olacaklar ve onlar orada müebbeden kalıcıdır.”¹⁶⁵

Yukarıda ifade edilen nitelikleri taşıyan mü’minler cennetin vârisleridirler.¹⁶⁶ Yani bu güzel sıfatlara sahip olan kimseler Firdevs cennetlerinde konaklamaya hak kazanan ve orada devamlı bir şekilde kalacak olan kimselerdir.¹⁶⁷

Görüldüğü gibi bu iki âyet, daha önceki ayetlerde zikredilen özelliklere sahip olan mü’minleri cennetle müjdelemektedir.

Böylece zikredilen âyetler, cennetlerdeki Firdevs makamında ebedî kalmaya vesile olan amelleri yerine getirmenin ve yukarıdaki yedi sıfatı taşımanın gerekli olduğuna işaret etmektedir.

2. MÜ’MİNÜN SÛRESİ’NİN ON İKİNCİ ÂYETİNDEN ON ALTINCI ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

2.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

12-14“Kasem olsun ki biz, insanı çamurdan (süzülüp çıkarılmış) bir hulâsadan yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhtan (anne rahminden) bir nutfe (sperm) yaptık. Sonra o nutfeyi bir alaka (embriyo) haline getirdik, derken o alaka’yu da bir çiğnemlik et haline getirdik, ardından o çiğnemlik eti kemik olarak yarattık, ardından kemiklere de et giydirdik, ardından onu apayrı bir yaratılışla inşa ettik, yaratanların en güzeli olan Allah ne yücedir.”¹⁶⁸

Bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

Enes b. Mâlik’in bildirdiğine göre Hz. Ömer şöyle demiştir: “Kasem olsun ki Biz, insanı çamurdan, süzölmüş bir özden yarattık...” âyet-i kerimesi nâzil

¹⁶⁴ Mü’minûn, 23/10.

¹⁶⁵ Mü’minûn, 23/11.

¹⁶⁶ Sa’lebî, c 4, s. 40; Beydâvî, c 2, s. 100; Mucirüddîn, c 4, s. 459; Alusî, c 18, s. 292; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 333; Sâbûnî, c 2, s. 304.

¹⁶⁷ Beydâvî, c 2, s. 100; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 333; Sâbûnî, c 2, s. 304.

¹⁶⁸ Mü’minûn, 23/12-14.

olduğunda, ben: “*Yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir*”¹⁶⁹ dedim de âyetin sonu bu şekilde nâzil oldu.”¹⁷⁰

Resûlullâh (s.a.v.) bu âyeti Zeyd b. Sabit’e yazdırırken sonunu “*yaratanların en güzeli olan Allah’ın şânı ne yücedir!*” şeklinde söyleyenin Muâz b. Cebel olduğu da rivayet edilmiştir.¹⁷¹

15. “*Sonra siz bunun ardından şüphesiz öleceksiniz*”¹⁷²

Bu âyetin sebab-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü olmamakla beraber buna benzer olan Enbiya Sûresi’nin otuz dördüncü âyetini sebab-i nüzûl olarak verebiliriz. Çünkü bazen bir sebep birden fazla âyetin inmesine neden olabilir. Bunun herhangi bir sakıncası yoktur; zira bu durum, insanların hidayeti, ikna edilmeleri ve ihtiyaçlarının karşılanması hikmetine uygun olduğu gibi aynı zamanda bunların en iyi şekilde gerçekleşmesini temin eder.¹⁷³ Bu bilgilerden sonra sebab-i nüzûlü şöyle ifade edebiliriz:

Mekke müşriklerinin, Resûlullâh (s.a.v) hakkında: “O bir şairdir, filan kabilenin şairine zamanın felâketlerinin çarpması gibi buna da zamanın felâketlerinin çarpmasını bekliyoruz” demeleri üzerine bu âyet nâzil olmuştur.¹⁷⁴

Mukâtil’den (ö. 150/767.) gelen bir rivayete göre ise bazı şahısların: “Muhammed (s.a.v) ölmeyecek” demeleri üzerine nâzil olmuştur.¹⁷⁵

16. “*Sonra siz kıyamet gününde şüphesiz tekrar diriltileceksiniz.*”¹⁷⁶

Bu âyetin sebab-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü olmamakla beraber buna benzer olan Meryem Sûresi’nin altmış altıncı âyetinin sebab-i nüzûlünü şöyle ifade edebiliriz:

¹⁶⁹ Mü’minûn, 23/14.

¹⁷⁰ Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûlü’l-Kur’ân*, s. 323; İbn Cevzî, c 4, s. 320; Râzî, c 23, s. 76; Kurtubî, c 6, s. 420; İbn Kesîr, c 3, s. 241; Alusî, c 18, s. 298; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 338; Çetiner, c 2, s. 626.

¹⁷¹ Kurtubî, c 6, s. 320; İbn Kesîr, c 3, s. 242; Alusî, c 18, s. 298; Çetiner, c 2, s. 626.

¹⁷² Mü’minûn, 23/15.

¹⁷³ Zerkânî, c 1, s. 122; Abdurrahman Ensari, “*Sebeb-i Nüzûlün Tesbit ve Tercih Kuralları*” Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 9, 2014, c 5, s.75.

¹⁷⁴ Kurtubî, c 6, s. 260; Alusî, c 17, s. 59; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 57; Çetiner, c 2, s. 603.

¹⁷⁵ Mukâtil, c 2, s. 357; Çetiner, c 2, s. 603.

¹⁷⁶ Mü’minûn, 23/16.

Kelbî'nin ifadesine göre: Bu âyet, Übeyy b. Halef'in bir gün çürümüş bir kemik alıp, onu ufalayıp: "Muhammed (s.a.v.) bizim öldükten ve çürümüş kemik gibi olduktan sonra tekrar diriltileceğimizi sanıyor" demesi üzerine nâzil olmuştur.¹⁷⁷

İbn Cureyc ise şöyle der: Bu sözü söyleyen kişi As b. Vaildir. İbn Abbas'dan gelen rivayette ise Velîd b. Muğîre olduğu görülmektedir. Başka bir rivayete göre de bu kişi Ebû Cehl'dir.¹⁷⁸ Fakat hangi rivayet olursa olsun bu şahıslar Resûlullah'ın (s.a.v.) daveti karşısında her türlü düşmanlığı yapmışlardır. Bu yüzden rivayetler arasında bir ihtilaf olamaz. Çünkü değişik zamanlarda bunların her biri aynı şekilde davranmışlardır. Dolayısıyla bu âyetin tümü hakkında nâzil olduğu belirtilebilir.¹⁷⁹

Böylece ilgili âyetin bu gibi sözleri söyleyen kimseler hakkında geçerli olduğu söylenebilir.

2.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri ve İnsanın Yaratılış Merhaleleri

Allah-u Teâlâ yaratılışın dokuz merhalesinde insanın değişim geçirdiğini zikretmektedir. Bu dokuz merhaleyi şöyle ifade edebiliriz:¹⁸⁰

2.2.1. Tîn Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ

*"Kasem olsun ki biz, insanı çamurdan (süzülmüş) bir hulâsadan yarattık."*¹⁸¹

Âyette geçen (سُلَالَةٍ) kelimesi, sell (السَّل) mastarından türemiştir. Sell bir şeyi bir şeyden, yumuşaklık ve uygunlukla sıyıırıp çıkarmak demektir. Nitekim Arapça'da kılı, hamurdan çıkardım manasına (سللت الشعر من العجين) ve kılıcı kınından

¹⁷⁷ Mukâtil, c 3, s. 318; Vahidî, *Esbâb-ı Nüzûlü'l-Kur'ân*, s. 309; Kurtubî, c 6, s. 119.

¹⁷⁸ Kurtubî, c 6, s. 120; Alusî, c 16, s. 131.

¹⁷⁹ Çetiner, c 2, s. 594.

¹⁸⁰ Râzî, c 23, s. 74; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 338.

¹⁸¹ Mü'minûn, 23/12; bkz, En'an, 6/2; Hicr, 15/26; Secde, 32/8; Rahmân, 55/14.

sıyırıp çekmeğe de (والسيف من الغمد) denilir.¹⁸² Aynı zamanda şair Ümeyye de bu ifadeyi şöyle dile getirir:

خلق البريئة من سلاله منتن والى السلاله كلها ستعود

“Mahlûkatı kokmuş çamur özünden yarattı. Tüm mahlûkat yine o çamura dönecek.”¹⁸³

Dolayısıyla birinci merhale; tîn merhalesidir. İnsanın çamurdan süzülen bir özden yaratılmış olduğudur. Bu merhale insan organizmasının ilk başladığı mertebedir. Bu yüzden doğrudan doğruya insan çamurun özünden yaratılmıştır. Âyette geçen “tîn” “Âdem’in (a.s.) bir adı, Âdem’in (a.s.) kendisi,¹⁸⁴ Âdem’in (a.s.) soyu” olarak tefsîr edilmektedir. Ayrıca tefsîrcilerimize göre, daha sonraki insanlar Âdem’den (a.s.) süzülüp gelmişlerdir. Dolayısıyla o’nun soyundan olmuşlardır. Âyetten genel olarak yaratılan insanlar anlaşılırsada topraktan (tînden) yaratılan Âdem’in (a.s) tâ kendisidir.¹⁸⁵

2.2.2. Nutfe Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ

“Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhtan (anne rahminden) bir nutfe (sperm) yaptık”¹⁸⁶

Âyette geçen “nutfe” spermdir. “Sağlam karargâhtan” maksat ise, ana rahmidir.¹⁸⁷

İkinci merhale; nutfe merhalesidir. Allah-u Teâlâ, insan cevherini önce çamur (tîn) olarak yaratmış, bunun ardından da bu cevheri, babaların bellerinde nutfe kılmış, bu beller, birlikte olmak suretiyle, o nutfeyi annelerin rahimlerine

¹⁸² Kurtubî, c 6, s. 419; Şevkânî, c 3, s. 979; Bursevî, c 13, s. 182; Yazır, c 5, s. 325; Emiroğlu, c 8, s. 88.

¹⁸³ Mâverdî, c 4, s. 48; Sâbûnî, c 2, s. 303.

¹⁸⁴ Mukâtil, c 2, s. 394; Tâberî, c 17, s. 18; İbn Cevzî, c 4, s.319; Yazır, c 5, s. 325.

¹⁸⁵ Râzî, c 23, s. 74; Kurtubî, c 6, s. 419; Beydâvî, c 2, s. 100; Şevkânî, c 3, s. 979; Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsîr*, İstanbul, Hayat Yayınları, 2012, c 5, s. 439.

¹⁸⁶ Mü’minûn,23/13; Kıyamet, 75/37; Nahl, 16/4; İnsan, 76/2.

¹⁸⁷ Zemahşerî, c 3, s. 27; İbn Kesîr, c 3, s. 240; Nesefî, c 2, s. 461; Ebûbekir Câbir el-Cezâiri, *Eyseru’t Tefâsir*, Tercüme, Ziya Eryılmaz, vd. İstanbul, Mirac Yayınları, t.y., C 6, s. 51.

atmıştır. Böylece o rahim, bu nutfenin “emin ve sağlam bir karargâhı” olmuştur. Âyette geçen karar kelimesiyle, karar kılınacak mekân manasında olan “müstekarr” kelimesi kastedilmiştir. Bu demektir ki Yüce Allah karar kılınacak mekânı masdar ile ifade etmiştir. Ardından da rahmi, karar kılınacak mekânın özelliği olan eminlik ve sağlamlıkla nitelemiştir.¹⁸⁸

Elmalılı'nın belirttiği gibi Kur'ân-ı Kerim'de nutfenin yalnız meni anlamında değil, daha çok meni içindeki tohum anlamında kullanıldığı anlaşılıyor.¹⁸⁹ Ayrıca bu manayı destekler mahiyette Kıyamet sûresinin otuz yedinci âyetinden de nutfenin meninin tümü değil, bir kısmı olduğu beyan edilmektedir.

2.2.3. Alak Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً

“Sonra o nutfeyi bir alaka (embriyo) haline getirdik”¹⁹⁰

Âyette geçen “alak” Arapçada, yapışkan manasındadır. Askıya, alaka denmesi de duvara asılıp kendisine elbise asıldığından dolayıdır. Aynı şekilde sülük’e “alûk” denmesi insan bedenine yapışmasından dolayıdır. Bunun için sperme ana rahmine yapışmasından dolayı “alaka” ismi verilmiştir.¹⁹¹

Dolayısıyla üçüncü merhale; alak merhalesidir. Âyet-i kerime, “o nutfeyi “alak” denilen câmid bir kan haline getirdik”¹⁹² manasına gelmektedir. Fakat her ne kadar müfessirler klasik tefsîrlerde “dem-i câmid” olarak tefsîr etmişlerse de, çağdaş tefsîrler, “asıl kastedilen rahimdeki aşılınmayla meydana gelen alâktır”¹⁹³ şeklinde tefsîr etmişlerdir.

¹⁸⁸ Zemahşerî, c 3, s. 27; Râzî, c 23, s. 74; Alusî, c 18, s. 294; Emiroğlu, c 8, s. 89.

¹⁸⁹ Yazır, c 5, s. 327.

¹⁹⁰ Mü'münün, 23/14; bkz, Hac, 22/5; Mü'min, 40/67; Kıyamet, 75/38; Alak, 96/2.

¹⁹¹ Râğıb, 343; Toptaş, c 5, s. 295; Bayraklı, c 13, s. 15-20.

¹⁹² Neseî, c 2, s. 461; İbn Kesîr, c 3, s. 240; Alusî, c 18, s. 290; Nevevî, c 4, s. 84; Merâğî, c 18, s. 8; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, İstanbul, Sentez Yayınları, 1996, c 5, s. 2264.

¹⁹³ Yazır, c 5, s. 328; Bayraklı, c 13, s. 15-20.

2.2.4. Mudğa Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً

“Derken o alaka’yı da bir çiğnemlik et haline getirdik”¹⁹⁴

Dördüncü merhale; mudğa merhalesidir. Âyet-i kerime, “Biz, o alak’ı mudğa yani bir çiğnem miktarı olan et parçası yaptık” anlamındadır. Bu tıpkı, “bir avuç” manasına gelen “gurfe” kelimesi gibidir. Allah-u Teâlâ bu çevirme işine, “halk, yaratma” demiştir. Çünkü Yüce Allah, o “alaka”nın bazı özelliklerini yok edip, onların yerine diğer başka özellikler yaratmıştır. Buna göre Cenab-ı Hak sanki “mudğa” da, yeni cüzler, yeni unsurlar yaratmış gibidir.¹⁹⁵

2.2.5. Azm Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا

“Ardından o çiğnemlik eti kemik olarak yarattık”¹⁹⁶

Beşinci merhale; azm merhalesidir. Âyet-i kerime, “o çiğnem eti kemikleri, sinirleri ve damarlarıyla başlı, iki elli ve iki ayaklı bir cisim olarak yarattık”¹⁹⁷ anlamına gelmektedir.

Nitekim Elmalılı ilgili âyet hakkında şöyle der: “Yumurthanın kabuğu tavuğun karnında iken yumuşak olup dışarı çıkınca sertleştiği gibi kemikler de rahimde yumuşak iken çocuk doğduktan sonra sertleşen bir özellikte yaratılmışlardır.”¹⁹⁸

Görüldüğü gibi bu merhalede insanın çatısını meydana getiren kemikler oluşmaya başlamıştır.

¹⁹⁴ Mü’minûn, 23/14.

¹⁹⁵ Râzî, c 23, s. 74; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 339;

¹⁹⁶ Mü’minûn, 23/14.

¹⁹⁷ İbn Kesîr, c 3, s. 240; Nevevî, c 2, s. 84; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 339.

¹⁹⁸ Yazır, c 5, s. 328.

2.2.6. Lahm Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا

“Ardından kemiklere de et giydirdik.”¹⁹⁹

Altıncı merhale; lahm merhalesidir. Âyet-i kerime, tüm kemiklerin her birine uygun birer et ile donatılarak baştan aşağıya zarif bir et kisvesiyle giydirilip kuşatılmasını²⁰⁰ ifade etmektedir.

Böylece bu merhalede insanın kemikleri et ile donatılarak anne rahmindeki yaratılış tamamlanmış olmaktadır.

2.2.7. Başka Bir Yaratılışla İnşa Edilme Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ

“Ardından onu başka bir yaratılışla inşa ettik.”²⁰¹

Yedinci merhale; başka bir yaratılışla inşa edilme merhalesidir. “Yüce Allah, insanı ilk yaratılışından çok farklı olan bir başka yaratılışla inşa etmiştir. Çünkü Allah-u Teâlâ insanı cansızken canlı, konuşmazken konuşur; duymazken duyar ve görmezken görür duruma getirmiş olup, insanın hem içini hem de dışını, mükemmel bir şekilde yaratmıştır.”²⁰²

Avfî, İbn Abbas’ın (r.a.) ayet hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: “Burada Yüce Allah’ın, insanı doğumunu müteakip, çocukluk çağından delikanlılık çağına girinceye kadar değişik merhalelerden geçirmesi ve bu dönemden sonra da ölüncüye kadar onda anlama ve akıl gücünün yaratılması kastedilmiştir”²⁰³

¹⁹⁹ Mü’minûn, 23/14.

²⁰⁰ Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4173; Yazır, c 5, s. 328; Emiroğlu, c 8, s. 90.

²⁰¹ Mü’minûn, 23/14.

²⁰² Zemahşeri, c 3, s. 27; Râzî, c 23, s. 74-75; İbn Kesîr, c 3, s. 240; Nevevî, c 2, s. 84; Merâğî, c 18, s. 9; Sâbûnî, c 2, s. 304.

²⁰³ Beğavî, c 5, s. 412; Râzî, c 23, s. 74; İbn Kesîr, c 3, s. 241.

Bu âyete göre, Allah-u Teâlâ, insanda ruhun yaratılmasını ve yaratılışın, tamamlanmasını onu inşa etmek olarak kabul ettiği için “انشأناه) inşa ettik” demiştir. Âlimler ise şöyle demişlerdir: “Bu âyet, Mutezile âlimlerinden olan Nazzam’ın “insan beden değil, ruhtur” şeklindeki görüşünün batıl olduğunu ifade etmektedir. Zira Yüce Allah, insanları hem ruhen hem de bedenlen yaratmıştır. Ayrıca bu âyet, “insan, bölünmeyen ve cisim olmayan bir şeydir” diyen felsefecilerin görüşlerinin batıl olduğunu beyan etmektedir.²⁰⁴ Âyetin devamı olan “yaratanağın en güzel olan Allah ne yücedir” ifadesi ise insanı yaratan Hâlık’ın ne kadar yüce²⁰⁵ olduğunu ifade etmektedir.

2.2.8. Ölüm Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ لَمَيِّتُونَ

“Sonra siz bunun ardından şüphesiz öleceksiniz.”²⁰⁶

Sekizinci merhale; ölüm merhalesidir. Âyet-i kerime, insanın meni iken büyümesini, et haline dönüşmesini, akabinde kemikleşmesini, en güzel kıvamda yeryüzüne getirildikten sonra da muhakkak öleceğini²⁰⁷ ifade etmektedir.

Kur’ân-ı Kerim’in birçok âyetine göre, ölüm olgusu insanın engel olamadığı bir olgu olup, “her canlı ölümü tadacaktır”²⁰⁸ diye bildirilmektedir.

2.2.9. İnsanın Yeniden Diriltilmesi Merhalesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ

“Sonra siz kıyamet gününde şüphesiz tekrar diriltileceksiniz”²⁰⁹

Dokuzuncu merhale; insanın yeniden diriltilmesi merhalesidir. Âyet-i kerime, insanların kıyamet günü hesaba çekilmeleri, sevap ve ceza olarak amellerin

²⁰⁴ Râzî, c 23, s. 74-75; Alusî, c 18, s. 297.

²⁰⁵ Beydâvî, c 2, s. 101; Şevkânî, c 3, s. 979; Emiroğlu, c 8, s. 90; Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Munîr*, c 9, s. 340; Hicazî, c 4, s. 181.

²⁰⁶ Mü'minûn, 23/15; bkz. Nahl, 16/70; Enbiya, 21/34-35; Zümer, 39/30.

²⁰⁷ Kurtubî, c 6, s. 421; Nesefî, c 2, s. 462; Alusî, c 18, s. 299; Toptaş, c 5, s. 297.

²⁰⁸ Âl-i İmrân, 3/185; bkz. Enbiyâ, 21/35; Rahmân, 55/26.

²⁰⁹ Mü'minûn, 23/16.

karşılığının verilmesi için son defa kabirlerinden çıkarılacaklarını ifade etmektedir.²¹⁰

Nitekim Allah-u Teâlâ başka bir âyette şöyle buyurmaktadır: “*Sonra Allah son defa (yani kıyamet günü) sizi diriltecektir.*”²¹¹

Görüldüğü gibi zikredilen âyetler, insanın yaratılış merhalelerine delâlet etmektedir. Allah-u Teâlâ başlangıçta Âdem’in (a.s.) tînden yaratıldığına, ardından da insanoğlunun kadının yumurtasıyla buluşan erkek menîsinden yaratıldığına, daha sonra sırayla alak, mudğa, azm, lahm, başka bir yaratılışla inşa edilme, ölüm ve insanın yeniden diriltilmesine dikkat çekmektedir. Çünkü tüm bunlar dünyanın her şeyin sonu olduğu ve ondan sonra hiçbir hayat bulunmadığı görüşünde olan maddeciler, kâfirler ve müşriklerin inkâr ettikleri öldükten sonra dirilişi ispat etmek içindir. Böylece bu âyetler, tüm inkârcıların çürük delillerini ortaya çıkarıp gözler önüne sermektedir.

3. MÜ’MİNÜN SÛRESİNİN ON YEDİNCİ ÂYETİNDEN YİRMİ İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

3.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

*17-22 “Şüphesiz, biz sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz yaratmaktan habersiz değiliz. Gökten Kâfi miktarda su indirdik ve onu arzda durdurduk. Kuşkusuz biz, onu gidermeye de elbette kadiriz. Bu su (yağmur) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları inşa ettik ki, bunlarda sizin için birçok yemişler vardır. Ve siz onlardan yersiniz. Yine su sayesinde Tûr-i Sînâ’da yetişen, yiyeceklere, yağ ve katık veren bir ağaç da var ettik. Hayvanlarda da sizin için elbette bir ders (ibret) vardır. Karınlarındakinden size içiriyoruz. Ve onlarda sizin için daha birçok faydalar vardır. Ayrıca onlardan yersiniz. Onların (hayvanların) sırtlarında ve gemilerde taşıyorsunuz.”*²¹²

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak Allah-u Teâlâ’nın kudret ile azametini ve insanlara olan sayısız nimetlerini açık bir şekilde beyan

²¹⁰ Râzî, c 23, s. 76; Emiroğlu, c 8, s. 91; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 340; Cezâirî, c 6, s. 53.

²¹¹ Ankebut, 25/57.

²¹² Mü’minûn, 23/17-22.

etmek ve müşrikleri tehdit etmek sadedinde nâzil olduğu söylenebilir.²¹³ Nitekim ilgili âyetlere benzer olan Bakara sûresinin yüz altmış dördüncü âyeti de yukarıdaki sebepten dolayı nâzil olmuştur. Şöyle ki İbn Ebî Hâtim ve İbn Merduveyh'in İbn Abbas'tan rivayet ettiklerine göre o şöyle demiştir: “Kureyşli müşrikler, Peygamber'e (s.a.v) 'Allah'a dua et, bize Safa'yı altın yapsın da biz düşmanlarımıza karşı onunla kuvvetlenelim' dediler. Allah-u Teâlâ, Resûlune 'ben istediklerini verir, Safa'yı onlara altın yaparım. Ancak bundan sonra da inkâr edecek olurlarsa, onları hiç kimseyi cezalandırmadığım ağır bir ceza ile cezalandırırım' şeklinde vahyetti. Resûlullâh (s.a.v): 'Ey Allah'ım beni kavmimle baş başa bırak da onları her gün İslam'a davet edeyim' buyurdu. Bunun üzerine Allah-u Teâlâ: '*Şüphesiz, göklerin ve yerin yaratılışında*' âyetini indirdi.”²¹⁴

3.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Yüce Allah, insanın yaratılışını zikrettikten sonra, ardından yedi göğün yaratılışını zikreder. Zira çoğu kere Cenab-ı Hak, göklerin ve yerin yaratılışını insanın yaratılışı ile birlikte bildirir. Nitekim şu âyette de böyledir: “*Göklerin ve yerin yaratılması; insanların yaratılmasından elbette ki daha büyüktür.*”²¹⁵

3.2.1. Yedi Yolun Yaratılması

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ

“*Şüphesiz, biz sizin üstünüzde yedi yol yarattık. Biz bu yaratmaktan habersiz değiliz.*”²¹⁶

Âyette geçen (سَبْعَ طَرَائِقَ)²¹⁷ ifadesindeki “tarâik” kelimesi “tarîka” kelimesinin çoğuludur. Âyetteki yedi tabaka; yedi kat sema demektir. Çünkü

²¹³ Emiroğlu, c 8, s. 93.

²¹⁴ Mukâtil, c 1, s. 91; Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûlü'l-Kur'ân*, s. 51; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 2, s. 108.

²¹⁵ Mü'min, 40/57; İbn Kesîr, c 3, s. 342.

²¹⁶ Mü'minûn, 23/17.

²¹⁷ Âyette geçen (سَبْعَ طَرَائِقَ) hakkında Seyyid kutup şöyle der: üst üste ya da ard arda katmanlar manasındandır. Bununla yedi yörünge, yedi gök yahut insanın beş duyusu ile akıl ve vahiy ya da güneş sistemi gibi yedi yıldız sistemi de kastedilmiş olabilir. Veya yedi gaz kütesidir kastedilen. Astronomi bilginlerine göre yıldız kümesi bunlardan meydana gelmektedir. Her halukârda bunlar, insanın üstünde yer alan gök cisimleridirler. Yani bunlar düzen itibarıyla uzay boşluğu içinde yerden daha yukardadırlar. Allah-u Teâlâ bunları bir plan ve hikmet uyarınca yaratmıştır. Onları bir yasa doğrultusunda dağılmaktan muhafaza etmiştir (Kutup, c 7, s. 401).

semavâtın biri diğèrinin üstündedir. Nitekim Araplar bir şeyin üstünde bulunan her şey hakkında “tarikat” (tabaka) tabirini kullanırlar. Ayrıca “tarâik” kelimesi meleklerin yolları,²¹⁸ felekler gibi anlamlara da gelmektedir.²¹⁹ Ayrıca müfessirler bu âyetin benzeri başka âyetlerin de²²⁰ bulunduğunu söylemektedirler.²²¹

Burada olduğu gibi başka sûrelerde de insanın yaratılışı ile göklerin ve yerin yaratılışı ard arda zikredilmektedir. Amaç göklerin ve yerin yaratılışının insanın yaratılışından çok daha büyük olduğunu beyan etmektir. Nitekim bu husus Mü'min²²² sûresinde de açık bir şekilde ifade edilmektedir. Sanki Yüce Allah bu âyetle, insana: “Senden çok daha büyük şeyler yarattım. Bu yarattıklarım itirazsız olarak benim emirlerime itaat ediyorlar. Hem bu yarattıklarımı senin işlerini kolaylaştıracak ve sana hizmet edecek şekilde yarattım. Bunu iyi değerlendir; sana yapılan iyiliğin kıymetini bil; ilâhlık taslama; bana kul ol. Senden daha çok büyük yaratıklar yarattıysam seni ölümünden sonra tekrar diriltmeye de kâdirim” mesajını vermektedir.²²³ Bunun yanı sıra Allah-u Teâlâ insanı, gökleri, yeri, göklerde ve yerde olanların tümünü yarattığı gibi onları yarattıktan sonra da takip ve kontrol etmektedir.²²⁴ Yani onlardan gâfil/habersiz değildir. Zira Kaf sûresinde “Yüce Allah insana şah damarından daha yakındır”²²⁵ ayeti de bu gerçeği gözler önüne sermektedir.

3.2.2. Gökten Yağmurun Yağdırılması ve Yağmurla Gelen Nimetler

Yüce Allah, müteâkip âyette, gökten, yetecek kadar yağmur yağdırmakla kullarına olan sayısız nimetlerini zikrederek şöyle bildirmektedir:

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَّا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّا عَلَى ذَهَابٍ بِهِ لَقَادِرُونَ

“Gökten kâfi miktarda su indirdik ve onu arzda durdurduk. Kuşkusuz biz, onu gidermeye de elbette kadiriz.”²²⁶

²¹⁸Tâberî, c 17, s. 26-27; Mâverdî, c 4, s. 49; Beğavî, c 5, s. 413; Kurtubî, c 6, s. 421; Emiroğlu, c 8, s. 93; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 344.

²¹⁹Zemahşerî, c 3, s. 28; Râzî, c 23, s. 76-77; Şevkânî, c 3, s. 980; Merâğî, c 18, s. 11; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 344.

²²⁰Hac, 22/12; Talak, 65/12; Mülk, 67/3; Nuh, 75/15.

²²¹İbn Kesîr, c 3, s. 342; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 344.

²²²Mü'min, 40/57.

²²³İbn Kesîr, c 3, s. 242; Şimşek, c 3, s. 440-441.

²²⁴Kurtubî, c 6, s. 421; Beydâvî, c 2, s. 101; Nevevî, c 2, s. 84; Şimşek, c 3, s. 440-441.

²²⁵Kaf, 50/16.

²²⁶Mü'minûn, 23/18.

Âyette geçen “السماء” bulut,²²⁷ “ماء” yağmur, su,²²⁸ “قدر” insanların menfaatlerinin celbine ve zararlarının def'ine uygun,²²⁹ “فأسكنناه في الارض” cümlesi ise “O’nu yeryüzünde sabit kıldık.” demektir.²³⁰

Bu âyete göre, buluttan insanlara ve hayvanlara yetecek miktarda yağmur yağdırılmıştır. Yani ne yeryüzünü ve yerleşik hayatı alt üst edecek kadar çok, ne de ekinlere ve meyvelere yetmeyecek kadar az yağdırılmıştır. Ayrıca zirâat için çok suya ihtiyaç duyan ve toprağı üzerine yağmur yağmasına dayanıklı olmayan yerlerin suyu başka ülkelerden getirilir. Mesela çorak arazi denilen Mısır arazisine, su Habeş ülkelerinden kırmızı çamur ile birlikte gelir. Bu çamur zirâat için oraya yerleşir, bu ülkede çok olan kumları örter. Yağmur buluttan yağdığı vakit Yüce Allah onu yeryüzüne yerleştirir. Yeryüzüne de onu kabul edecek bir özellik verir. Toprakta bulunan tohum ve çekirdekler ondan gıdasını alır, ırmaklar ve kuyular ondan beslenir.²³¹

Âyette zikredilen “kuşkusuz biz, onu gidermeye de elbette kâdiriz” cümlesi ise, Allah’ın suyu çektirmek suretiyle ortadan kaldırmaya da, insanları ve hayvanları susuzluktan öldürmeye de gücünün yettiğini bildirir. Bu yüzden âyetin bu kısmı bir tehdit ve korkutma²³² mesajı içermektedir.

Nitekim başka bir âyette de, “De ki: ‘Bana haber verin eğer suyunuz yerin dibine geçirilirse size kim temiz bir kaynağı getirebilir?’”²³³ denilmek suretiyle aynı manaya işaret edildiği görülmektedir.

Başka bir ifade ile bu âyetin anlamı, “Cenab-ı Hak, lütuf ve rahmetiyle, tatlı su halinde bulutlardan yağmurunu indirir ve yeryüzüne yerleştirir, oradaki menbalara sokar, sonra da nehirler açar. Ekinler ve meyveleri sular. Ondan hem insanlar içer, hem de hayvanlar içer” şeklinde anlaşılabilir.²³⁴

²²⁷ Neseфі, c 2, s. 463; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4175; Merâğî, c 18, s. 12; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 345.

²²⁸ İbn Atrıyye, c 4, s. 139; İbn Cevzî, c 4, s. 321; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4175; Şevkânî, c 3, s. 979.

²²⁹ Mâturîdî, c 7, s. 460; Kurtubî, c 6, s. 422; Beydâvî, c 2, s. 101; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4176.

²³⁰ Semerkandî, c 2, s. 411; Zemahşerî, c 3, s. 28; Râzî, c 23, s. 78; Beydâvî, c 2, s. 101; Mucirüddîn, c 4, s. 462.

²³¹ İbn Kesîr, c 3, s. 242; Zuhayli, *Tefsîru’l-Münîr*, c 9, s. 347.

²³² Kurtubî, c 6, s. 422; Beydâvî, c 2, s. 101; Neseфі, c 2, s. 463; Sâbûnî, c 2, s. 305.

²³³ Mülk, 67/30.

²³⁴ İbn Kesîr, c 3, s. 243; Sâbûnî, c 2, s. 305.

Allah-u Teâlâ, nimetlerinin büyüklüğüne, o suyun yaratılmasıyla dikkat çektikten sonra, ardından da o sudan meydana gelen nimetleri zikrederek şöyle buyurdu:

فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ جَنَّاتٍ مِنْ نَخِيلٍ وَأَعْنَابٍ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ

“*Bu su (yağmur) sayesinde sizin yararınıza hurma bahçeleri ve üzüm bağları inşa ettik ki, bunlarda sizin için birçok yemişler vardır. Ve siz onlardan yersiniz.*”²³⁵

Allah-u Teâlâ, gökten yağdırdığı bu yağmur ile birçok bahçeleri, hurmalıkları, üzüm bağlarını ve yeryüzünde şu anda yaygın vaziyette bulunan diğer ekin çeşitlerini meydana getirmiştir. Bu âyette özellikle hurma ve üzüm bağlarından bahsedilmiştir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’in nüzûlü zamanında Hicaz bölgesinde en çok bilinen ekin türleri ve meyve çeşitleri hurma ve üzüm ibaretti.²³⁶ Fakat bunlardan başka yağmur ile büyüyen nebatat türleri de bulunmaktadır.²³⁷

Bazı müfessirler ise, âyette özellikle hurma ve üzüm bağlarının zikredilmesini faydalarının çokluğuna atfetmişlerdir. Çünkü bunlar, yaş ve kuru olarak, hem yiyecek hem katık hem de meyve yerine geçerler.²³⁸

Âyette “(فيها) içlerinde” yani bahçelerde denilmektedir. “*Sizin için birçok yemişler vardır.*” ifadesine gelince bu, o bahçede hurma ve üzüm bağları ile birlikte birçok yemişlerin de var olduğunu²³⁹ ifade eder. Bu yemişlere de “*onunla size ekinler, zeytin ve hurma ağaçları, üzümler ve çeşit çeşit ürünler bitirir*”²⁴⁰ âyetiyle işaret etmektedir.

Âyette geçen “*ve siz onlardan yersiniz*” ifadesinin, “onlar, o bahçelerden meydana gelen yiyecek ve rızıkları yiyorlar” anlamına gelmektedir. Yani bu âyet “*Falanca, çalıştığı işten ve yaptığı sanatından yer içer*” şeklindeki söz kabilinden olması muhtemeldir. Sanki Allah-u Teâlâ da şöyle buyurmuştur: “Bu bahçeler, sizlerin

²³⁵ Mü’minûn, 23/19; bkz. Bakara, 2/266; En’âm, 6/99, 141; Ra’d, 13 /4; Nahl, 16 /11, 67.

²³⁶ Kurtubî, c 6, s. 423; Alusî, c 18, s. 304; Hicazî, c 4, s. 187.

²³⁷ Mesela, Ceviz, badem fıstık, muz, elma, armut, incir, acur, karpuz, vb.

²³⁸ Zemahşerî, c 3, s. 29; Râzî, c 23, s. 78; Sâbûnî, c 2, s. 305.

²³⁹ Râzî, c 23, s. 78; Kurtubî, c 6, s. 423; Emiroğlu, c 8, s. 94.

²⁴⁰ Nahl, 16/11.

kendilerinden geçindiğiniz çeşitli rızıklarınız ve maişetlerinizdir.”²⁴¹

Yüce Allah, شَجَرَةً kelimesini جَنَاتٍ üzerine atfedip, nimetlerin bunlardan ibaret olmadığını, başka nimetlerin de olduğuna işaret edip,²⁴² şöyle buyurur:

وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذُّهْنِ وَصِبْغٍ لِلْأَكْلِيِّينَ

“Yine su sayesinde Tûr-i Sînâ’da yetişen, yiyenlere, yağ ve katık veren bir ağaç da ver ettik”²⁴³

Âyette geçen “شجرة” ile zeytin ağacı kastedilmiş olabilir.²⁴⁴ Cenab-ı Hak, Şam, Hicaz ve diğer beldelerde bulunan bu ağacın (zeytinin) faydalarının pek çok olması dolayısıyla bunu tek başına zikretmiş bulunmaktadır. Hem de bu ağacın faydalarının çokluğuna rağmen sulamak, etrafını çapalamak ve buna benzer diğer ağaçların gerek duydukları bakım, bu ağaç için daha az gereklidir.²⁴⁵

Âyette geçen “طُورِ سَيْنَاءَ” ifadesi ise, “Tur” Nebat dilinde dağ demektir. “Sîna” da Nebat dilinde güzel demektir.²⁴⁶ Bu dağ Yüce Allah’ın, üzerinde Musa’ya (a.s.) nida ettiği dağdır. Ayrıca Allah-u Teâlâ, zeytin ağacını, bu mübarek dağda yetiştirmiştir. Tûr-i Sînâ’nın yeri ise, Şam (bugünkü Suriye, Filistin ve Ürdün toprakları) arazisindedir.²⁴⁷ Bunun yanı sıra “Tur-i Sîna” daha önce Bakara²⁴⁸ ve A’raf²⁴⁹ sûrelerinde de geçmiş bulunmaktadır.

İbn Zeyd ise şöyle demiştir: Tûr, Mısır’dan (ki bugün Akabe diye bilinen) Eyle’ye doğru uzanan Beytu’l-Makdis dağının tâ kendisidir.²⁵⁰

²⁴¹ Râzî, c 23, s. 78; Neseî, c 2, s. 463.

²⁴² İbn Atıyye, c 4, s. 139; Râzî, c 23, s. 78.

²⁴³ Mü’minûn, 23/20.

²⁴⁴ Mukâtil, c 2, s. 395; Tâberî, c 17, s. 28; Mâtürîdî, c 7, s. 461; Mâverdî, c 4, s. 50; Sa’lebî, c 7, s. 44; Beğavî, c 5, s. 414; İbn Kesîr, c 3, s. 243.

²⁴⁵ Kurtubî, c 6, s. 423-424.

²⁴⁶ Mâtürîdî, c 7, s. 461; Semerkandî, c 2, s. 411; İbn Atıyye, c 4, s. 139; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 573.

²⁴⁷ Mâtürîdî, c 7, s. 461; İbn Atıyye, c 4, s. 139; Kurtubî, c 6, s. 424; İbn Kesîr, c 3, s. 243; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 573; Bursevî, c 13, s. 193.

²⁴⁸ Bakara, 2/253.

²⁴⁹ A’raf, 7/150-151.

²⁵⁰ Beğavî, c 5, s. 414; Zemahşerî, c 3, s. 29; İbn Cevzî, c 4, s. 322; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4176.

Âyette geçen “تَنْبُثُ بِالذُّهْنِ وَصِنِغٍ لِالْأَكْلِينَ” ifadesine gelince, “dühn” yağ anlamındadır. Hem sürülür hem de yenilir.²⁵¹ “Sıbg” ise katık demektir.²⁵²

Mukâtil ise şöyle der: “Yemek zeytindir, yağ da zeytinyağıdır. Cenab-ı Hak, bu ağacı hem yemek, hem de yağ olarak takdir buyurmuştur.”²⁵³

Allah-u Teâlâ sonraki iki âyette de, insanlara verdiği nimetlere işaret edip şöyle buyurur:

وَإِنَّ لَكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ

“Hayvanlarda da sizin için elbette bir ders (ibret) vardır. Karınlarındakinden size içiriyoruz. Ve onlarda sizin için daha birçok faydalar vardır. Ayrıca onlardan yersiniz. Onların (hayvanların) sırtlarında ve gemilerde taşınıyorsunuz.”²⁵⁴

Burada âyette geçen en‘am (أَنْعَامٌ) ifadesi (نَعَمٌ) kelimesinin çoğuludur. Deve, sığır, koyun ve keçi için kullanılır.²⁵⁵

Yüce Allah, insanlar için, hayvanların karından içimi kolay olan süt çıkarır. Onlarda (hayvanlarda) sütün dışında da, insanlar için birçok fayda vardır.²⁵⁶ Bu faydaları şöyle ifade edebiliriz; sütlerinden, elbise ve dōşeme için yünlerinden, satış yoluyla bedellerinden, kesildikten sonra etlerinden yemek suretiyle ve canlı olarak istifade edilmektir. Bunların yanı sıra denizde taşıma için gemilerden faydalandığı gibi, karada da deveye binmek ve üzerinde yük taşımak suretiyle faydalanılmaktadır.²⁵⁷ Nitekim şair Zürrümme buna şöyle işaret etmektedir:

Karanın gemisidir ki yuları yanağının altındadır.²⁵⁸

²⁵¹ Tâberî, c 17, s. 33; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 574; Nevevî, c 2, s. 85; Faysal, c 3, s. 192.

²⁵² Vâhidî, *el-Vasût fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 288; Kurtubî, c 6, s. 465; Neseî, c 2, s. 463; Sâbûnî, c 2, s. 303.

²⁵³ Mukâtil, c 2, s. 395; Vâhidî, *el-Vasût fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 288; Beğavî, c 5, s. 415; Kurtubî, c 6, s. 425; Neseî, c 2, s. 463.

²⁵⁴ Mü'minûn, 23/21-22.

²⁵⁵ Semerkandî, c 2, s. 411; İbn Atıyye, c 4, s. 140; Neseî, c 2, s. 464; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 348; Sâbûnî, c 2, s. 305.

²⁵⁶ Neseî, c 2, s. 464.

²⁵⁷ İbn Cevzî, c 4, s. 323; Râzî, c 23, s. 79; Merâğî, c 18, s. 14; Zuhayli, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 348.

²⁵⁸ Beydâvî, c 2, s. 102; Neseî, c 2, s. 464; Alusî, c 18, s. 308.

Âyette geçen “ayrıca onlardan yersiniz” ifadesi, canlı iken onlardan (hayvanlardan) yararlandığımız gibi, boğazladıktan sonra da etinden yiyerek onlardan yararlandığımızı ifade etmektedir.²⁵⁹

Âyette geçen “onların (hayvanların) sırtlarında ve gemilerde taşınıyorsunuz” ifadesi ise, insanların denizlerde gemilerle taşındığı gibi karada da deve, katır ve at ile taşındığı anlamındadır. Çünkü nasıl ki gemiler deniz taşıt araçları ise aynı şekilde hayvanlar da kara taşıt araçlarıdır.²⁶⁰ Zira Cenab-ı Hak başka bir âyette de: “Atları, katırları ve eşekleri de insanların binmesi ve güzelliklerini seyretmek için yarattığını ve insanların daha bilmediği pek çok şeyleri de yarattığını”²⁶¹ bildirmektedir.

Görüldüğü gibi yedi yolun yaratılması, yağmurun ölçülü bir biçimde yağdırılması, zeytin ağacı, hurma ve üzüm bağları Allah-u Teâlâ'nın insanlara ve hayvanlara verdiği nimetlerdir. Bu nimetler sayesinde hem insanlar hem de hayvanlar ihtiyaçlarını yerine getirirler. Meselâ Yüce Allah, zeytini dolaşım sistemi, kalp damar sağlığı ve E vitamini gibi ihtiyacı gidermek için vâ etmiştir. Ayrıca hurma ve üzümü B vitamini, demir ve kalsiyum gibi ihtiyaçları karşılamak için vâ etmiştir. İşte buradan bu âyetlerin, bütün bu nimetlere karşı Allah-u Teâlâ'ya şükretmek, O'nun her şeye kâdir olduğunu bilmek ve tefekkür etmek için inzâl oldukları anlaşılmaktadır.

4.MÜ'MİNÜN SÛRESİNİN YİRMİ ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN ELLİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

4.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

23-30. “And olsun ki Nuh’u kavmine (peygamber olarak) gönderdik. Dedi ki: ‘Ey kavmim Allah’a ibadet ediniz. Sizin O’ndan başka bir tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?’ Bunun üzerine kavminin ileri gelen kâfirlerinden bir grup şöyle dediler: ‘Bu, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir. Size üstün olmak (üzerinize hâkim güç olmak) istiyor. Şayet Allah (elçi göndermek) isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz ilk babalarımızdan/atalarımızdan böyle bir şey

²⁵⁹ Râzî, c 23, s.79; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4177.

²⁶⁰ Bursevî, c 13, s. 196; Sâbûnî, c 2, s. 305.

²⁶¹ Nahl, 16/8.

duymadık. O, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Hele bir süreye kadar ona katlanıp (durumu) gözetleyin.’ (Nuh şöyle) dedi: ‘Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et’ Biz ona şöyle vahyettik: ‘Gözlerimizin önünde ve vahyimizle bir gemi yap. Buyruğumuz gelip de tandır kaynamaya (her taraftan sular fışkırmaya) başlayınca her cinsten birer çifti ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında kalan aile fertlerini gemiye bindir. Zalimler hakkında bana hitapta/yalvarmada bulunma. Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır.’ Sen ve seninle beraber olanlar gemiye yerleştiğinde; bizi zâlimler kavimden kurtaran Allah’a hamdolsun de. Ve de ki: ‘Rabbim beni bereketli bir yere indir. Çünkü sen indirenlerin en hayırlısıdır.’ Kuşkusuz ki bunda ibretler vardır. Hakikaten biz imtihan ediciyiz.’²⁶²

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü olmamakla birlikte, umûmî olarak, Resûlullâh (s.a.v.) için bir tesellidir. Zira Allah-u Teâlâ, Nuh’un (a.s.) durumunu beyan etmiştir ki, Muhammed (s.a.v.) de sabırda onu örnek alsın ve bilsin ki, kendisinden önceki peygamberler de yalanlanmışlardır.²⁶³ Ayrıca Nuh’un (a.s.) kavmine nâzil olan helâk sebebini açıklayan bu âyetler, Mekke müşriklerini ihtar ve inzâr sebebiyle indirilmiştir. Bunun yanı sıra iman etmedikleri takdirde öncekilerin başlarına gelen bela ve musibetlerin onların da başlarına geleceğine işaret edilmektedir.²⁶⁴ Ayrıca bu minvaldeki başka âyetlerin de Peygamberimiz’e (s.a.v.) bir teselli kaynağı olduğu Fatır sûresi²⁶⁵ örneğinde görülmektedir.

31-41. “Onların ardından başka bir nesil (kavim) var ettik. Onların arasından kendilerinden bir peygamber gönderdik. O, onlara: ‘Allah’a ibadet edin, sizin O’ndan başka ilahınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?’ Desin diye. Onun kavminden, kâfir olup ahirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine bol nimet verdiğimiz ileri gelenler dediler ki, bu sadece sizin gibi bir beşerdir. Sizin yediklerinizden yiyor, sizin içtiğinizden de içiyor. Eğer sizin gibi bir beşere boyun eğerseniz, gerçekten ziyana uğrayanlar olursunuz. O size, öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz vakit sizin gerçekten çıkarılacağınızı

²⁶² Mü’minûn, 23/23-30.

²⁶³ Sâbûnî, c 2, s. 307.

²⁶⁴ Emiroğlu, c 8, s. 97.

²⁶⁵ Fatır, 35/24.

mı size söylüyor? Heyhat, O, size vaad edilen şey ne kadar uzak! Dünya hayatından başka gerçek yoktur; (bir kısmımız) ölürüz, (bir kısmımız) yaşarız. Fakat biz (öldükten sonra) diriltilecek de değiliz. O, ancak Allah'a karşı yalan uydurmakta olan bir adamdır. Biz ona inanmıyoruz. O peygamber şöyle dedi: 'Rabbim! Beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et.' (Allah)buyurdu ki: 'Az sonra onlar gerçekten pişman olacaklar.' Derken o korkunç çığlık onları hak ile yakaladı da kendilerini bir sel süprüntüsü yapıverdirdi. Uzak olsun o zâlim kavim!''²⁶⁶

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Fakat bâ'sı inkâr eden müşrikler hakkında nâzil olduğu ayetlerin genelinden anlaşılmaktadır. Zira müşrikler, zaman zaman Resûlullâh'a (s.a.v) karşı: "Biz öldüğümüz, çürüyüp toprak ve kemik olduğumuz zaman mı diriltileceğiz?" diye alay ederlerdi.²⁶⁷ İşte bu âyetlerin onlara cevap mahiyetinde nâzil olduğu ifade edilebilir.

42-44. "Sonra onların ardından başka kuşaklar yetiştirdik. Hiçbir ümmet kendi ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir. Sonra birbiri ardından resûllerimizi gönderdik. Her ümmet resûlu geldiğinde onu yalanladılar. Biz de onları birbiri ardınca devirdik ve hepsini birer efsâne (kuşaktan kuşağa anlatılan ibretli hikâyeler) kaldık. Artık yok olsun o zâlimler kavmi."²⁶⁸

Yine önceki âyetlerde de olduğu gibi bu âyetlerin de hususî bir sebab-i nüzûlü olmamakla birlikte, umûmî olarak Yüce Allah'ın, Peygamberini (s.a.v) müşriklerden gördüğü eziyetlere karşı teselli etmek ve Mekke müşriklerini tehdit etmek için ilgili âyetleri inzâl buyurduğu ifade edilebilir.²⁶⁹

45-49. "Sonra Musa'yı ve kardeşi Harun'u mucizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik. Firavun'a ve onun önde gelen adamlarına ki, fakat onlar büyüklük tasladılar ve böbürlenen bir topluluk oldular. Bu yüzden şöyle dediler: 'Kavimleri bize ibadet (kölelik) edip dururken, bizim benzerimiz olan bu iki beşere mi iman edeceğiz.' Hidayete ererler diye biz Musa'ya kitabı (Tevrat'ı) verdik."²⁷⁰

²⁶⁶ Mü'minûn, 23/31-41.

²⁶⁷ Emiroğlu, c 8, s. 123.

²⁶⁸ Mü'minûn, 23/42-44.

²⁶⁹ Emiroğlu, c 8, s. 106.

²⁷⁰ Mü'minûn, 23/45-49.

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ancak umûmi olarak sebab-i nüzûllerini şöyle ifade edebiliriz: Firavun ve önde gelen adamlarının, Musa (a.s.) ve Harun'a (a.s.) iman etmemelerinin sebebi, mal, şöhret ve riyaset sevgisidir. Kureyş'in tutumu da böyleydi. Zira onlar da şöyle diyorlardı: *"Bu Kur'an, iki şehirden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?"*²⁷¹ *"Eğer İslamiyet'te bir hayır olsaydı, onlar bizi geçemezlerdi."*²⁷² Mekke müşrikleri bu gibi sözlerle, risaletin Allah'ın elinde olduğu hakikatini akıl etmediler.²⁷³ Belki de mal, mülk ve servet gibi şeylerin peygamberliği tercih ettiren sebepler olduğuna inanıyorlardı. Ancak peygamberlik böyle değildir. Yüce Allah peygamberliği istediği kimseye verir. İşte bu gibi genel sebeplerden dolayı bu âyetlerin nâzil olduğu söylenebilir.

50. *"Meryem oğlunu ve annesini de bir âyet (mucize) kıldık. Onları yerleşmeye uygun ve akarsuyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."*²⁷⁴

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ancak umûmî olarak Allah-u Teâlâ'nın kudret ve azametini beyân ile Mekke müşriklerini tehdid sadedinde nâzil olduğu söylenebilir.²⁷⁵ Şöyle ki, Allah-u Teâlâ, Meryem oğlu İsa'dan (a.s.) haber vererek, hem onu hem de annesini insanlar için bir âyet ve Yüce Allah'ın dilediğine güç yetirici olduğuna kesin bir hüccet kılmıştır. Zira Allah-u Teâlâ, Âdem'i (a.s.) babasız ve anasız, Havva'yı kadın olmaksızın erkekten, İsa'yı (a.s.) erkek olmaksızın kadından, diğer insanları da bir erkekle bir dişiden yaratmıştır.²⁷⁶

Görüldüğü gibi bu ayet, Allah-u Teâlâ'nın her şeye kâdir olduğunu, hiçbir şeyin O'nun nezdinde zor olmadığını, bütün kâinatın O'nun hâkimiyetinde olduğunu gözler önüne sermektedir.

4.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Mü'minûn sûresinde Allah-u Teâlâ'nın birliğine delâlet eden delillerin açıklamasının ardından başka sûrelerde de olduğu gibi, birtakım kıssalar örnek gösterilmiştir. Bu kıssalar şunlardır: Nuh (a.s.), Hûd/Salih (a.s.), Lût (a.s.) ve

²⁷¹ Zuhuf, 43/31.

²⁷² Ahkaf, 46/11.

²⁷³ Ebû's-Suûd, c 9, s. 4196; Alusî, c 18, s. 325; Merâğî, c 18, s. 25-26; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 376.

²⁷⁴ Mü'minûn, 23/50.

²⁷⁵ Emiroğlu, c 8, s. 93.

²⁷⁶ İbn Kesîr, c 3, s. 246; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 378.

ardından gelen başka peygamberler, Musa (a.s.) ile Harun (a.s.) ve İlsâ (a.s.) ile annesinin kıssalarıdır.²⁷⁷ Bu kıssalardan maksat Resûlullâh'ın (s.a.v) ümmetinin dikkatlerini geçmiş kavimlerin durumlarına çekmektir.²⁷⁸

4.2.1. Nuh (a.s.) Kıssası

Mü'minûn sûresinde Nuh (a.s.) kıssasına tekrar dönüş, zihinlerdeki izi sabitleştirmek; geçmişte meydana gelen ibretli, önemli hâdiselerle bir bölge halkının yok edilme sebeplerini –düşündürücü örnek olarak- hatırlatma hikmetine yöneliktir. Ayrıca İslâmiyet'e karşı olup, ilâhî nûru Mekke diyarında söndürmeye çalışan ehl-i kitap ve putperest müşrikleri geçmiş hâdiselerle yüz yüze getirmek ve Müslümanlara da İslam dininin kesin zafere ulaşacağını müjdelemek içindir. Ayrıca burada ilâhî kudretin üstünlüğünü, hükümlerinin şaşmazlığını yansıtan bu gibi tarihî hâdiseler birer belge, delil ve ibret şeklinde gözler önüne serilirken, bunun yanı sıra putperestlerin sergiledikleri zulüm ve çirkinliğin sonunun nereye varacağına dikkat çekilmektedir.²⁷⁹

Nuh'un (a.s.) Kendi Kavmine Gönderilmesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ

*And olsun ki Nuh'u kavmine (peygamber olarak) gönderdik. Dedi ki: "Ey kavmim Allah'a ibadet ediniz. Sizin O'dan başka bir tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?"*²⁸⁰

A'raf,²⁸¹ Hûd,²⁸² Şuara²⁸³ ve Nuh²⁸⁴ sûrelerinde de Nuh'un (a.s.) peygamberliği ve davetinin özellikleri hakkında daha geniş beyanlar mevcuttur. Zira bazı sûrelerde daha derli toplu bir şekilde açıklamalar yapılmış ve belli

²⁷⁷ Râzî, c 23, s. 79; Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Malikî, *Şerhu's-Sâvî ala Tefsîru'l-Celâleyn*, 2. Baskı, Beyrut, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014, c 3, s. 7; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 355; Sâbûnî, c 2, s. 206-207.

²⁷⁸ İbn Cevzî, c 4, s. 325; Şevkânî, c 3, s. 981; Sâbûnî, c 2, s. 307.

²⁷⁹ Semerkandî, c 2, s. 411; Alusî, c 17, s. 308-309; Celal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsîri*, İstanbul, Anadolu Yayınları, t.y. c 8, s. 4096-4097.

²⁸⁰ Mü'mimûn, 23/23.

²⁸¹ A'raf, 7/59-64.

²⁸² Hûd, 11/36-49.

²⁸³ Şuara, 26/105-122.

²⁸⁴ Nuh, 71/1-28.

noktalar vurgulanmıştır. Tüm bunlar belli bir kıssanın yalnız tekrarı olmayıp, aynı konunun ayrı yönlerine işaret ettiği ve farklı yararların gözetildiği çok yönlü anlatımlardır. Mesela burada gemi nimetinin menşei ve faydası anlatılırken peygamberlik tartışmasının önemli bir noktası vurgulanmıştır.²⁸⁵

Âyette geçen (وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ) ifadesi, Yüce Allah'ın, Nuh'u (a.s.) kendi kavmine peygamber olarak gönderdiğini ve O'nun kavmini yalnız Allah'a kulluk etmeye davet ettiğini beyan etmektedir.

(اَفَلَا تَتَّقُونَ) ifadesi ise, Allah-u Teâlâ'yı tanımayı ve tek olan Allah'a ibadet etmeyi emretmektedir. Ayrıca gelecek olan büyük bir günün azabından da korkmayı ifade etmektedir.²⁸⁶ Başka bir âyette de bildirildiği üzere Nuh (a.s.), “doğrusu ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum”²⁸⁷ sözüyle kavmini başlarına gelecek olan büyük bir günün azabından korumaya davet etmiştir. Aynı zamanda bu korumanın da ancak Yüce Allah'a ibadet etmek ile olacağını hatırlatmıştır. Bunun yanı sıra tüm peygamberlerin ortak mesajı olan tevhid inancını da kavmine bildirmiştir. Zira tevhid inancı, bütün peygamberlere gönderilen vahyin merkezî konusunu teşkil etmektedir.

Kavminin Ona Yaptığı İtirazlar

Konu ile ilgili âyetlerde şöyle buyrulmuştur:

فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَتَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ
مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَاءِنَا الْأَوَّلِينَ ۚ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ فَبَصُّوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ

Bunun üzerine kavminin ileri gelen kâfirlerinden bir grup şöyle dediler: “Bu, sizin gibi bir beşerden başka bir şey değildir. Size üstün olmak (üzerinize hâkim güç olmak) istiyor. Şayet Allah (elçi göndermek) isteseydi herhalde bir melek gönderirdi. Biz ilk babalarımızdan/atalarımızdan böyle bir şey duymadık. O, yalnızca kendisinde delilik bulunan bir kimsedir. Hele bir süreye ona katlanıp (durumu) gözetleyin.”²⁸⁸

²⁸⁵ Semerkandî, c 2, s. 412; Yazır, c 5, s. 336; Emiroğlu, c 8, s. 97.

²⁸⁶ Semerkandî, c 2, s. 412; Neseî, c 2, s. 464; Merâğî, c 18, s. 16; Yazır, c 5, s. 336; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 355; Sâbûnî, c 2, s. 307.

²⁸⁷ Araf, 7/59.

²⁸⁸ Mü'minûn, 23/24-25.

Âyette geçen “ملو” ileri gelen, eşraf, önder,²⁸⁹ “ابنا الأولين” atalar ya da geçmiş kavimler,²⁹⁰ “جنّة” delilik, akıl noksanlığı,²⁹¹ “حين” ise zaman, dehr demektir.²⁹²

Allah-u Teâlâ zikredilen âyetlerde, kâfirlerin Nuh’un (a.s.) peygamberliğini inkâr hususundaki şüphelerini bildirmiştir. Bu şüpheler beş bölümde özetlenmiştir.

Birinci şüphe: Nuh’un (a.s.) beşer olmasıdır. Bu şüphe onların: “*Bu sizin gibi bir beşerden başkası değildir*” şeklindeki sözleridir. Bu şüphe şu iki anlama gelebilir:

1. Nuh (a.s.) kuvvet, anlayış, ilim, zenginlik, fakirlik, sıhhat ve hastalık yönlerinden, diğer insanlar gibi olduğuna göre, onun Yüce Allah’ın peygamberi olması imkânsızdır. Çünkü peygamberin mutlaka Cenab-ı Hak’ın katında değeri büyük birisi ve Allah’ın sevgili kulu olması gerekir. Seven kimsenin, mutlaka kendini sevene daha fazla derece ve şeref vermesi gerekir. Binâenaleyh Nuh’da (a.s.) böyle şeyler olmadığına göre, onun peygamber olmadığını anlıyoruz.”²⁹³

2. Nuh (a.s.) her hususta sizin gibidir. Ancak, riyaset sevgisi O’nu peygamberlik iddiasına sevk etmiştir. Buna çâre olarak da peygamberliği iddia etmiştir. Bu anlama aynı zamanda âyette geçen (يُرِدُّ أَنْ يَتَّقُضَّلَ عَلَيْكُمْ) ifadesi de işaret etmektedir.²⁹⁴

Görüldüğü gibi Kur’ân-ı Kerim’e bakıldığında, her kavmin ileri gelenleri peygamberlerine karşı çıkmışlardır. Çünkü peygamberlerin, kavimlerine getirdikleri özgürlük ve değerlere ileri gelenlerin tahammül etmemeleri sonucunda bu gibi tepkiler ortaya çıkmaktadır.

İkinci şüphe: Onların (وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً) şeklindeki sözleridir: Yüce Allah, şayet insanlığa doğru yolu göstermek isteseydi, bu maksadı daha çok temin edecek şeyleri yapardı. Mesela melekleri peygamber olarak gönderirdi. Çünkü

²⁸⁹ Mukâtil, c 2, s. 395; Neseî, c 2, s. 464; Şevkânî, c 3, s. 982; Merâğî, c 18, s. 15.

²⁹⁰ Şevkânî, c 3, s. 982; Alusî, c 18, s. 310; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 353.

²⁹¹ Mukâtil, c 2, s. 395; Beydâvî, c 2, s. 102; İbn Cevzî, c 4, s. 325; Merâğî, c 18, s. 15.

²⁹² Tâberî, c 17, s. 35; İbn Kesîr, c 3, s. 244; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 353.

²⁹³ Râzî, c 23, s. 80.

²⁹⁴ Tâberî, c 17, s. 24; Râzî, c 23, s. 80; Alusî, c 18, s. 309-310; Merâğî, c 18, s. 16-17; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 355.

meleklerin kuvvetleri fazla ve ilimleri çok olduğu için, insanlar onlara daha çok boyun eğer, itaat eder ve onların peygamberliğinde şüpheyeye düşmezlerdi. Binâenaleyh Cenab-ı Hak melekleri göndermediğine göre, hiçbir peygamber göndermediğini bilmiş oluruz.²⁹⁵

Görüldüğü gibi kâfirlerin, Allah'ı ve Allah'ın dilemesini bilecek kadar dini kültürleri vardı. Fakat kendi içlerinden birinin peygamber olmasını akıl edemediler.

Üçüncü şüphe: Onların, (مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولَى) şeklindeki sözleridir. Âyetteki (بِهَذَا) ifadesi ya Nuh'un (a.s.) peygamberlik meselesine, ya da tek olan Allah'a ibadet etmeye teşviktir. Buna göre bu şüphenin manası, “biz böyle bir söz işitmedik” veya “biz, beşer olduğu halde, Allah'ın peygamberi olduğunu iddia eden birisini hiç işitmemiştik” şeklindedir.²⁹⁶ Zira onlar kendi din ve inançları hususunda yalnız taklide ve babalarının/atalarının dediklerine dayanıyorlardı. Dolayısıyla Nuh'un (a.s.) peygamberliği hususunda taklid ve babalarının dediklerinde bir işaret göremeyince Nuh'un (a.s.) risalet iddiasında yanlış olduğu neticesine vardılar.²⁹⁷

Anlaşıldığı üzere onların bu sözleri inanç noktasında taklitçiliğe dayanmalarından, küfür ve inatçılık hususunda ısrarlı olmalarından kaynaklanmaktadır. Onların peygamberliği reddetme konusunda hiçbir delilleri yoktur. Onların söyledikleri sözler sadece birtakım düzmece sözlerden ibarettir.

Dördüncü şüphe: Onların, (إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جِنَّةٌ) şeklindeki sözleridir. (جنه) Kelimesi ya (الجنون) delilik ya da (الجن) cin manasına gelmektedir.²⁹⁸ Çünkü halktan câhil kimseler, mecnûnlar hakkında, cin çarpmasından ötürü, aklının zail olduğunu söylerler. Bu, halk nazarında çokça kabul gören bir şüphedir. Çünkü Nuh da (a.s.) kavminin alıştığı şeylerin aksine olarak bu işi yaptığında, kavmin önde gelenleri, halka, “delirmiş, cin çarpmış olan kimse, nasıl peygamber olabilir?” diyorlardı.²⁹⁹

²⁹⁵ Râzî, c 23, s. 81; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 356.

²⁹⁶ Râzî, c 23, s. 81; İbn Kesîr, c 3, s. 244; Alusî, c 18, s. 310.

²⁹⁷ Râzî, c 23, s. 81; Nevevî, c 2, s. 86; Merâğî, c 18, s. 17.

²⁹⁸ Tâberî, c 17, s. 35; Râzî, c 23, s. 81; Alusî, c 18, s. 310-311.

²⁹⁹ Râzî, c 23, s. 81; Alusî, c 18, s. 310-311.

Görüldüğü gibi alışılmışın dışında yeni bir şey söyleyen kişiyi “delirmiş, cin çarpmış” şeklinde sözler tâ Nuh’un (a.s.) kavmine kadar uzanmaktadır.

Beşinci şüphe: Onların, (فَتَرَبَّصُوا بِهِ حَتَّىٰ حِينٍ) şeklindeki sözleridir. Bu ifadenin, kendinden önceki cümle ile ilgili olması muhtemeldir. Buna göre sanki “O, bir delidir. Durumunun akıbeti ortaya çıkıncaya dek sabredin. Şayet iyileşirse ne âlâ aksi halde öldürürsünüz” denilmektedir.³⁰⁰

Bu ifadenin müstakil bir söz olması da muhtemeldir. Bu da ileri gelenlerin, kavimlerine “sabredin, şayet o gerçekten bir peygamber ise, Yüce Allah ona yardım eder. Biz de o zaman ona tabi oluruz. Yok, şayet yalancı ise, Cenab-ı Hak onu yardımsız bırakır. Biz de böylece ondan kurtuluruz” demeleri anlamına gelmektedir.³⁰¹ Ancak ileri gelenler sözyedikleri bu sözlerle peygamberle alay ediyorlar ve sadece böbürleniyorlardı. Çünkü onlar, Nuh’un (a.s.) akıllı biri olduğunu ve sözlerinin de dengeli olduğunu gayet iyi biliyorlardı.

Nuh’un (a.s.) Allah-u Teâlâ’dan Yardım Dilemesi

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِي بِمَا كَذَّبْتَنِي

(Nuh şöyle) dedi: “Rabbim! Beni yalanlamalarına karşı bana yardım et”³⁰²

Nuh (a.s.), kavminin imanından ümidini kesince, Allah-u Teâlâ’ya onlardan intikam alması için beddua etti. Zikredilen âyet, “onları beni yalanlamaları sebebiyle helâk et” anlamına gelmektedir. Çünkü Allah-u Teâlâ’nın yardımı, helâk demektir. Veya (اَنْصُرْنِي) “bana yardım et” cümlesi (مَا كَذَّبْتَنِي) “yalanlamalarına karşı” cümlesine karşılıktır. Tıpkı (هَذَا بِذَلِكَ) “bu sanadır” yani (بَدَلٌ) “şuna karşılıktır” sözünde olduğu gibi. O zaman âyet, “onların yalanlamasının getirdiği üzüntüyü, onlara karşı kazanılan zaferin tesellisine döndür”³⁰³ manasına gelmektedir.

³⁰⁰ Râzî, c 23, s. 81; Neseî, c 2, s. 465; Nevevî, c 2, s. 86; Emiroğlu, c 8, s. 98.

³⁰¹ Râzî, c 23, s. 81.

³⁰² Mü’minûn, 23/26; bkz. Nuh, 71/26.

³⁰³ Râzî, c 23, s. 82; Neseî, c 2, s. 465; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4186.

Nitekim başka bir âyette de Nuh (a.s.)’un: “*Rabbim!*” Dedi, “*Yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!*”³⁰⁴ şeklinde kavmi karşısında Yüce Allah’tan yardım dilediği görülmektedir. Bu âyetlerden Cenab-ı Hakk’ın varlığının, çaresizlere çare olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Allah-u Teâlâ, tüm problemlerin ve dertlerin hakkından gelmektedir.

Gemiyi İnşa Etmeye İlişkin Allah’tan Aldığı Emir

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَاسْلُكْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطِبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُعْرِضُونَ

Biz o’na şöyle vahyettik: “*Gözlerimizin önünde ve vahyimizle bir gemi yap. Buyruğumuz gelip de tandır kaynamaya (her taraftan sular fişkırmaya) başlayınca her cinsten birer çifti ve aleyhine hüküm verilmiş olanın dışında kalan aile fertlerini gemiye bindir. Zalimler hakkında bana hitapta/yalvarda bulunma. Zira onlar kesinlikle boğulacaklardır.*”³⁰⁵

Yüce Allah, Nuh’a (a.s.) Allah’ın kendisini muhafaza ettiğini ve gördüğünü bildirmekte ve inanarak gemiyi inşa etmesini emretmektedir.³⁰⁶ Buna göre, Cenab-ı Hak, Nuh’tan (a.s.), Allah’ın gözetiminde ve vahiyle bir gemi yapmasını talep etmektedir.³⁰⁷

Âyetteki (وَفَارَ التَّنُّورُ) ifadesindeki “tennûr” kelimesi birkaç manaya gelmektedir. “Tennûr” bildiğimiz ocak ve tandır manasındadır. Rivayete göre, Nuh’a (a.s.) “suyun tennûrde kaynadığını gördüğünde, sen ve beraberindekilerle birlikte gemiye binin” denilmiştir. Su tennûrde kaynayıp fişkıncı, hanımı ona bildirmiş. O da gemiye binmiştir. Zira Allah-u Teâlâ, tennûrun kaynamasını hem Nuh (a.s.) hem de kavminden imân edenlerin gemiye binmesi için bir işaret kılmıştır.³⁰⁸ Bu tennûr’un, Âdem’den (a.s.) Nuh’a (a.s.) miras kalmış olduğu ve

³⁰⁴ Nûh, 71/26.

³⁰⁵ Mü’minûn, 23/27.

³⁰⁶ Zemahşeri, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Neseî, c 2, s. 465; Alusî, c 18, s. 311; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 356.

³⁰⁷ Zemahşeri, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Neseî, c 2, s. 465.

³⁰⁸ Râzî, c 23, s. 82-82.

taştan yapıldığı rivayet edilmiştir³⁰⁹ Tennur'un diğer manaları ise şöyle ifade edilebilir: “Yeryüzü,³¹⁰ yeryüzünün en değerli (yüksek) yeri,³¹¹ fecr doğdu, şafak attı, suyun içine aktığı mekân olup, geminin en alt yeri.”³¹² Bu manalardan doğru olan ocak ve tandır manasıdır. Çünkü delil olmaksızın, bir sözün hakiki anlamını bırakıp ona, mecazî anlam vermek uygun değildir.³¹³

Ayrıca tennûr'un yeri hususunda da âlimler birkaç görüş ileri sürmüşlerdir: “Tennûr'un” Şam'da Aynu Verde denilen bir mekânda, Hindistan'da, Küfe Mescidi'nde, girene göre sağ tarafta, Kinde kapısının tam hizasındadır. Ayrıca Nuh'un (a.s.) gemiyi, bu mescidin ortasına rastlayan mekânda yaptığı rivayet edilmiştir.³¹⁴

Âyette geçen “زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ” iki çift söz, beyaz ve siyah, iyi ve kötü gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁵ Ya da iki çift kelimesi, at ve kısrakta olduğu gibi bir erkek bir dişiden meydana gelen tek çift manasına da gelebilir.

Âyet-i kerimeye göre, Yüce Allah, Nuh'tan (a.s) azapla ilgili emir geldiğinde deve ve at gibi her cinsten dişi-erkek çiftleri ve helâk edilmelerine hükmedilmiş olanlar haricindeki eşini ve çocuklarını da gemiye bindirmesini istemektedir.³¹⁶

Rivayet edildiğine göre gemide sadece memeliler (koyun, keçi ve deve gibi) ve yumurtlayanlar (tavuk, ördek ve kaz gibi) taşınmıştır. Sinek, sivrisinek ve kurtçuk gibi hayvanlar taşınmamıştır.³¹⁷ Çünkü bunlar çamurdan ürediler.³¹⁸

Allah-u Teâlâ tarafından helâk edilmelerine hüküm verilmiş olan aile fertleri ise, oğlu ve iki hanımdan birisidir.³¹⁹ Zira Nuh'un (a.s.) iki eşi vardı, biri

³⁰⁹ Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Neseî c 2, s. 465; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4187; Alusî, c 18, s. 311.

³¹⁰ Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Alusî, c 18, s. 311; Emiroğlu, c 8, s. 99.

³¹¹ Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Alusî, c 18, s. 311.

³¹² Mâverdî, c 4, s. 52; Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Alusî, c 18, s. 311.

³¹³ Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 80-81.

³¹⁴ Zemahşerî, c 3, s. 30; Râzî, c 23, s. 82; Beydâvî, c 2, s. 103; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4187; Alusî, c 18, s. 311.

³¹⁵ Mâturîdî, c 7, s. 465.

³¹⁶ Zemahşerî, c 3, s. 30; Neseî, c 2, s. 466; Alusî, c 18, s. 312.

³¹⁷ Sa'lebî, c 7, s. 47; Zemahşerî, c 3, s. 30; Kurtubî, c 6, s. 428; Neseî, c 2, s. 466; Alusî, c 18, s. 312.

³¹⁸ Sa'lebî, c 7, s. 47; Kurtubî, c 6, s. 428.

³¹⁹ Neseî, c 2, s. 466; İbn Kesîr, c 3, s. 244; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4187.

iman etmiş ve gemiye binerek helâktan kurtulmuştu. Diğeri ise imân etmeyip helâk olmuştu. Bu aynı zamanda gemiye binmeyi reddeden Kenan'ın annesiydi. Diğer çocukları; Sam, Ham ve Yafis eşleriyle beraber iman edip tufandan kurtulmuşlardır. Bunlardan Sam'ın Arapların, Ham'ın Sudanlıların, Yafes'in ise Türklerin babası olduğu ileri sürülmüştür.³²⁰

Sonraki âyette ise, Nuh'a (a.s.) gemiye yerleştiği zaman ne söyleyeceği şöyle bildirilmiştir:

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفُلِّ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّانَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“*Sen ve seninle beraber olanlar gemiye yerleştiğinde; bizi zâlimler kavminden kurtaran Allah'a hamdolsun*” de.³²¹

Yüce Allah ilgili âyette, Nuh (a.s.) ve mü'minlerden, kâfirleri helâk ettiği ve inananları onlardan kurtardığı için hamd ve senada bulunmalarını istemektedir.

Âyet-i kerimede ayrıca , “yerleştiğiniz” ifadesi değil de “yerleştiğinde” ifadesi kullanılmıştır. Çünkü Nuh (a.s.) onların Peygamberi ve imamıdır. Onun sözü, onların sözüdür. Ayrıca burada peygamberliğin üstünlüğüne dair bir işaret bulunmaktadır.³²²

Sonraki âyette ise, Nuh'a (a.s.) gemiden indiği zaman ne söyleyeceği de şöyle bildirilmiştir:

وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنْزَلًا مُبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ

Ve de ki: “*Rabbim beni bereketli bir yere indir. Çünkü sen indirenlerin en hayırlısısın.*”³²³

Cenab-ı Hak, Nuh (a.s.) ve kavmine gemiden indiğinde de Rablerini zikretmelerini, bereketli bir iniş yapmaları ve mübârek bir yere yerleşmeleri için dua etmelerini istemektedir. Çünkü âyete göre, Allah-u Teâlâ indirenlerin en hayırlısıdır.³²⁴

³²⁰ Sâvî, c 3, s. 9.

³²¹ Mü'minûn, 23/28.

³²² Râzî, c 23, s. 83; Neseî, c 2, s. 466; Alusî, c 18, s. 313; Sâbûnî, c 2, s. 308.

³²³ Mü'minûn, 23/29.

³²⁴ İbn Cevzî, c 4, s. 327; Kurtubî, c 6, s. 328; Neseî, c 2, s. 466.

Görüldüğü gibi Yüce Allah, Nuh'a (a.s) gemiyi nasıl yapacağını öğrettiği gibi gemiye bindiğinde ve indiğinde ne yapacağını da öğretmektedir. Ayrıca tüm bunlar diğer nesilleri için bir ibrettir.

Kıssadan Alınması Gereken İbretler ve Öğütler

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَمُبْتَلِينَ

*“Kuşkusuz ki bunda ibretler vardır hakikaten biz imtihan ediciniz.”*³²⁵

Âyette bunlarda (yani Nuh (a.s.) ve kavminin kıssasında) ibretler, dersler, öğütler olduğu bildirilmektedir. Nitekim Yüce Allah'ın, insanları çeşitli şekillerde imtihan ettiği bilinmektedir.³²⁶

Görüldüğü gibi, Nuh'un (a.s.) kıssasında geçen âyetler tüm insanlara ışık tutmaktadır. Zira Nuh'un (a.s.) kavmi bir imtihandan geçmiştir. Fakat bu imtihan gelecekteki toplumlar için de geçerlidir. Onun için, geçmiş toplumların başlarına gelenlerin sebeplerinin iyi tahlil edilerek dersler çıkarılmalıdır.

4.2.2. Hûd ve Salih'in (a.s.) Kıssaları

Yüce Allah, Nuh (a.s.) kavminden sonra başka bir kavim yarattığını bildirmiş, ama bu kavmin ismini beyan etmemiştir. Bunun Âd kavmi olduğu ile ilgili bazı rivayetler vardır.³²⁷ Zira İbn Abbas ve çoğu müfessirler bu kavmin Âd kavmi olduğu kanaatindedirler. Buna delil olarak A'raf âyetini³²⁸ ve bu kıssanın A'raf,³²⁹ Hûd³³⁰ ve Şuarâ³³¹ surelerinde Nuh (a.s.) kıssasının akabinde gelmesini zikretmişlerdir.³³² Ebû Süleyman el-Dımaşkî ve Tâberî, bu kavmin Semûd kavmi olduğunu ifade etmişlerdir. *“Şüphesiz onları müthiş bir çığlık yakaladı.”*³³³ âyetini

³²⁵ Mü'minûn, 23/30.

³²⁶ Neseфі, c 2, s. 467; Ebû's-Suûd, c 9, s 4189; Toptaş, c 5, s. 309.

³²⁷ Mukâtil, c 2, s. 396; Semerkandî, c 2, s. 413; Beydâvî, c 2, s. 102; Ebû Hayyân, c 6, s. 373; Sâbûnî, c 2, s. 308.

³²⁸ A'raf, 7/69.

³²⁹ A'raf, 7/65-72.

³³⁰ Hûd, 11/50-60.

³³¹ Şuara, 26/123-140.

³³² Râzî, c 23, s. 85; Ebû Hayyân, c 6, s. 373; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4189; Alusî, c 18, s. 314; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³³³ Mü'minûn, 23/41.

de delil olarak getirmişlerdir.³³⁴ Her iki görüş baz alınarak bu âyetlerin tefsîri yapılacaktır.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

نُؤْ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِ هُمْ قَرْنًا آخَرِينَ

“Onların ardından başka bir nesil(kavim) var ettik.”³³⁵

Âyette geçen (قَرْنًا) aynı dönemde yaşayan kavim, ümmet, cemaat veya topluluk demektir.³³⁶ Fakat yukarıda beyan edildiği gibi âyette herhangi bir kavim açık bir şekilde belirtilmemiştir.³³⁷ Nuh (a.s.) kavminden sonra ekseriyetle Âd ve Semûd kavimleri zikredildiğine göre bu kavmin Âd, peygamberlerinin de Hûd (a.s.) olması düşünülebilir.³³⁸ Bu kavmin Semûd kavmi peygamberlerinin de Salih (a.s.) olduğuna dair bazı görüşler de bulunmaktadır.³³⁹

Hûd/Salih'in (a.s.) Kavmini Daveti

Allah-u Teâlâ müteakip âyette, onlara peygamber gönderdiğini ve bu peygamberin onları Yüce Allah'a kulluk etmeye davet ettiğini şöyle bildirmektedir:

فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ

“Onların arasından kendilerine ‘Allah’a ibadet edin, sizin O’ndan başka ilahınız yoktur. Hâlâ sakınmayacak mısınız?’³⁴⁰ diyen bir peygamber gönderdik.”

Âyete göre Cenab-ı Hak, onların arasında yaşamış, onlardan bir peygamber göndermiştir. Resûl kavmini, sadece Allah’a ibadet etmeye, tevhide ve takva sahibi olmaya davet etmiştir.³⁴¹

³³⁴ Râzî, c 23, s. 85; Kurtubî, c 6, s. 429; İbn Kesîr, c 3, s. 245; Ebû Hayyân, c 6, s. 373; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4189; Alusî, c 18, s. 314; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³³⁵ Mü'minûn, 23/31.

³³⁶ Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 578; Merâğî, c 18, s. 20; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 363; Hicazî, c 4, s. 193.

³³⁷ İbn Kesîr, c 3, s. 245; Yazır, c 5, s. 340; Emiroğlu, c 8, s. 103.

³³⁸ Semerkandî, c 2, s. 413; Râzî, c 23, s. 85; Kurtubî, c 6, s. 429; Merâğî, c 18, s. 21; Yazır, c 5, s. 340; Emiroğlu, c 8, s. 103.

³³⁹ Râzî, c 23, s. 85; Kurtubî, c 6, s. 429; Şevkânî, c 3, s. 982; Yazır, c 5, s. 340; Emiroğlu, c 8, s. 103.

³⁴⁰ Mü'minûn, 23/32.

³⁴¹ Alusî, c 18, s. 314; Merâğî, c 18, s. 21; Bilmen, c 5, s. 2276; Emiroğlu, c 8, s. 103; Sâbûnî, c 2, s. 308.

Görüldüğü gibi bu âyette, Nuh'un (a.s.) kıssasında olduğu gibi peygamber kavmini tevhide davet etmektedir. Bunun yanı sıra tüm ilâhi dinlerde, tevhidin esas maksat olduğuna dikkat çekilmektedir.

Hûd/Salih'in (a.s.) Kavminin İtirazları ve Şüpheleri

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِيعَاءِ الْأَخْرَتِ وَأَتْرَفْنَا هُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ

“Onun kavminden, kâfir olup ahirete kavuşmayı yalanlayan ve dünya hayatında kendilerine bol nimet verdiğimiz ileri gelenler dediler ki, bu sadece sizin gibi bir beşerdir. Sizin yediklerinizden yiyor, sizin içtiğinizden de içiyor.”³⁴²

İlgili âyette Allah-u Teâlâ, mezkûr kavmin hem özelliklerini hem de sözlerini zikretmiştir. Özelliklerini ³⁴³ şöyle ifade edebiliriz; Yüce Allah'ı ³⁴⁴ ve kıyamet gününü inkâr etmek ³⁴⁵ ile dünya sevgisine ve arzusuna dalıp gitmektir. ³⁴⁶

Sözleri ise şöyle dile getirebiliriz; Peygamberlik iddiasında bulunan kişi, sizin gibi bir insan olup, O'nun üzerinizde hiçbir üstünlüğü yoktur. Zira o da yediklerinizden yer, içtiklerinizden içer. Yüce Allah'tan kendisine vahiy geldiğine dair bir takım iddiada bulunmaktadır. ³⁴⁷

Görüldüğü üzere Nuh (a.s.) gibi Hûd/Salih'de (a.s.), tevhid inancına davetinden dolayı kavminden ağır tepkiler görmüştür. Ayrıca bu tepkilerin boyutları hemen hemen Nuh'a (a.s.) gösterilen tepkilere ulaşmaktadır.

Allah-u Teâlâ, müteâkip âyette bu kavmin inkârlarına sebep olan bazı şüpheler olduğunu bildiriyor. Bu şüphelerden birincisi peygamberin beşer olmasıdır. ³⁴⁸ İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَلَيْنِ أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ

³⁴² Mü'minûn, 23/33.

³⁴³ Râzî, c 23, s. 85; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³⁴⁴ Râzî, c 23, s. 85; Merâğî, c 18, s. 21; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³⁴⁵ Mâturîdî, c 7, s. 468; Semerkandî, c 2, s. 413; Râzî, c 23, s. 85; Merâğî, c 18, s. 21; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³⁴⁶ Mâturîdî, c 7, s. 468; Râzî, c 23, s. 85; Merâğî, c 18, s. 21; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³⁴⁷ Semerkandî, c 2, s. 413; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365; Sâbûnî, c 2, s. 308-309.

³⁴⁸ Râzî, c 23, s. 86; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 366.

“Eğer sizin gibi bir beşere boyun eğerseniz, gerçekten ziyana uğrayanlar olursunuz.”³⁴⁹

Âyette geçen “خاسرون” sözcüğü aldananlar, kaybedenler gibi anlamlara gelmektedir.³⁵⁰

Ayet-i kerime, ileri gelenlerin, kavmini peygambere tabi olmaktan alıkoymaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Bunun yanı sıra ileri gelenlere göre, peygamberlik iddiasında bulunan kişinin onların üzerinde her hangi bir üstünlüğü olmadığını da dile getirmektedir.³⁵¹

Görüldüğü gibi ilgili âyet, ileri gelenlerin insanların akıllarını bu gibi sözlerle çeldiğine dikkat çekmektedir.

İkinci şüphe, haşr ve neşrin doğruluğu hususunda ve bunu ispat etmek üzerine kurulu peygamberliğe ithamda bulunmalarındır.³⁵² İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

أَيُّدُكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَابًا وَعِظَامًا أَنْتُمْ مُخْرَجُونَ

“O size, öldüğünüz, toprak ve kemik haline geldiğiniz vakit sizin gerçekten çıkarılacağınızı mı size söylüyor?”³⁵³

Âyet-i kerime, ileri gelenlerin, bu gibi sözlerle haşr ve neşri inkâr ettiklerini beyan etmektedir.³⁵⁴ Âyet-i kerime’de (أَنْتُمْ) lafzı, pekiştirme maksadıyla tekrarlanmıştır. Zira söz uzadığı vakit bu şekilde tekrar sözün güzelliğini artırır.³⁵⁵

Görüldüğü gibi zikredilen âyet, ileri gelenlerin kıyamet gününü inkâr ettiklerini, insanın tüm vücudunun toprak olduktan sonra tekrar dirilmesinin mümkün olmadığını vurgulamıştır.

³⁴⁹ Mü’minûn, 23/34.

³⁵⁰ Merâğî, c 18, s. 20; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 363.

³⁵¹ Neseî, c 2, s. 468; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4191; Alusî, c 18, s. 316; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 365-366.

³⁵² Râzî, c 23, s. 86; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 366.

³⁵³ Mü’minûn, 23/35.

³⁵⁴ Kurtubî, c 6, s. 430; İbn Âşûr, c 18, s. 44; Sâbûnî, c 2, s. 309; Emiroğlu, c 8, s. 104.

³⁵⁵ Beğavî, c 5, s. 317; Şevkânî, c 3, s. 983; Sâbûnî, c 3, s. 309.

Müteâkip âyette ise, Hûd/Salih'in (a.s.) kavmi, haşr ve neşrin inkârına ilâve olarak peygamberin iddia ettiği şeyin meydana gelmesinin son derece uzak bir ihtimal olduğunu söylemişlerdir.³⁵⁶ İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ

“Heyhat, o size vaad edilen şey ne kadar uzaktır!”³⁵⁷

Âyette geçen “هيهات” uzak, pek uzak, imkânsız anlamına gelir.³⁵⁸

Âyet-i kerimeye göre, ileri gelenler, Hûd/Salih'in (a.s.) kendilerine va'dettiği –ölüm, kabirlerden çıkma, tekrar dirilme ve ondan sonra hesaba çekilme-hadiselerini uzak bir ihtimal olarak görüyorlardı.³⁵⁹ Anlaşıldığı üzere ileri gelenler bu iddialarıyla, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr etmiş olup, şöyle diyorlardı. Yüzlerce yıldan sonra insan vücudu tümüyle çürüyecek ve yok olup gidecektir. Artık o bedenın tekrar canlanması mümkün değildir.³⁶⁰ Yani onlar dünya hayatından başka bir hayatın olmadığını ifade ediyorlardı. Çünkü onlar şöyle diyorlardı; bazılarımız ölür diğer bazılarımız da yaşar fakat asla tekrar diriltilmeyeceğiz. Aynı zamanda sonraki âyet, onların bu sözlerine delâlet etmektedir.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ

“Dünya hayatından başka gerçek yoktur. (bir kısmımız) Ölürüz, (bir kısmımız) yaşarız. Fakat biz (öldükten sonra) diriltilecek de değiliz”³⁶¹

Âyette geçen (هي) zamiri dünyaya aittir.³⁶² Zira müşriklere göre dünya hayatından başka herhangi bir hayat yoktur. Fakat buna rağmen onlar âyette olduğu gibi ölürüz ve diriliriz diyorlardı.³⁶³ Ancak onlar öldükten sonra dirilişi kabul

³⁵⁶ Merâğî, c 18, s. 21; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 365.

³⁵⁷ Mü'minûn, 23/36.

³⁵⁸ Tâberî, c 17, s. 42; Mâtürîdî, c 7, s. 467; Semerkandî, c 2, s. 413; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 578; Mucirüddîn, c 4, s. 471.

³⁵⁹ Râzî, c 23, s. 86; Faysal, c 3, s. 197; Merâğî, c 18, s. 22; Emiroğlu, c 8, s. 104; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 88.

³⁶⁰ Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 88.

³⁶¹ Mü'minûn, 23/37.

³⁶² Ebû Hayyân, c 6, s. 375.

³⁶³ Kurtubî, c 6, s. 432; Beydâvî, c 2, s. 104; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4192; Şevkânî, c 3, s. 983.

etmedikleri halde nasıl olur da ölürüz ve diriliriz dediler. Bu ifade, “Bizler önce ölü haldeydik, yani nutfe halindeydik, sonra dünyada dirildik.” anlamına geldiği gibi, “Hayat denilen şey yalnız dünya hayatıdır. Bu hayatta diriliriz ve sonra ölürüz.” anlamına da gelebilir. Çünkü bu ifadede takdim ve te’hir vardır. Ya da (نُمُوتُ) den kasıt babalarıdır, (وَنَحْيَا) den kasıt da evlatlarıdır. Yani atalarımız öldüler biz dünyaya geldik bizde ölürüz evlatlarımız dünya gelirler. İşte hayat bundan ibarettir. Yoksa biz ölümden sonra tekrar diriltilecek değiliz.³⁶⁴

Âyete göre o kavim, haşrin olacağını reddettikten sonra bunun üzerine Hûd/Salih’in (a.s.) peygamber olmasını da reddederek şöyle dediler:³⁶⁵

إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ

“O, ancak Allah’a karşı yalan uydurmakta olan bir adamdır. Biz ona inanmıyoruz.”³⁶⁶

Kavme göre, Peygamber olduğunu iddia eden, ölüm sonrası dirilişin var olduğunu söyleyen kişi, Allah’a karşı yalan ve iftira uyduran bir kişiden başkası değildir. O Allah’ın elçisi olduğunu iddia ediyor fakat inanılacak bir kimse değildir. Onun tüm iddiaları bir uydurmadan ibarettir.³⁶⁷

Kavmin aşırı itirazlarına karşı peygamber, daha önce Nuh’un (a.s.) yaptığı gibi Rabbi’nden yardım istemekten başka çare bulamamıştır, hem de Nuh’un (a.s.) yardım isterken kullandığı ifadenin aynısını kullanmış³⁶⁸ ve şöyle demiştir:

قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنتُ بِن

O peygamber şöyle dedi: “Rabbim! Beni yalanlamalarına karşılık bana yardım et.”³⁶⁹

³⁶⁴ Semerkandî, c 2, s. 414; Mâverdî, c 4, s. 53-54; Beğavî, c 5, s. 417; Kurtubî, c 12, s. 432; Beydâvî, c 2, s. 104; Sâvî, c 3, s. 11.

³⁶⁵ Râzî, c 23, s. 86; Merâğî, c 18, s. 21; Zuhaylî, *Tefsîru l-Munîr*, c 9, s. 366.

³⁶⁶ Mü’minûn, 23/38.

³⁶⁷ Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4192; Şevkânî, c 3, s. 983; Alusî, c 18, s. 320; Emiroğlu, c 8, s. 104. Hicazî, c 4, s. 195.

³⁶⁸ Merâğî, c 18, s. 22; Kutup, c 7, s. 410.

³⁶⁹ Mü’minûn, 23/39.

Âyet-i kerime, peygamberin, kavmin yalanlamasına karşılık Allah'tan yardım istediğini ifade etmektedir.³⁷⁰ Böylece Allah-u Teâlâ elçisinin talebine şu sözle icabet etmiştir:

قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ

(Allah) buyurdu ki: “bir müddet sonra onlar gerçekten pişman olacaklar.”³⁷¹

Âyette geçen (قَلِيلٍ) kelimesi yakın, uzak olmayan,³⁷² “نَادِمِينَ” kelimesi ise, pişmanlık, pişmanlık duymak, hasret duymak gibi anlamlara gelir.³⁷³

Âyet-i kerime, Allah-u Teâlâ'nın, peygamberinin duasını kabul ettiğini ve çok kısa bir müddet sonra onları pişman edecek cezalandırmayı yapacağını bildirdiğini dile getirmektedir.³⁷⁴ Yüce Allah sonraki âyette ise, onlara gönderdiği azabı şöyle bildirdi:

فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَا لَهُمْ عَنَاءً قَبْعًا لِلْفَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Derken o korkunç çığlık onları hak ile yakaladı da kendilerini bir sel süprüntüsü yapıverdirdi. Uzak olsun o zâlimler kavmi!”³⁷⁵

Müfessirler, âyette geçen: (الصَّيْحَةُ) kelimesini, Cebrailin çığlığı³⁷⁶, sallantı, sarsıntı³⁷⁷, azabın ve ölümün tâ kendisi³⁷⁸, insanların kökünü kazıyan bir azap³⁷⁹ gibi ifadelerle açıklamışlardır. Bu ifadelerden en uygun olan Cebrail'in çığlığıdır. Çünkü bu manada, kelimeye hakîkî anlam verilmiştir.³⁸⁰ Dolayısıyla en doğru mananın Cebrail'in çığlığı olduğu kabul edilebilir.

(بِالْحَقِّ) ifadesi ise, Allah'ın, onları adaletle helâk ettiğini anlatmaktadır.³⁸¹

³⁷⁰ Şevkânî, c 3, s. 983; Merâğî, c 18, s. 22; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 367.

³⁷¹ Mü'minûn, 23/40.

³⁷² Beydâvî, c 2, s. 104; Nesefî, c 2, s. 469; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4192; Alusî, c 18, s. 320; Sâbûnî, c 2, s. 309.

³⁷³ Semerkandî, c 2, s. 414; Râğîb, s. 486.

³⁷⁴ Şevkânî, c 3, s. 983; Alusî, c 18, s. 320; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 367.

³⁷⁵ Mü'minûn, 23/41.

³⁷⁶ Semerkandî, c 3, s. 414; Zemahşerî, c 3, s. 31; Râzî, c 23, s. 86; Kurtubî, c 6, s. 432; Beydâvî, c 2, s. 104; Nesefî c 2, s. 469; Sâbûnî, c 2, s. 309.

³⁷⁷ Râzî, c 23, s. 87.

³⁷⁸ Râzî, c 23, s. 86; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4193; Şevkânî, c 3, s. 983.

³⁷⁹ Beğavî, c 5, s. 418; Râzî, c 23, s. 87; Şevkânî, c 3, s. 983; Alusî, c 18, s. 321.

³⁸⁰ Râzî, c 23, s. 87.

³⁸¹ Râzî, c 23, s. 86-87; Alusî, c 18, s. 321.

(فَجَعَلْنَاهُمْ غُرَابًا) ifadesi, Allah'ın, onları tıpkı selin üzerindeki köpükler gibi, hareketsiz ve helâk edilmişler haline getirdiğini dile getirmektedir. Zira âyette geçen (غُرَابًا) selin üzerinde taşıdığı çürümüş ot, kurumuş ve dağılmış demektir.³⁸²

(فَبُذِّبُوا) ifadesi ise, helâk olsun veya helâk oldu demektir. Bununla bir kişinin üzerine beddua edilmesi kastedilir.³⁸³

Bunun üzerine o topluluğu, hak ettikleri bir çığlık ve şiddetle esen bir rüzgâr yakalayiverdi ve onları, sel üzerinde sürükleyen çer-çöp haline getirdi. Onların helâk olmasının sebebi zalim olmaları ve Allah'ın merhametinden uzaklaşmayı hak etmeleridir.³⁸⁴ Anlaşıldığı üzere onların inkârı, yalanlamaları ve böbürlenmeleri büyük bir zulümdür. Bundan dolayı Yüce Allah onları helâk etmiştir.

Görüldüğü gibi bu kıssadan alınacak ibretler açıktır. Bu da Yüce Allah'ın birliğini inkâr eden, kıyamet gününü tasdik etmeyen ve peygambere karşı inatçılık yapan kâfirlerin acı akıbetinin beyan edilmesidir.

4.2.3. Lût (a.s) ve Ardından Gelen Bazı Peygamberlerin Kıssaları

Allah-u Teâlâ, Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaları, bazen detaylı, bazen kısa ve veciz olarak anlatmaktadır. Burada kıssayı veciz olarak anlatmıştır.³⁸⁵ Bununla Lût, Şu'ayb, Eyyüb ve Yûsuf 'un (a.s.) kıssalarının kastedildiği ileri sürülmüştür.³⁸⁶

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ أَنشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ

“ Sonra onların ardından başka kuşaklar yetiştirdik. ”³⁸⁷

³⁸² Mukâtil, c 2, s. 397; Tâberî, c 17, s. 46; Râzî, c 23, s. 87; Kurtubî, c 6, s. 432; Neseî, c 2, s. 469; Şevkânî, c 3, s. 983; Alusî, c 18, s. 321; Sâbûnî, c 2, s. 309.

³⁸³ Zemahşerî, c 3, s. 31; Râzî, c 23, s. 87; Kurtubî, c 6, s. 432; Beydâvî, c 2, s. 105; Neseî, c 2, s. 469; Alusî, c 18, s. 321.

³⁸⁴ Tâberî, c 17, s. 45-45; Beğavî, c 5, s. 418; Merâğî, c 18, s. 23.

³⁸⁵ Râzî, c 23, s. 87; Hicazî, c 4, s. 197.

³⁸⁶ Râzî, c 23, s. 87; Şevkânî, c 3, s. 984; Merâğî, c 18, s. 24; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 371; Karaman, vd. c 4, s. 25.

³⁸⁷ Mü'minûn, 23/42.

Allah-u Teâlâ, Hûd/Salih'in kavmini helâk ettikten sonra Lût ve Şuayb (a.s.) gibi başka kavimler ortaya çıkarmıştır.³⁸⁸ İbn Abbas'a göre sonradan ortaya çıkan bu kuşaklar İsrail oğullarıdır.³⁸⁹ Ayrıca bu âyette hazf vardır. Takdiri şöyledir. "Onlar peygamberlerini yalanladılar, biz de onları helâk ettik"³⁹⁰ bir sonraki âyet ise, bu konuyu açıklamaktadır.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجَلَهَا وَمَا يَسْتَأْخِرُونَ

*"Hiçbir ümmet kendi ecelini ne öne alabilir ne de erteleyebilir."*³⁹¹

Âyete göre helâk olma vakti belirlenmiştir, ne öne alınabilir ne de ertelenebilir. O zaman azaba uğrama konusunda da acele etmenin bir anlamı yoktur. Çünkü Allah-u Teâlâ'nın katında her şey belirli bir miktar iledir. Bu, insanın eceliyle irtibat halindedir.³⁹²

Yeryüzünde kuşaklar ve uygarlıklar birbirini izlemiş, her kuşak Allah'ın değiştirilemez hükmüyle tayin ettiği ecelini tamamlayınca ardından yeni bir kuşak gelmiştir. Muhammed'e (s.a.v) gelinceye kadar peygamberlik devamlı yenilenen bir kurum olmuştur. Peygamberlerinin davetlerini reddedip inkâr ve günahkârlıklarına devam eden ümmetler ve kavimler bunun bedelini çeşitli felâketlere uğrayarak helâk olmakla ödemişlerdir.³⁹³ Aynı zamanda bu manayı teyid eden başka âyetler de bulunmaktadır.³⁹⁴ Sonraki âyet ise, bu duruma açık bir şekilde delâlet etmektedir;

ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا كُلًّا مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاَهُمْ أَحَادِيثَ فَبَغْدًا لِقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ

"Sonra birbiri ardından resûllerimizi gönderdik. Her ümmet resûlu geldiğinde onu yalanladı. Biz de onları birbiri ardınca devirdik ve hepsini birer

³⁸⁸ Zemahşerî, c 3, s. 31; Beydâvi, c 2, s. 105; Neseî, c 2, s. 469; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4139; Alusî, c 18, s. 321; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 371; Sâbûnî, c 2, s. 309.

³⁸⁹ Ebû Hayyân, c 6, s. 376.

³⁹⁰ Zemahşerî, c 3, s. 31-32; Kurtubî, c 6, s. 432; Sâbûnî, c 2, s. 309.

³⁹¹ Mü'minûn, 23/43.

³⁹² Kurtubî, c 6, s. 433; Neseî, c 2, s. 469; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 371; Sâbûnî, c 2, s. 310.

³⁹³ Bursevî, c 13, s. 216; Kahraman, vd. c 4, s. 25.

³⁹⁴ "Onların ecelleri gelince ne bir an öne alınırlar, ne de geri bırakılabilir." Nahl, 16/61.

efsâne (kuşaktan kuşağa anlatılan ibretli hikâyeler) kaldık. Artık yok olsun o zalimler kavmi.”³⁹⁵

Yüce Allah, insanları ard arda yarattığı gibi onlara ard arda peygamberler de göndermiştir.”³⁹⁶ Zira âyette geçen (تَتْرَا) kelimesi peş peşe, birbiri ardınca demektir.³⁹⁷ Fakat buna rağmen her ümmet peygamberlerini yalanlama hususunda, kendilerinden önceki yalanlayıcı sapıkların yolunu takip ettiler.³⁹⁸ Bu yüzden Allah-u Teâlâ da, onları efsâneye dönüştürmüş ve paramparça etmiştir.³⁹⁹ Ayrıca Cenab-ı Hak, onları bu dünyada helâk ettiği gibi, ahirette de ebedî olmak üzere azaba uğratacaktır. Dolayısıyla bu da şiddetli bir tehdittir.⁴⁰⁰

Görüldüğü gibi bu âyetler, Lût (a.s.) kavmini aşırı derecedeki sapıklıklarından dolayı kınamakta ve adiliklerini meydana çıkarmaktadır. Böyle yaptıkları için Yüce Allah da onları helâk ettiğini bildirmektedir.

4.2.4. Musa ve Harun (a.s.) Kıssaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ

“Sonra Musa’yı ve kardeşi Harun’u mucizelerimizle ve apaçık bir delille gönderdik.”⁴⁰¹

Cenab-ı Hak, daha sonra Musa (a.s.) ve kardeşi Harun’u (a.s.) açık mucizelerle göndermiştir. Zira âyette geçen (بِآيَاتِنَا) mucizeler demektir. İbn Abbas burada kastedilen mucizelerin şu dokuz mucize olduğunu söylemiştir: Musa’nın (a.s.) âsâsı ve beyaz eli, bitler, çekirgeler, kurbağalar, kan, ürün kıtlığı, denizin yarılması, nimet ve bereketlerin azalmasıdır.⁴⁰² Âyette geçen (وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ) tabiri ise, düşmanı susturacak açık bir delil demektir.⁴⁰³ Ayrıca bu âyet peygamberliğin Musa

³⁹⁵ Mü’minûn, 23/44.

³⁹⁶ Râzî, c 23, s. 88.

³⁹⁷ Tâberî, c 17, s. 48-49; Beydâvî, c 2, s. 105; Nesefî, c 2, s. 470; Merâğî, c 18, s. 23.

³⁹⁸ Râzî, c 23, s. 88; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 371; Sâbûnî, c 2, s. 310.

³⁹⁹ Kelbî şöyle der: “Eğer bir tane kalsaydı efsâne olmayacaklardı. Semerkandî, c 2, s. 414; Hicazî, c 4, s. 197.

⁴⁰⁰ Râzî, c 23, s. 88; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 372.

⁴⁰¹ Mü’minûn, 23/45.

⁴⁰² Mâverdî, c 4, s. 417; Ebû Hayyân, c 6, s. 476; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4195; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 375; Sâbûnî, c 2, s. 310.

⁴⁰³ Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 375; Sâbûnî, c 2, s. 310.

ile Harun (a.s.) arasında ortak olduğuna da işaret etmektedir. Hatta bazı görüşlere göre, mucizeler de birdir.⁴⁰⁴

Firavun ve Onun Adamlarının İnkârları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ

“*Firavun’a ve onun önde gelen adamlarına gönderdik. Fakat onlar büyüklük tasladılar ve böbürlenmiş bir topluluk oldular.*”⁴⁰⁵

Bu âyette, Firavun ve kavminin sıfatlarından, sonraki âyette ise, onların şüphelerinden söz edilmiştir. Onların sıfatları şu iki şeydir:⁴⁰⁶ Kibirleşme ile böbürlenme⁴⁰⁷ ve Aristokrat bir topluluk olma; yani dünya işlerinde, çoklukta ve kuvvette yüksek seviyede olmalarıdır.⁴⁰⁸ Bu iki sıfat onların iman etmemelerine sebep olmuştur.⁴⁰⁹ Sonraki âyette ise, Allah-u Teâlâ onların şüphelerini şöyle bildirmiştir:

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ

Bu yüzden şöyle dediler: “*Kavimleri bize ibadet (kölelik) edip dururken, bizim benzerimiz olan bu iki beşere mi iman edeceğiz?*”⁴¹⁰

Âyette geçen (لِبَشَرَيْنِ) kelimesi tekil olarak da çoğul olarak da kullanılır.⁴¹¹ Bununla Musa ve Harun (a.s.) kastedilmiştir. ‘Kavimleri’ tabirinden kasıt ise, İsrailoğullarıdır. (عَابِدُونَ) Kelimesi ise, boyun eğenler, itaat edenler anlamına gelmektedir. Zira sultana boyun eğen şahıslar için Araplar: “O, ona tapandır boyun eğendir.” derler.⁴¹² Dolayısıyla Firavun ve ileri gelenler, İsrailoğulları’nın onların kölesi ve hizmetçileri olması ve Musa ile Harun’un (a.s.)

⁴⁰⁴ Râzî, c 23, s. 89; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 375.

⁴⁰⁵ Mü'minûn, 23/46.

⁴⁰⁶ Râzî, c 23, s. 89; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 375.

⁴⁰⁷ Tâberî, c 17, s. 51; Zemahşerî, c 3, s. 33; Râzî, c 23, s. 89; Beydâvî, c 2, s. 105; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 375; Sâbûnî, c 2, s. 310.

⁴⁰⁸ Râzî, c 23, s. 83; Alusî, c 18, s. 324; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 375.

⁴⁰⁹ Râzî, c 23, s. 89; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 376.

⁴¹⁰ Mü'minûn, 23/47.

⁴¹¹ Zemahşerî, c 3, s. 33; Neseî, c 2, s. 470; Ebû Hayyân, c 6, s. 376; Şevkânî, c 3, s. 984; Alusî, c 18, s. 324.

⁴¹² Tâberî, c 17, s. 51; Sa'lebî, c 7, s. 48; Beğavî, c 5, s. 419; Neseî, c 2, s. 470; Ebû Hayyân c 6, s. 376; Alusî, c 18, s. 324.

İsrailoğullarından olması sebebiyle onları küçük gördüler. Çünkü Firavun ulûhiyet iddia ediyordu böylece o, insanları kendisinin kulları ve onların ona gösterdikleri itaatin de gerçek anlamda bir tapınma olduğunu zanediyordu. Ayrıca manevi güçlere iman etmeyen, peygamberliğin izzetini ve Allah'tan vahiy tebliğini mevki ve mala dayanan dünyevî makam ve mevkilerle kıyas eden maddecilerin durumu da daima böyledir.⁴¹³ Aynı zamanda bu sözler aynen “*Şu Kur’ân bu iki kasabadan birindeki büyük bir adama indirilmeli değil miydi?*”⁴¹⁴ Mekke müşriklerin ifadeleri gibidir.⁴¹⁵

Sonraki âyet ise, Firavun ve kavminin, Musa ve Harun’a (a.s.) karşı böhürlendiklerini dolayısı ile Yüce Allah’ın onları helâk ettiğini bildirilmektedir:

فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ

“*Böylece o ikisini yalanladılar ve helâk edilenlerden oldular.*”⁴¹⁶

Âyet-i kerimeye göre, Firavun ve kavmi, Musa ve Harun’u (a.s.) yalanlamıştır. Yüce Allah da, Kızıldeniz’de⁴¹⁷ boğmak suretiyle hepsini bir günde helâk etmiştir. Zaten Allah-u Teâlâ, peygamberlerini yalanlamaları sebebiyle geçmiş ümmetlerden böhürleneni helâk ettiğini bildirmiştir.⁴¹⁸

Cenab-ı Hak, Firavun ve kavmini helâk ettikten sonra, Musa (a.s.) ve İsrailoğulları’na Tevrat’ı verdiğini şöyle bildirmektedir:

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ

“*Hidayete ererler diye biz Musa’ya kitabı(Tevrat’ı) verdik.*”⁴¹⁹

⁴¹³ Râzî, c 23, s. 89; Beydâvî, c 2, s. 105; Alusî, c 18, s. 324; Merâğî, c 18, s. 25-26; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 376; Sâbûnî, c 2, s. 310.

⁴¹⁴ ez-Zuhruf, 43/31.

⁴¹⁵ Alusî, c 17, s. 325; Merâğî, c 18, s. 26.

⁴¹⁶ Mü’minûn, 23/48.

⁴¹⁷ Beydâvî, c 2, s. 105; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4196; Alusî, c 17, s. 325; Nevevî, c 2, s. 89; Merâğî, c 18, s. 26.

⁴¹⁸ Tâberî, c 17, s. 52; İbn Kesîr, c 3, s. 245; Alusî, c 18, s. 325; Merâğî, c 18, s. 26; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 376.

⁴¹⁹ Mü’minûn, 23/49.

Yüce Allah, Musa'ya (a.s.) Tevrat'taki ilim ve hükümlere uymak suretiyle, hakikati bulmaları ümidiyle⁴²⁰-Firavun ve kavminin boğulmasından sonra- hüküm, emir ve nehiyleri kapsayan kitabı (Tevrat'ı) indirmiştir.⁴²¹

Böylece Tevrat'ın, Firavun ve kavminin kibirlenmesinden sonra başlarına gelen felaketin ardından indirildiği anlaşılmaktadır.

Bazı müfessirler; "Allah-u Teâlâ'nın Tevrat'ı indirdikten sonra hiçbir kavmi tamamen helâk etmediği, bilâkis mü'minlere, kâfirlerle savaşmayı emrettiğini"⁴²²söylemektedirler.

Görüldüğü gibi Nuh (a.s.) ve sonraki toplumlara gönderilen peygamberlere gösterilen tepkilerin bir benzeri Firavun ve adamları tarafından da Musa ve Harun'a (a.s.) gösterilmiştir. Ayrıca bunlardan sonra gelen peygamberlerin de benzer tepkiler aldıklarına Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri işaret etmektedir.⁴²³

4.2.5. Îsâ'nın (a.s.) ve Annesi Meryem'in Kıssaları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَجَعَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَأَوَيْنَاهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ

*"Meryem oğlunu ve annesini de bir âyet (mucize) kıldık. Onları yerleşmeye uygun ve akarsuyu bulunan bir tepeye yerleştirdik."*⁴²⁴

Âyette geçen (ابْنُ مَرْيَمَ) Îsâ'dır. (a.s.) Allah-u Teâlâ, onu babasız yaratıp, daha bebek iken konuşurdu⁴²⁵ ve onun eliyle, anadan doğma körleri ve alaca hastalarını iyileştirip, ölüleri canlandırdığı için, bir mucize kılmıştır.⁴²⁶ Hz. Meryem de erkeksiz olarak hâmile kaldığı için, bir mucize olmuştur.⁴²⁷ Başka bir

⁴²⁰ Mukâtil, c 2, s. 398; Tâberî, c 17, s. 52; Sa'lebî, c 7, s. 48; Beğavî, c 5, s. 419; Merâğî, c 18, s. 26.

⁴²¹ Mukâtil, c 2, s. 398; Beydâvî, c 2, s. 106; İbn Kesîr, c 3, s. 245; Ebû Hayyân, c 6, s. 476; Alusî, c 18, s. 326; Merâğî, c 18, s. 26; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 376; Sâbûnî, c 2, s. 310.

⁴²² İbn Kesîr, c 3, s. 245; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 377.

⁴²³ Fatır, 35/2 5.

⁴²⁴ Mü'minûn, 23/50.

⁴²⁵ Mâverdî, c 3, s. 55; Râzî, c 23, s. 90; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4197.

⁴²⁶ Mâturîdî, c 7, s. 472; Râzî, c 23, s. 90.

⁴²⁷ Mâverdî, c 3, s. 55; Râzî, c 23, s. 90; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 583; Alusî, c 18, s. 326.

âyette de, ⁴²⁸ “Yüce Allah Meryem ve oğlunu bütün âlemlere bir mucize kıldığı”⁴²⁹ bildirilerek bu hakikate dikkat çekilmiştir.

Âyette geçen “زُبُؤَةٍ” yüksek yer, ⁴³⁰ “ذَاتِ قَرَارٍ” oturmaya, yerleşmeye elverişli yer, ⁴³¹ “مَعِينٍ” ise, akan su demektir. ⁴³²

Cenab-ı Hak, Îsâ (a.s.) ve annesini oturmaya, yerleşmeye elverişli, ekinleri verimli ve kurumayan, açık, akarsulu, yüksekçe bir yerde barındırmıştır. Bu yerin, Beytül-makdis, ⁴³³ Filistin’in Remle şehri ⁴³⁴ olduğu rivayet edilmiştir. ⁴³⁵ Ayrıca bu yerin Şam ovası olduğu da bildirilmektedir. ⁴³⁶ Çünkü burası meyveli ve akarsulu bir yerdir. ⁴³⁷

Âyette geçen (مَعِينٍ) kelimesi ise, akarsudur. Bu da Allah-u Teâlâ’nın hakkında “Rabbin senin altında bir ırmak meydana getirmiştir”⁴³⁸ buyurduğu akarsudur. ⁴³⁹

Görüldüğü gibi bu kıssalarla, Nuh’un (a.s.) kavminden sonra birçok kavimlerin gelip geçtiği ve çoğunun inkârda ısrar etmelerinden dolayı helâk edildikleri, ibretli bir misal olarak gözler önüne serilmektedir. Bu yüzden Mekke’de Resûlullâh’ı (s.a.v) yalanlayan müşriklerin de yakında başlarına geleceklerle ilgili Kur’an kıssaları örnek gösterilerek tehditte bulunmuş ve inkârlarını sonlandırmaları istenmiştir.

⁴²⁸ Râzî, c 23, s. 90; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4198; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 378.

⁴²⁹ Enbiya, 21/91; bkz. Meryem, 19/22.

⁴³⁰ Semerkandî, c 2, s. 415; Mâverdî, c 4, s. 56; Beğavî, c 5, s. 419; Merâğî, c 18, s. 18.

⁴³¹ Semerkandî, c 2, s. 415; Mâverdî, c 4, s. 56; Ebû Hayyân, c 6, s. 477; Merâğî, c 18, s. 18.

⁴³² Semerkandî, c 2, s. 415; Mâverdî, c 4, s. 56; Merâğî, c 18, s. 18.

⁴³³ Tâberî, c 17, s. 55; Sa’lebî, c 7, s. 49; Kurtubî, c 6, s. 434; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 581-582; Merâğî, c 18, s. 27.

⁴³⁴ Tâberî, c 17, s. 53; Mâverdî, c 4, s. 56; Sa’lebî, c 7, s. 49; Beydâvî, c 2, s. 106; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4198.

⁴³⁵ Mâverdî, c 4, s. 56; Sa’lebî, c 7, s. 49; İbn Cevzî, c 4, s. 33; Kurtubî, c 6, s. 434; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 584.

⁴³⁶ Râzî, c 23, s. 90; Şevkânî, c 3, s. 984; Alusî, c 18, s. 327; Merâğî, c 18, s. 27.

⁴³⁷ Tâberî, c 17, s. 58; Zemahşerî, c 3, s. 34; Merâğî, c 18, s. 27; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 379.

⁴³⁸ Meryem, 19/24.

⁴³⁹ Tâberî, c 17, s. 57; Râzî, c 23, s. 90; Kurtubî, c 6, s. 434; Beydâvî, c 2, s. 106; Nesefî, c 2, s. 471; İbn Kesîr, c 3, s. 246; Alusî, c 18, s. 327; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 379; Sâbûnî, c 2, s. 210.

5. MÜ’MİNÛN SÛRESİ’NİN ELLİ BİRİNCİ ÂYETİNDEN ELLİ ALTINCI ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

5.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

51. *“Ey Resûller! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin, salih amel işleyin. Şüphesiz ben yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim.”*⁴⁴⁰

Bu âyetin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Zira Kur’ân-ı Kerim’deki âyetler; muayyen bir sebebe bağlı olarak inzâl olan ve muayyen bir sebebe bağlı olmaksızın genel bir hüküm ortaya koymak maksadıyla inzâl olan âyetler olmak üzere iki bölüme ayrılır.⁴⁴¹

Mü’minûn sûresinin elli birinci âyeti de yukarıdaki taksime göre ikinci bölümde yer almaktadır. Yani bu âyetin muayyen bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak Araplar’ın temiz, helal ve haram arasında ayırım yapmamaları nedeniyle nâzil olduğu söylenebilir.

52-53. *“İşte sizin, bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin rabbinizim. Onun için yolumdan çıkmaktan sakının. Ne var ki onlar işlerini/dinlerini (farklı) kitaplar halinde parçalayıp kendi aralarında bölündüler. Her fırka (hizip) kendinde bulunan ile sevilmektedir.”*⁴⁴²

Bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü ile ilgili rivayetler:

1. Mukâtil’e göre: “Bu âyetler peygamberimiz (s.a.v.) ve Mü’minûn sûresinin ilk on âyetine göre hareket eden mü’minler hakkında nâzil olmuştur.”⁴⁴³ Zira Resûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Şunu biliniz ki, sizden önceki kitap ehli yetmiş iki millete bölündü. Bu ümmet de yetmiş üç firkaya bölünecektir. Yetmiş iki fırka ateşte, bir tanesi ise cennette olacaktır. O da cemaat ehlidir.”⁴⁴⁴

2. Mücâhid ise şöyle demiştir: “İlgili âyetler ehl-i kitap hakkında nâzil olmuştur.”⁴⁴⁵ Zira Allah Resûlu (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Sizden önceki ehl-i

⁴⁴⁰ Mü’minûn, 23/51.

⁴⁴¹ Demirci, s. 219.

⁴⁴² Mü’minûn, 23/53.

⁴⁴³ Mukâtil, C 2, s. 398.

⁴⁴⁴ Tirmizî, İman, 2640; Kurtubî, c 6, s. 437.

⁴⁴⁵ İbn Cevzî, c 4, s. 333.

kitap yetmiş iki fırkaya bölündü. Bu ümmet de yetmiş üç fırkaya bölünecektir. Yetmiş iki fırka ateşte, bir tanesi ise cennete olacaktır. O da cemaat ehlidir.”⁴⁴⁶

Her iki rivayete göre de bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Fakat genel çerçevede bakıldığında zikredilen hadis, âyetlerin sebab-i nüzûlü olabilir.

54-56. “Bir süreye kadar onları, kendi dalgınlıkları içinde bırak. Sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve çocuklar ile onlara hayırlar sağlamak için koşuyoruz? Hayır, onlar farkında değiller.”⁴⁴⁷

Bu âyetlerin sebab-i nüzûlü ile ilgili rivayetler şu şekildedir.

1. Mukâtil b. Süleyman’a göre, bu âyetler Mekke müşrikleri hakkında nâzil olmuştur.”⁴⁴⁸

2. Mücâhid ise, “Bunlar Kureşylilerdir. Çünkü onlar, kendilerine verilen mal ve evladlar ile Allah-u Teâlâ’nın onlara iyilik yaptığını zannediyorlardı. Ancak onlar yanılıyorlardı. Çünkü bu şeylerle Yüce Allah onları oyalıyordu. Fakat onlar farkında değillerdi.”⁴⁴⁹ der.

Görüldüğü gibi bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü bulunmamaktadır. Ancak genel olarak Mekke müşrikleri hakkında nâzil olduğu söylenebilir.

5.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Allah-u Teâlâ, bazı geçmiş peygamberlerin kıssalarını açıkladıktan sonra, insan hayatıyla ilgili birkaç önemli tavsiyede bulunur. Bu tavsiyeler iki maddede özetlenmiştir:

Birinci tavsiye: Helâlden yemek ve salih amel işlemek

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ

⁴⁴⁶ Tirmizî, İman, 2640; Kurtubî c 6, s. 437.

⁴⁴⁷ Mü’minûn, 23/54-56.

⁴⁴⁸ Mukâtil, c 2, s. 398.

⁴⁴⁹ Suyûtî, ed-Durru’l-Mensûr, c 10, s. 589.

Ey Resuller! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin, sâlih amel işleyin. Şüphesiz ben yaptıklarınızı hakkıyla bilmekteyim."⁴⁵⁰

Âyette geçen (يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ) ifadesi hakkında müfessirler ihtilaf etmişlerdir. Bazılarına göre bu nida ve hitap tüm peygamberlere yapılmıştır. Çünkü her peygambere kendi döneminde bu şekilde nida ve hitap edilmiştir.⁴⁵¹ Diğerlerine göre, bu faziletinden dolayı Muhammed'e (s.a.v) hitaptır.⁴⁵² Zira o ganimetten yiyordu.⁴⁵³ Diğer başka bir görüşe göre ise, Îsâ'ya (a.s.) hitaptır. Çünkü o annesinin eğirdiği ipin parasından yiyordu.⁴⁵⁴

Âyette geçen (الطَّيِّبَاتِ) hususunda ise şu izahlar yapılmıştır:

(الطَّيِّبَاتِ) helâl olan şey demektir. Rızıktan tayyib olan; helâl, saf (temiz) ve kavam olmak üzere üç kısma ayrılır; helâl, kendisinde Allah-u Teâlâ'ya isyanı olmayan, saf ise, kendisinde Yüce Allah'ı unutulmayan ve kavam ise, nefsi gemleyen ve akli muhafaza eden demektir.⁴⁵⁵ Ya da (الطَّيِّبَاتِ) yiyecek ve meyvelerden; leziz ve hoş olanlar demektir. Böylece Cenab-ı Hak, tayyibatı yemeyi peygamberlere mubah kıldığı gibi diğer insanlara da mubah kıldığını bildirmiştir.⁴⁵⁶ Zira Allah-u Teâlâ, peygamberlerine, "Ey Resuller, tayyibâttan yiyin" buyurmuş, mü'minlere de, "Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz tayyibâttan yiyin"⁴⁵⁷ emrini vermiştir.⁴⁵⁸

Âyette geçen (كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ) emrinin (وَاعْمَلُوا صَالِحًا) emrinden önce getirilmesi salih amelden önce, helâl lokmanın bulunması gerektiğine (salih amelin, helâl lokmaya bağlı olduğuna) işaret eder gibidir.

⁴⁵⁰ Mü'minûn, 23/51.

⁴⁵¹ Semerkandî, c 2, s. 415; Zemahşerî, c 3, s. 34; Râzî, c 23, s. 91; Beydâvî, c 2, s. 106; Neseî, c 2, s. 471.

⁴⁵² Semerkandî, c 2, s. 415; Sa'lebî, c 7, s. 49; Râzî, c 23, s. 91; Kurtubî, c 6, s. 435; Neseî, c 2, s. 471; Alusî, c 18, s. 328.

⁴⁵³ Neseî, c 2, s. 471.

⁴⁵⁴ Tâberî, c 17, s. 59; Sa'lebî, c 7, s. 49; İbn Cevzî, c 4, s. 332; Râzî, c 23, s. 91; Kurtubî, c 6, s. 435; İbn Kesîr, c 3, s. 246; Neseî, c 2, s. 471; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 586; Alusî, c 18, s. 328; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 383.

⁴⁵⁵ Zemahşerî, c 3, s. 34; Râzî, c 23, s. 91; Beydâvî, c 2, s. 106; Merâgî, c 18, s. 29.

⁴⁵⁶ Râzî, c 23, s. 91.

⁴⁵⁷ Bakara, 2/172.

⁴⁵⁸ Kurtubî, c 6, s. 435; İbn Kesîr, c 3, s. 247; Alusî, c 18, s. 329; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 383.

Âyetteki (إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ) ifadesi, Yüce Allah'ın, peygamberlerine bildirdiği emre muhalefet etme hususunda bir sakındırma⁴⁵⁹ Buna binaen, önce kıymeti olmalarına rağmen, peygamberler için bir sakındırma olduğuna göre, diğer insanlar için de muhakkak bir sakındırma olur.⁴⁶⁰

Görüldüğü gibi temiz, helâl ve haram emirleri sadece Peygamberimiz'e (s.a.v.) ya da bütün peygamberlere verilmemiş, aksine onların şahsında bütün insanlara verilmiştir.

İkinci tavsiye: Tevhid yollunda olmak

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ

*“İşte sizin, bu ümmetiniz bir tek ümmettir. Ben de sizin Rabbinizim. Onun için yolumdan çıkmaktan sakının.”*⁴⁶¹

Âyet-i kerimede, dinin bir tek din olduğu, insanların da ortağı olmayan Allah'a kulluk yapmaya davet edildiği ifade etmektedir.⁴⁶² Ayrıca bu âyet, tüm dinlerin tevhidde bir olduğuna işaret etmektedir. Fakat şeriât ve âhkâm gibi teferruata dair hükümlerin zamanlara ve durumlara göre ayrı ayrı oluşunun bir sakıncası yoktur. Bu durum dinde ihtilâf olarak isimlendirilmez. Buna göre âyeti şu şekilde anlamak mümkündür: “Ben Rububiyette tek olan Rabbinizim. Benim azabımdan ve cezamdan korkun. Ben sizin Rabbiniz olduğum halde benim emrime muhalefet etmeyin.”⁴⁶³

Görüldüğü gibi bu âyetle, Cenab-ı Hak, tevhid inancı bakımında bütün insanların bir tek ümmet olduğunu, fakat sosyal ve kültürel açıdan farklı milletler olabileceğinin mesajını vermektedir.

Sonraki âyette, ümmetlerin dinlerinî gruplara ayırdıkları zikredilerek şöyle bildirilmiştir:

⁴⁵⁹ Râzî, c 23, s. 91; Ebû Hayyân, c 6, 377; Merâğî, c 18, s. 29; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 383.

⁴⁶⁰ Râzî, c 23, s. 91; İbn Atıyye, c 4, s. 146; Nevevî, c s. 89; Merâğî, c 18, s. 30.

⁴⁶¹ Mü'minûn, 23/52.

⁴⁶² Beydâvî, c 2, s. 106; İbn Kesîr, c 3, s. 247; Şevkânî, c 3, s. 984; Merâğî, c 18, s. 30.

⁴⁶³ Râzî, c 23, s. 91-92; Merâğî, c 18, s. 30; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 384.

فَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ

“Ne var ki onlar işlerini/dinlerini (farklı) kitaplar halinde parçalayıp kendi aralarında bölündüler. Her grup kendinde bulunan ile sevinmektedir.”⁴⁶⁴

Âyette geçen “زُبُرًا” parçalamak,⁴⁶⁵ fırka,⁴⁶⁶ “حِزْبٍ” ise, topluluk, grup, cemaat demektir.⁴⁶⁷

Bu âyete göre, geçmiş ümmetler, dinleri hususunda ihtilaf edip birçok gruplara ve ayrı ayrı dinlere ayrılmışlardır. Kendilerine İslam dini üzerine toplanmaları emredildiği halde bir grup Ateşperest, bir grup Yahudi ve bir diğer grup da Hıristiyan olmuştur.⁴⁶⁸

Allah-u Teâlâ sonraki âyette ise, ümmetleri dinleri hususunda parça parça olmalarından dolayı tehdid etmekte ve şöyle bildirilmektedir:

فَذَرُهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ

“Bir süreye kadar onları, kendi dalgınlıkları içinde bırak.”⁴⁶⁹

Âyette geçen “فَذَرُ” terket,⁴⁷⁰ “غَمْرَةٌ” dalgınlık, dalalet,⁴⁷¹ “حِينٍ” ise, ölüme kadar demektir.⁴⁷²

Bu âyete göre, Yüce Allah, peygamberinden (s.a.v.) ümmetini tam da sapıklık, dalgınlık ve gaflet içinde buldukları dönemde terk etmesini istemektedir.⁴⁷³ Çünkü bunlar dinlerini yanlış görüşlerle parçalayıp, tedavisi mümkün olmayan manevî bir hastalığa yakalanmışlardır. Bu hastalığın ölüme terk etmekten başka bir tedavisi de yoktur.⁴⁷⁴ Aynı zamanda bu hakikate Tarık sûresinde de dikkat çekilmiştir.⁴⁷⁵

⁴⁶⁴ Mü'minûn, 23/53.

⁴⁶⁵ Mâturîdî, c 7, s. 473; Semerkandî, c 2, s. 415; Merâğî, c 18, s. 28.

⁴⁶⁶ Mâverdî, c 3, s. 57; Beğavî, c 5, s. 420; Mucirüddîn, c 4, s. 427; Emiroğlu, c 8, s. 110.

⁴⁶⁷ Sa'lebî, c 7, s. 51.

⁴⁶⁸ Mukâtil, c 2, s. 398; Tâberî, c 17, s. 63; Râzî, c 23, s. 92; Sâvî, c 3, s. 13-14; Sâbûnî, c 2, s. 312.

⁴⁶⁹ Mü'minûn, 23/54.

⁴⁷⁰ Semerkandî, c 2, s. 416; Merâğî, c 18, s. 28.

⁴⁷¹ Mâverdî, c 4, s. 57; Beğavî, c 5, s. 320; Merâğî, c 18, s. 28.

⁴⁷² Sa'lebî, c 7, s. 49; Mâverdî, c 4, s. 57; Merâğî, c 18, s. 28.

⁴⁷³ Tâberî, c 17, s. 64; Râzî, c 23, s. 92; Kutup, c 7, s. 414; Emiroğlu, c 18, s. 110.

⁴⁷⁴ Bayraklı, c 13, s. 236-243.

⁴⁷⁵ Tarık, 86/17.

Sonraki âyette ise, Yüce Allah, kâfirlere verdiği nimetlerin bir istidraç⁴⁷⁶ olduğunu bildirmektedir:

أَيْحْسِبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ َ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ

“Sanıyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve çocuklar ile onlara hayırlar sağlamak için koşuyoruz? Hayır, onlar farkında değiller.”⁴⁷⁷

Mekke’de müşrikler sosyal ve ekonomik olarak müminlerden daha güçlüydüler. Bunu doğru yolda olduklarının bir alâmeti sayıyor ve hep böyle gideceğini zannediyorlardı. Hâlbuki onlara verilen bu imkânlar istidrâcî bilgidен başkası da değildi. Ancak müşrikler bu hakikati anlamamakla birlikte, sonlarının gelmekte olduğunu farkına varamıyorlardı.⁴⁷⁸ Nitekim kısa denilebilecek bir vakitte, önce Medine’de ardından da Mekke’de ve diğer belli başlı merkezlerde İslam dininin hâkim olmasıyla eski düzenin itibarlı müşrikleri, mallarının ve çocuklarının kendi acı âkıbetlerini ve tükenişlerini önleyemediğini görmüşlerdir.⁴⁷⁹

Böylece zikredilen âyetlerde, Yüce Allah, peygamberlerden temiz ve helâl olan şeylerden yemelerini ve salih ameller işlemelerini istediğini, bununla birlikte tüm Resûllerin tevhid dini ile geldiklerini fakat ümmetlerinin onlara muhalefet edip farklı gruplara bölündüklerini Cenab-ı Hakk’ın onlara verdiği nimetlere karşı şükretmediklerini vurgulamıştır.

6. MÜ’MİNÜN SÛRESİ’NİN ELLİ YEDİNCİ ÂYETİNDEN ALTMİŞ İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

6.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

57-62. *“Onlar ki Rablerine olan derin saygıdan dolayı korkup titrerler. Ve onlar ki Rablerinin âyetlerine de hakkıyla iman ederler. Ve onlar ki Rablerine şirk koşmazlar. Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekleri inancıyla kalpleri korkudan ürpererek verirler. İşte onlar, hayırlara koşuşurlar ve hayırlar için*

⁴⁷⁶ Yani gerçeği görüp ona teslim olma niyetinde olmayanların günahlarını daha da arttıran bir musibet, bir bela idi; Semerkandî, c 2, s. 316; Zemahşerî, c 3, s. 35; Râzî, c 23, s. 92.

⁴⁷⁷ Mü’minün, 23 /55-56.

⁴⁷⁸ Râzî, c 23, s. 92; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 589; Merâğî, c 18, s. 31.

⁴⁷⁹ Karaman, vd. c 4, s. 29.

yarırlar. Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır. Onlara asla haksızlık edilmez.”⁴⁸⁰

Bu ayetlerin hususî bir sebep-i nüzûlleri yoktur. Fakat bu ayetlerin ihlâslı mü'minler hakkında nâzil olduğu meal ve tefsîrlerinden anlaşılmalıdır. Zira bu ayetlerde dile getirilen, Allah-u Teâlâ'dan korkma, Allah'ın âyetlerine iman etme, Yüce Allah'a ortak koşmama ve ibadetlerinin kabul olup olmadığı endişesini taşıma gibi özellikler mü'minlerin sıfatlarındandır.

Böylece bu ayetlerin sebep-i nüzûlünün, bu hasletleri mü'minlere kazandırmak olduğu söylenebilir.

6.2. İlgili Ayetlerin Tefsîri

Allah-u Teâlâ önceki ayette, “saniyorlar mı ki, kendilerine verdiğimiz mal ve çocuklar ile onlara hayırlar sağlamak için koşuyoruz?”⁴⁸¹ şeklinde bildirerek kâfirleri tenkid etmiş, ardından da, “Hayır onlar farkında değiller”⁴⁸² buyurmuştur. Daha sonra, hayırlarda yarışan ve bunun bilincinde olanların vasıflarını saymıştır. Bu vasıflar dört maddede özetlenmiştir.⁴⁸³

6.2.1. İhlâslı Mü'minler Allah-u Teâlâ'dan Korkarlar

Hayırlarda yarışan ve bunun bilincinde olan ihlâslı mü'minlerin birinci özelliği Allah-u Teâlâ'dan korkmalarıdır.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ

“Onlar ki Rablerine olan derin saygıdan dolayı korkup titrerler.”⁴⁸⁴

Âyette geçen “خَشْيَةٍ” çekinme, endişelenme, korkma,⁴⁸⁵ “مُشْفِقُونَ” ise, olanca gücüyle rikkat, çekinme, hassas davranmak, korkunun son derecesi demektir.⁴⁸⁶

⁴⁸⁰ Mü'minûn, 23/57-62.

⁴⁸¹ Mü'minûn, 23/55.

⁴⁸² Mü'minûn, 23/56.

⁴⁸³ Râzî, c 23, s. 93.

⁴⁸⁴ Mü'minûn, 23/57.

⁴⁸⁵ Mukâtil, c 2, s. 399; Semerkandî, c 2, s. 416; Beğavî, c 5, s. 421; Merâğî, c 18, s. 32.

⁴⁸⁶ Râzî, c 23, s. 93; İbn Atıyye, c 4, s. 147; Ebû Hayyân, c 6, s. 378; Merâğî, c 18, s. 32.

Âyet-i kerime, “ihlâslı mü’minler, bu dünyada Rablerinin gazabından ahirette de azabından korktukları için O’na sürekli itaat ederler” anlamına gelir.⁴⁸⁷ Ya da âyet, “Rablerinin korkusundan titrerler.” manasına gelir. Böylece âyette korku ile titremenin bir arada zikredilmesinin te’kid için olduğu ifade edilmiştir.⁴⁸⁸

6.2.2. İhlâslı Mü’minler Allah-u Teâlâ’nın Âyetlerine İman Ederler

Hayırlarda yarışan ve bunun bilincinde olan ihlâslı mü’minlerin ikinci özelliği Allah-u Teâlâ’nın âyetlerine iman etmeleridir.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ

“*Ve onlar ki Rablerinin âyetlerine de hakkıyla iman ederler.*”⁴⁸⁹

Âyet-i kerimeye göre, Yüce Allah’ın âyetleri, O’nun mesajları, hükümleri ve emirleri manasına gelmektedir. Bu âyetlere iman ise, âyetleri tasdik etmek demektir. Onları tasdik etmek, eğer var oldukları için ise, bu zaten iki kere iki dört edercesine malum ve açıktır. Bunun için böyle bir tasdikte bulunan kimse övgüye lâyık olamaz. Şayet bu âyetler bir yaratıcının varlığına delalet eden âyet ve delilleri ise, bu hususlar, kendilerine yalnız üzerinde düşünmeyle ulaşılabilen şeylerden olur. İşte, böyle düşünen kişinin, mutlaka bir yaratıcının varlığını ve sıfatlarını anlayıp bilmesi gerekir. Kalpte böyle bir bilgi var olunca, dil ile ikrar zaten olur ki işte iman budur.⁴⁹⁰ Nitekim ihlâslı mü’minlerin Allah’ın âyetlerine imanları da böyledir.

6.2.3. İhlâslı Mü’minler Allah-u Teâlâ’ya Ortak Koşmazlar

Hayırlarda yarışan ve bunun bilincinde olan ihlâslı mü’minlerin üçüncü özelliği Allah-u Teâlâ’ya ortak koşmamalarıdır.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ

⁴⁸⁷ Tâberî, c 17, s. 66; Râzî, c 23, s. 93; Nevevî, c 2, s. 90; Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 388.

⁴⁸⁸ Taberî, c 17, s. 66; Şevkânî, c 3, s. 986; Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 389.

⁴⁸⁹ Mü’minûn, 23/58.

⁴⁹⁰ Râzî, c 23, s. 93; Şevkânî, c 3, s. 986.

“Ve onlar ki Rablerine şirk koşmazlar.”⁴⁹¹

Âyet-i kerimeye göre, ihlâslı mü’minler ibadetlerinde, Yüce Allah’a ortak koşmazlar. Bilakis O’nun birliğini kabul eder ve sadece O’nun rızası için kulluk ederler.⁴⁹² Müfessirlere göre, âyette geçen “şirk” kelimesi, Cenab-ı Hakk’a ortak koşmak değildir. Zira bu anlam geçen âyette zaten vardır. Aksine gizli şirkte bulunmaktır. Bu da ibadetleri sadece Allah rızasını kazanmak için yapmakla olur.⁴⁹³ Çünkü insanlar ibadetlerinde ihlâslı olmalı, ibadetlerini sırf Yüce Allah’ın rızası için yapmalı ve riyaya düşmemelidir. Zira riya, Allah’ın Resûlu’nün (a.s.v.) hadis-i şerifte bildirdiği gibi ehl-i nifakın sıfatlarından⁴⁹⁴.

6.2.4. İhlâslı Mü’minler İbadetin Kabul Edilmeme Endişesini Taşırlar

Hayırlarda yarışan ve bunun bilincinde olan ihlâslı mü’minlerin dördüncü özelliği ibadetlerinin kabul olup olmadığı endişesini taşımalarıdır.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ

“Verdiklerini, Rablerinin huzuruna dönecekleri inancıyla kalpları korkudan ürpererek verirler.”⁴⁹⁵

Âyette geçen “وَجَلَةٌ”, titreme, sarsıntı, korkma gibi anlamlara gelir.⁴⁹⁶

Âyet-i kerimeye göre, ihlâslı mü’minler, zekât ve sadakalarını vererek, çeşitli hayır ve hasenâta bulunarak Yüce Allah’a yaklaştırmaya çalışırlar.⁴⁹⁷ Ayrıca hesap vermek üzere Rablerine döneceklerine inandıkları, salih amel ve ibadetin şartlarını yerine getirmede kusur edebileceklerinden korktukları için kalpleri titir.⁴⁹⁸

Hasan-ı Basrî: “Mü’min hem hayır işler, hem de kabul edilmemesinden endişe eder. Münafık ise hem kötülük eder, hem de kendini güven içinde

⁴⁹¹ Mü’minûn, 23/59.

⁴⁹² Mukâtil, c 2, s. 399; Tâberî, c 17, 66; Semerkandî, c 2, s. 416; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 390; Sâbûnî, c 2, s. 312.

⁴⁹³ Râzî, c 23, s. 93; Ebû Hayyân, c 6, s. 379; Alusî, c 18, s. 334; Sâbûnî, c 2, s. 312-313.

⁴⁹⁴ Buhârî, Şehâdât, 28; Tirmizî, İman, 14.

⁴⁹⁵ Mü’minûn, 23/60.

⁴⁹⁶ Mukâtil, c 2, s. 399; İbn Atıyye, c 4, s. 148; Merâgî, c 18, s. 32.

⁴⁹⁷ Mukâtil, c 2, s. 399; Tâberî, c 17, s. 67; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁴⁹⁸ Tâberî, c 17, s. 68; Mâverdî, c 3, s. İbn Kesîr, c 3, s. 248.

hisseder”⁴⁹⁹ diyerek ihlâslı mü’minlerin ve münafıkların özelliklerini yukarıda belirtilen şekilde izah etmiştir.

Hz. Aişe, Resûlullâh’a (s.a.v.) “*Onlar, yaptıklarını kalpleri titreyerek yaparlar*” âyetinin anlattığı kimseler, “Allah’tan korkarak zina edenler, hırsızlık yapanlar ve içki içenler midir?” diye sorunca, Allah Resûlu (s.a.v.) ona: “Hayır ey Sıddîk’in kızı, onlar, namaz kılan, oruç tutan ve zekâtlarını verenlerdir. Buna rağmen onlar Allah’tan korkarlar”⁵⁰⁰ diye cevap vererek ihlâslı mü’minlerin kimler olduğunu bu hadis ile açığa kavuşturmuştur.

Cenab-ı Hak, ihlâslı mü’minlerin bu özelliklerini zikrettikten sonra müteâkip âyette şöyle buyurdu:

أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ

“*İşte onlar, hayırlara koşuşurlar ve hayırlar için yarışır.*”⁵⁰¹

Âyette geçen “سَرَعَ” çabuk, acele etmek,⁵⁰² “سَبَقَ” ise, yarışta insanları geçmek demektir.⁵⁰³

Dolayısıyla bu özellikleri (Allah-u Teâlâ’dan korkma, âyetlerine iman etme, O’na ortak koşmama ve hayır işlediğinde kabul edilmeme endişesi) taşıyanlar, suçlu kâfirler değil, yüksek dereceleri elde etmek için hayırlara layık olan ve onlar için yarışan ihlâslı mü’minlerdir.⁵⁰⁴

Yüce Allah, ihlâslı mü’minlerin ibadet durumlarını beyan edince, kulların amelleriyle ilgili şu iki hükmü zikrederek⁵⁰⁵ şöyle buyurur:

وَلَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

⁴⁹⁹Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Tâberî, c 17, s. 68; İbn Atıyye, c 4, s. 148; İbn Kesîr, c 3, s. 248; Ebû Hayyân c 6, s. 379.

⁵⁰⁰Tirmizî, Tefsîr, 3175; Tâberî, c 17, s. 71; Mâturîdî, c 7, s. 476; Zemahşerî, c 3, s. 35; Râzî, c 23, s. 93; Kurtubî, c 6, s. 439; İbn Kesîr, c 3, s. 248; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 591; Alusî, c 18, s. 334; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 390-391; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁵⁰¹Mü’minûn, 23/61.

⁵⁰²Mâturîdî, c 7, s. 477; Ebû Hayyân, c 6, s. 379.

⁵⁰³Mâverdî, c 4, s. 59; Beğavî, c 5, s. 422; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4208.

⁵⁰⁴Mâturîdî, c 7, s. 477; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4207; Merâğî, c 18, s. 34; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁵⁰⁵Râzî, c 23, s. 84; Sâbûnî, c 2, s. 313.

“Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz. Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır. Onlar asla haksızlık edilmez.”⁵⁰⁶

Âyette geçen “كِتَابٌ” levh-i mahfûz ya da amel defteridir.⁵⁰⁷

Birinci hüküm: “Biz hiçbir kimseye gücünün yettiğinden fazlasını yüklemeyiz” ifadesidir. Cenab-ı Hakk’ın bir lütuf ve ihsanı olarak, insanlardan hiç kimse, gücü yetmediği bir şeyle yükümlü tutulmaz.⁵⁰⁸ Öyle ki, ayakta namaz kılamayan kimse, oturarak namaz kılabilir. Oturarak da namaz kılamayan kimse işaretle namaz kılabilir.⁵⁰⁹ Yani Yüce Allah, her insanı ancak gücünün yettiği ibadet ile sorumlu tutar⁵¹⁰

İkinci hüküm: “Katımızda hakkı söyleyen bir kitap vardır” ifadesidir. İnsanların işlediği hayır ve şerr’in yazılı bulunduğu amel defterleri Yüce Allah’ın katındadır. Allah, ahirette insanlara amellerinin karşılığını verecektir.⁵¹¹

Âyette zikredilen, “onlara asla haksızlık edilmez” ifadesine göre, insanlar hayrın mükâfatı hususunda hiçbir haksızlığa uğratılamaz. Bilâkis az veya çok yaptıkları amellerin sevabına mutlaka kavuşurlar. Günahlarında ise arttırma yapılmaz. Onlara cezayı arttırma ya da sevabı eksiltme şeklinde haksızlık yapılmaz. Bilâkis bu ayet, Allah-u Teâlâ günahları affeder⁵¹² şeklinde tefsîr edilmiştir.

Böylece zikredilen âyetler, Allah-u Teâlâ’nın rızasını kazanabilmek için, Yüce Allah’ın azabından korkmak, âyetlerine inanmak, gizli şirki reddedip sadece Cenab-ı Hakk’a kullukta bulunmak, vazifeleri tam anlamıyla yapma gayreti içinde olmak gerektiğine işaret etmektedir. Ayrıca bu vasıfları taşıyan mü’minlerin ibadetleriyle yüksek derecelere ve makamlara nail olmak için ibadet ve taate devam ettikleri vurgulanmaktadır. Bununla beraber Allah-u Teâlâ, ibadet ve taatlarda hiç kimseyi, gücü yetmediği şeylerle yükümlü tutmadığını, tüm sorumluluğun insanın

⁵⁰⁶ Mü’minûn, 23/62.

⁵⁰⁷ Sa’lebî, c 7, s. 51; Beğavî, c 5, s. 422.

⁵⁰⁸ Beydâvî, c 2, s. 107; Alusî, c 18, s. 336-337; Merâğî, c 18, s. 35; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁵⁰⁹ Semerkandî, c 2, s. 417; Mucirüddîn, c 4, s. 479.

⁵¹⁰ Neseî, c 2, s. 473; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 392; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁵¹¹ İbn Kesîr, c 3, s. 248; Alusî, c 18, s. 337; Merâğî, c 18, s. 35; Sâbûnî, c 2, s. 313.

⁵¹² Tâberî, c 17, s. 73; Mâturîdî, c 7, s. 478; Neseî, c 2, s. 473; Şevkânî, c 3, s. 987; Alusî, c 18, 337; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 392; Sâbûnî, c 2, s. 313.

gücü nispetinde olduğunu ve kimseyi haksızlığa uğratmadığını gözler önüne sermektedir.

7. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN ALTMİŞ ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN YETMİŞ YEDİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

7.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

63. *“Fakat onların kalpleri bu Kur’ân’a karşı bir gaflet içindedir. Ayrıca onların bundan başka yapa geldikleri birtakım (kötü) amelleri de vardır ki, onlar hep o ameller için çalışırlar.”*⁵¹³

Bu âyetin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak Mekke müşriklerinin hakkında nâzil olduğu ifade edilebilir.⁵¹⁴ Çünkü Mekke müşriklerinin kalpleri Kur’ân-ı Kerim’e karşı gafildi. Ayrıca gaflet ve cehalet dışında Allah-u Teâlâ’ya ortak koşma, Kur’ân’a, Peygamber’e (s.a.v.) ve mü’minlere dil uzatma gibi kötü ve çirkin amelleri de vardı.⁵¹⁵ İşte bu âyetin, bu sebeplerden dolayı nâzil olduğu söylenebilir.

64-65. *“Nihayet, onların varlıklarını azap ile yakaladığımız vakit, bakarsın ki feryadı basarlar. Feryat etmeyin bugün. Çünkü bizden yardım görmeyeceksiniz.”*⁵¹⁶

Bu âyetler de Mekke müşrikleri hakkında inzâl olmuştur.⁵¹⁷ Zira Dahhâk’ın rivayet ettiği gibi, Peygamber(s.a.v.) müşrikler hakkında şöyle demiştir: “Ey Rabbim Mudar üzerindeki baskını daha fazla arttır. Allah’ım karşılaşacakları bu yılı Yûsuf’un (s.a.) zamanındaki kıtlık yılları gibi kıl.” Bunun üzerine Yüce Allah onları kıtlık ve açlığa müptela etti. Öyle ki kemikleri, leşleri ve köpekleri yemek mecburiyetinde kaldılar. Bunun yanı sıra malları ve evlâtları da telef oldu.⁵¹⁸

⁵¹³ Mü’minûn, 23/63.

⁵¹⁴ Emiroğlu, c 8, s. 113.

⁵¹⁵ Râzî, c 23, s. 95; Merâğî, c 18, s. 38; Zuhaylî, *Tefsîru'l- Munîr*, c 9, s. 399.

⁵¹⁶ Mü’minûn, 23/64-65.

⁵¹⁷ Emiroğlu, c 8, s. 113.

⁵¹⁸ Buhârî, Dua, 172-173; Müslim, Mescidler, 675; Sa’lebî, c 7, s. 51; Beğavî, c 5, s. 422; Zemahşerî, c 3, s. 36; Kurtubî, c 6, s. 441; Beydâvî, c 2, s. 107; Ebû Hayyân, c 6, s. 380.

İbn Abbas ise şöyle der: “Nihayet onların varlıklarını azap ile yakaladığımız vakit” ifadesinin de belirttiği gibi bu âyetler müşriklerin Bedir’deki yenilgilerinden bahseder.⁵¹⁹ Bundan dolayı âyetin Mekke müşrikleri hakkında nâzil olduğu söylenebilir.

Böylece her iki rivayete göre, bu âyetlerin sebab-i nüzûlünün, Mekkeli müşrikler olduğu söylenebilir.

66-67. “*Âyetlerimiz size okunurdu da, siz ökçeleriniz üzerine geri dönüyordunuz. Yaptıklarınızla kibirleniyor, geceleyin saçma sapan konuşuyordunuz*”⁵²⁰

Bu âyetler de Mekke müşrikleri hakkında nâzil olmuştur. Çünkü İbn Ebî Hatim, Said b. Cubeyr’den rivayet ettiğine göre: “Kureyşliler Kâbe’nin etrafında toplanırlar, Beytullah ile övünürler fakat tavaf etmezlerdi. Kur’ân-ı Kerim ve Peygamber(s.a.v) hakkında ileri geri konuşurlardı.”⁵²¹ İşte müşriklerin bu durumlarını açıklamak üzere Cenab-ı Hak, ilgili âyetleri indirdi.

68. “*Onlar bu sözü (Kur’ân’ı) iyi düşünmediler mi? Yoksa onlara, daha önce geçmişteki babalarına/atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?*”⁵²²

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Fakat genel olarak Mekke müşrikleri hakkında nâzil olduğu söylenebilir. Çünkü Kur’ân-ı Kerim’i anlamama, üzerinde düşünmeme ve ondan yüz çevirme gibi davranışları Mekkeli müşrikler yapıyorlardı. Hâlbuki hiçbir ümmete tahsis edilmeyen bu kitap, onlara tahsis edilmiştir. Ayrıca Câhiliyye devrinde ölmüş atalarına bile bir kitap ulaşamamış ve onlara bir uyarıcı da gelmemişti. Bundan dolayı onların bu kitaba sınımsız sarılmaları gerekirdi.⁵²³ Ama onlar Kur’ân-ı Kerim’den uzaklaştılar. Bu yüzden bu âyetin sebab-i nüzûlünün Mekkeli müşrikler olduğu ifade edilebilir. Bununla birlikte hangi çağda olursa olsun, kim Mekke müşrikleri gibi davranırsa bu âyet

⁵¹⁹ Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî el-Kubrâ*, Beyrut, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1991, 11353; İbn Cevzî, c 4, s. 336; Râzî, c 23, s. 96; Ebû Hayyân, c 6, s. 380; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 595.

⁵²⁰ Mü’minûn, 23/66-67.

⁵²¹ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Taberî, C 17, s. 81, 83, 86; Zemahşerî, c 3, s. 36; Suyûtî, *Lubâbu’n-Nukûl fî Esbâbi’n-Nüzûl*, c 2, s. 180; Emiroğlu, c 8, s. 115; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 398; Sâbûnî, c 3, s. 314.

⁵²² Mü’minûn 23/68.

⁵²³ Beğavî, c 5, s. 423; İbn Kesîr, c 3, s. 250.

onları da kapsar. Çünkü nüzûl sebebinin hususîliği âyetin hükmünün umûmî oluşuna engel değildir. Yani bir âyet bir kişi ya da birkaç kişi hakkında nâzil olmuş ise âyetin hükmü sadece o kişi yahut o kişileri ilgilendirmez. Aynı durum ve şartlarda olan tüm insanları kapsar.⁵²⁴

69. *“Yoksa peygamberlerini henüz tanımadılar da onun için mi onu inkâr ediyorlar?”*⁵²⁵

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Fakat “Mekke müşrikleri, Peygamber’e (s.a.v) neden iman etmiyorlar? Yoksa onu tanımıyorlar mı?” sadedinde nâzil olduğu söylenebilir. Hâlbuki peygamberi iyi tanıyorlardı. Zira Cafer b. Ebi Tâlib (r.a.) Necaşi’ye: “Ey Kral, muhakkak Allah-u Teâlâ, bize nesebini, doğruluğunu ve emin oluşunu bildiğimiz bir elçi gönderdi.” demiştir. Muğîre b. Şu‘be de savaş esnasında Kisrâ’nın vekiline aynı şeyi söylemiştir.⁵²⁶

70. *“Yoksa onda bir delilik mi var diyorlar? Hayır, O onlara hakkı getirdi, onların birçoğu haktan hoşlanmazlar.”*⁵²⁷

Bu âyetin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Fakat genel olarak, Mekke müşriklerinin, Resûlullâh (s.a.v) hakkında söylemiş oldukları: “Muhammed (s.a.v.), Kur’ân’ı uyduruyor ya da onda bir delilik var ki, ne dediğini bilmiyor” gibi sözlerine binâen nâzil olduğu söylenebilir.⁵²⁸

71. *“Eğer hak, onların hevâ ve heveslerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunan kimseler fesada uğrar giderdi. Hayır, biz onlara zikirlerini getirdik; fakat onlar zikirlerinden sırt çevirmektedirler.”*⁵²⁹

Bu âyetin özel bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ama bu âyete benzer olan Zuhurif sûresinin otuz ikinci âyetinin sebab-i nüzûlü şöyledir:

İbn İshak şöyle der: “Velîd b. Muğîre: “Ben Kureyş’in büyüğü ve efendisi iken bana vahiy gelmeyecek, Ebû’l-Mes’ud Sakîf’in efendisi iken ona vahiy gelmeyecek, ikimiz iki kasabanın en büyükleri iken bize değil de Muhammed’e mi

⁵²⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi’l Kur’ân*, c 1, s. 63; Ünal, s. 43.

⁵²⁵ Mü’minûn, 23/69.

⁵²⁶ İbn Kesîr, c 3, s. 250.

⁵²⁷ Mü’minûn, 23/70.

⁵²⁸ İbn Kesîr, c 3, s. 250.

⁵²⁹ Mü’minûn, 23/71.

vahiy indirilecek? demiş.” Bunun üzerine Zuhuf sûresinin otuz birinci âyeti nâzil olmuştur.⁵³⁰ İlgili âyetin de sebab-i nüzûlünün bu sebeplere bağlı olduğu söylenebilir. Çünkü bazen bir sebep, birden çok âyetin inmesine neden olabilir. Bunun herhangi bir sakıncası yoktur. Zira bu durumun insanların hidayeti, ikna edilmeleri ve ihtiyaçlarının karşılanması hikmetlerine uygun olduğu ifade edilebilir.⁵³¹

72. “ *Yoksa sen onlardan bir haraç (ücret) mi istiyorsun? Rabbinin haracı (dünya ve ahiret armağanı) daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır*”⁵³²
Bu âyetin herhangi bir sebab-i nüzûlü yoktur.

73-74. “*Şüphesiz sen onları dosdoğru bir yola davet ediyorsun. Ahirete inanmayanlar ise, mutlaka yoldan sapmaktadır.*”⁵³³

Peygamber (s.a.v) karşılaştığı bir adama: “Müslüman ol” deyince Müslüman olmak adama ağır geldi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v) adama: “Konuştuğu zaman doğruyu konuşan, verdiği emanete de riayet eden bir oğlun ve konuştuğu zaman yalan konuşan, verdiği emanete de ihanet eden başka bir oğlun olsa hangisini tercih ederdin?” diye sorunca, adam: “Benimle konuştuğu zaman doğruyu söyleyen, verdiğim emanete de riayet eden oğlumu tercih ederim” dedi. Bunun üzerine Allah Resûlu (s.a.v.): “Siz de Rabbinizin katında işte bunlar gibisiniz” buyurdu.⁵³⁴

Aslında bu hadis âyetin sebab-i nüzûlü değildir. Fakat yalan konuşma, emanete sahip çıkmama gibi genel davranışların âyetin inmesine sebep olduğu söylenebilir.

75-77. “*Eğer onlara acıyıp da içine düştükleri sıkıntıyı gidersek yine azgınlıklarında bocalamaya devam ederlerdi. Muhakkak biz onları azap ile yakaladık, buna rağmen onlar Rablerine boyun eğmediler ve yakarıp*

⁵³⁰ Suyûti, *Lubâbu'n-Nukûl*, c 2, s. 228; Çetiner, c 2, s. 782.

⁵³¹ Zerkânî, c 1, s. 122; Ensari, s. 25.

⁵³² Mü'minûn, 23/72.

⁵³³ Mü'minûn, 23/73-74.

⁵³⁴ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. İbn Kesîr, c 3, s. 250; Suyûti, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 601-602.

*yalvarmadılar. Nihayet üzerlerine çok şiddetli bir azap (kıtık) kapısı açtığımızda, bir de bakarsın ki onlar, orada şaşkın ve ümitsiz kalmışlardır.”*⁵³⁵

Bu âyetler Sümâme b. Esâl el-Hanefi hakkında nâzil olmuştur. Bir seriyye Sümâme’yi esir aldı. O da imân etti. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.) onu serbest bırakınca Mekke ile Mire arasında bir yere gitti ve şöyle dedi: ‘Vallahi Allah Resûlü (s.a.v.) izin vermedikçe Mekke halkına Yemâme’den bir tane dahi buğday gelmeyecek.’ Böylece Allah-u Teâlâ da, Kureyş’i kıtlıkla ve açlıkla cezalandırdı. Nitekim leş, köpek eti ve ilhiz⁵³⁶ yediler. Bu kıtlık üzerine Ebû Süfyân şöyle dedi: ‘Allah ve akraba hakkı için söyle, sen, Allah’ın seni âlemlere rahmet olarak gönderildiğini iddia etmiyor musun?’ Peygamber (s.a.v.): Elbette ki öyledir!’ Ebû Süfyân: ‘Vallahi görüyorum ki, sen babaları kılıçla, çocukları da açlıkla öldürdün’ dedi.” Bunun üzerine, Allah-u Teâlâ ilgili âyetleri inzâl buyurdu.⁵³⁷

7.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Allah-u Teâlâ, İslam dininin zorluk dini olmadığını, kolaylık dini olduğunu, dolayısıyla insana gücü üstünde bir yükümlülük yüklenmediğini bildirdikten sonra, Mekkeli müşrikleri tenkit etmiştir. Zira onların, Kur’ân-ı Kerim’de beyan edilen hususlardan gâfil, Yüce Allah’ın korkusundan uzak, Resûlullâh (s.a.v.) ile alay etme ve mü’minlere eziyet etme gibi amellerinin olduğunu zikretmiştir.

Kâfirlerin ve Müşriklerin Kur’ân’a ve Peygamber’e Karşı Bazı Davranışları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْمَالٌ مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَامِلُونَ

*“Fakat onların kalpleri bu Kur’ân’a karşı bir gaflet içindedir. Ayrıca onların bundan başka yapa geldikleri birtakım (kötü) amelleri de vardır ki, onlar hep o ameller için çalışırlar.”*⁵³⁸

⁵³⁵ Mü’minûn, 23/75-77.

⁵³⁶ İlhiz nedir? diye soruldu. İbn Abbas dedi ki: ‘Araplar yünleri alıp kana bularlar, sonra onu kızartıp yerlerdi. İşte ilhiz budur.’ Mâverdî, c 4, s. 64.

⁵³⁷ Tâberî, c 6, s. 93; Sa’lebî, c 7, s. 53; Beğavî, c 5, s. 425; İbn Atıyye, c 4, s. 152; Mucirüddîn, c 4, s. 484; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 603; Emiroğlu, c 8, s. 119.

⁵³⁸ Mü’minûn, 23/63.

Âyette geçen “عَمْرَةٌ” gaflet, sapıklık, cehâlet demektir.⁵³⁹ “هَذَا” zamiri ise, Kur’ân-ı Kerim’e, Levh-i Mahfuz’a ya da iyi amellere işaretler.⁵⁴⁰

Âyet-i kerime, kâfirlerin ve müşriklerin kalplerinin, şifa veren ve doğru yolu gösteren Kur’ân’a karşı gaflet ve sapıklık içinde olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra, Allah-u Teâlâ’ya ortak koşma, Kur’ân’a, Peygamber’e (s.a.v.) ve mü’minlere dil uzatma gibi gelecekte kesin olarak yapabilecekleri kötü ve çirkin amellerinin de var olduğuna işaret etmektedir. Çünkü bu ameller Yüce Allah’ın ilminde vardır. Ve Levh-i Mahfuz’da tespit edilmiştir.⁵⁴¹ Bundan dolayı da insanoğlunun yapıp söylediklerinin bir kitaba kaydolduğunu ve her şeyin hesabını vereceği vurgulanmıştır. Ama kâfirler ve müşrikler bu tür şeylerden habersizdirler.

Âyette ayrıca, kâfirlerin ve müşriklerin, kötü ve çirkin amellerine ne zamana kadar devam edeceklerine dair şöyle denilmiştir:

حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْأُرُونَ

“Nihayet, onların varlıklarını azap ile yakaladığımız vakit, bakarsın ki feryadı basarlar.”⁵⁴²

Âyette geçen “مُتْرَفٌ” kelimesi ile Kureyş’in varlıklı kişileri kastedilmiştir. “جَأْرٌ” ise, bağırma, çağırma, sesi yükseltmek gibi anlamlara gelir.⁵⁴³

İbn Abbas: azab’ın, Mekke müşriklerine Bedir günü inen kılıç azabı olduğunu” ifade etmiştir.⁵⁴⁴

Dahhak’a göre, maruz kaldıkları azap açlıktır. Zira Allah-u Teâlâ, Mekke müşriklerini kıtlık ve açlıkla müptela etti. Öyle ki kemikleri, leşleri ve köpekleri yemek mecburiyetinde kaldılar. Ayrıca malları ve evlâtları da telef oldu.⁵⁴⁵ Bunun üzerine bağırma, çağırma ve yalvara yakara feryad etmeye başladılar. Zira

⁵³⁹ Beğavî, c 5, s. 422; İbn Cevzî, c 4, s. 336; Merâğî, c 18, 36.

⁵⁴⁰ Mâturîdî, c 7, s. 478; İbn Atıyye, c 4, s. 149; İbn Cevzî, c 4, s. 336.

⁵⁴¹ Râzî, c 23, s. 95; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr* c 9, s. 399.

⁵⁴² Mü’minûn, 23/64.

⁵⁴³ Sa’lebî, c 7, s. 51; Mucirüddîn, c 4, s. 480; Merâğî, c 18, s. 36.

⁵⁴⁴ Sa’lebî, c 7, s. 51; Beğavî, c 5, s.422; İbn Cevzî, c 4, s. 336; Râzî, c 23, s. 96; Ebû Hayyân, c 6, s. 380; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4211; Emiroğlu, c 8, s. 113.

⁵⁴⁵ Sa’lebî, c 7, s. 51; Beğavî, c 5, s. 422; Zemahşerî, c 3, s. 36; Kurtubî, c 6, s. 441; Beydâvî, c 2, s. 107; Ebû Hayyân, c 6, s. 380; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4211; Emiroğlu c 8, s. 114.

(جأر) kelimesinin asıl manası yalvarıp, yakarmaktır. Yani, “öküzün yaptığı biçimde” sesi yükseltmektir.⁵⁴⁶

İbn Cüreyc ise şöyle der: “*azap ile yakaladığımız vakit*” ifadesi ile kast edilenler Bedir savaşında öldürülenlerdir. “*Hemen feryadı basarlar*” tabiri ile kast edilenler ise, Mekke’de bulunup onlara üzülenlerdir. Böylelikle o, hem İbn Abbas’ın hem de Dahhak’ın görüşünü zikretmiş olmaktadır. Bundan dolayı da ekseri müfessirlerin tercih ettikleri görüşün bu görüş olduğu söylenebilir.⁵⁴⁷

Sonraki âyette ise, bu feryad ve yalvarmanın kendilerine fayda vermeyeceği hususu şöyle bildirilmiştir:

لَا تَجْأَرُوا الْيَوْمَ إِنَّكُمْ مِنَّا لَا تُنصِرُونَ

“*Feryat etmeyin bugün. Çünkü bizden yardım göremeyeceksiniz.*”⁵⁴⁸

Âyet-i kerime, kâfirlere ve müşriklere gelecek olan Yüce Allah’ın azabını önlemeye kimsenin gücünün yetmeyeceğine, yakarışların ve son pişmanlıklarının da bir faydasının olmayacağına da işaret etmektedir.⁵⁴⁹

Allah-u Teâlâ, geçen âyette kâfirlere ve müşriklere yardım etmeyeceğini bildirince, bunun ardından sebebini de zikretmiştir. Bunun sebebi onlara, ne zaman Yüce Allah’ın âyetleri okunsa, şu üç şeyi yapmalarınıdır.⁵⁵⁰

1. Kâfirler ve müşrikler, Kur’ân-ı Kerim’e olumsuz bir tavır takınırlardı.

İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

فَدَ كَانَتْ آيَاتِي تُنْثَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَيَّ أَغْيَابِكُمْ تُنْكَصُونَ

“*Âyetlerimiz size okunurdu da, siz ökçeleriniz üzerinde geri dönüyordunuz.*”⁵⁵¹

Âyette geçen “عَلَيَّ أَغْيَابِكُمْ تُنْكَصُونَ” ifadesi, arkaya dönmek, geride durmak gibi anlamlara gelir.⁵⁵²

⁵⁴⁶ Tâberî, c 17, s. 77; Sa’lebî, c 7, s. 51; Kurtubî, c 6. 441.

⁵⁴⁷ Tâberî, c 17, s. 78; İbn Atrıyye, c 4, s. 149; Kurtubî, c 6, s. 441-442; Ebû Hayyân, c 6, s. 380.

⁵⁴⁸ Mü’minûn, 23/65.

⁵⁴⁹ Beğavî, c 5, s. 423; Kurtubî, c 6, s. 441; Ebû Hayyân, c 6, s. 380; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4212; Nevevî, c 2, s. 91.

⁵⁵⁰ Râzî, c 23, s. 96.

⁵⁵¹ Mü’minûn, 23/66.

⁵⁵² Mâverdî, c 4, s. 60; Sa’lebî, c 7, s. 51-52; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10 s. 596.

Kâfirlere ve müşriklere ne zaman Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri okunursa onlar bu âyetlerden nefret ediyorlardı, âyetleri dinlemekten ve okuyan kişiden yüz çeviriyorlardı. Geriye dönerken tıpkı ökçeleri üzerinde kaçan kişi gibi hakikatten kaçıyorlardı.⁵⁵³

2. Kâfirler ve müşrikler, Kur'ân-ı Kerim'e karşı böbürlenirlerdi. Âyetteki *مُسْتَكْبِرِينَ* “*Yaptıklarınızla kibirleniyordunuz.*”⁵⁵⁴ İfadesi, bu böbürlenmeye işaret etmektedir.

Bir görüşe göre: (ه) deki zamir, “Kur'ân'a” işaretir. Kâfirler ve müşrikler gece toplanıp sohbet eder ve Kur'ân hakkında, “O bir sihirdir, şiiirdir, kâhin sözüdür” gibi batıl sözler sarf ederlerdi.⁵⁵⁵

Başka bir görüşe göre ise, (ه) deki zamir “Kâbe'ye” işaretir. Buna göre âyet, “diğer insanlar yurtlarında korku içinde oldukları halde, siz Mekke'de güven içinde olduğunuz için, Kâbe ve Mekke ile iftihar ediyorsunuz ve kibirleniyorsunuz” anlamına gelmektedir.⁵⁵⁶

3. Kâfirler ve müşrikler, gece sohbetlerinde Kur'ân-ı Kerim hakkında saçma sapan konuşmalar yaparlardı. İlgili âyette şöyle buyrulmuştur:

سَامِرًا تَهْجُرُونَ

“Geceleyin saçma sapan konuşuyorsunuz.”⁵⁵⁷

Âyette geçen “سَامِرًا” gece sohbetleri,⁵⁵⁸ “تَهْجُرُونَ” ise, Kur'ân'ı terk etmek, kötü söz söylemek demektir.⁵⁵⁹

Âyet-i kerimeye göre, kâfirler ve müşrikler Beytullah'ın çevresinde geceleyin toplanıp, Kur'ân-ı Kerim'i terk ediyorlardı veya hezeyanlar

⁵⁵³ Tâberî, c 17, s. 79; Râzî c 23, s. 96; Alusî, c 18, s. 340-341; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 400; Sâbûnî, c 2, s. 314.

⁵⁵⁴ Mü'minûn, 23/67.

⁵⁵⁵ Zemahşerî, c 3, s. 36; İbn Atıyye, c 4, s. 149-150; Râzî, c 23, s. 97; İbn Kesir, c 3, s. 249; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 400; Sâbûnî, c 2, s. 314.

⁵⁵⁶ Beğavî, c 5, s. 423; Zemahşerî, c 3, s. 36; Râzî, c 23, s. 97; Kurtubî, c 6, s. 442; Nesefî, c 2, s. 474; Alusî, c 18, s. 341; Sâbûnî, c 2, s. 314.

⁵⁵⁷ Mü'minûn, 23/67.

⁵⁵⁸ Mâturîdî, c 7, s. 480; Mâverdî, c 4, s. 61; İbn Cevzî, c 4, s. 336.

⁵⁵⁹ Mâturîdî, c 7, s. 480; Semerkandî, c 2, s. 417; İbn Cevzî, c 4, s. 337.

savuruyorlardı. Böylece âyet, Kur’ân-ı Kerim’i anarak ve ona dil uzatarak gece sohbeti yaptıklarına işaret etmektedir.⁵⁶⁰

Allah-u Teâlâ, kâfirlerin ve müşriklerin durumlarını zikredince, ardından bu tür şeylere yönelmelerinin kesinlikle şu dört nedenden birine bağlı olduğunu bildirdi:⁵⁶¹

Birinci neden: Kâfirler ve müşrikler hâlâ Kur’ân-ı Kerim’i düşünmüyorlar mı?⁵⁶²

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا الْقَوْلَ

“Onlar, bu sözü (Kur’ân’ı) iyi düşünmediler mi?”⁵⁶³

Âyette geçen “أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا” düşünmemek, öğüt almamak gibi anlamlara gelir. “الْقَوْلَ” kelimesi ile Kur’ân-ı Kerim kastedilmiştir.⁵⁶⁴

Âyet-i kerime, kâfirlerin ve müşriklerin Kur’ân-ı Kerim’i düşünmediklerini beyan etmektedir. Ayrıca başka bir âyette, “*Hâlâ onlar Kur’ân-ı kerim’i gereği gibi düşünüp anlamaya çalışmazlar mı?*”⁵⁶⁵ şeklindeki ifade ile bu hakikate dikkat çekilmiş, kâfirlerin ve müşriklerin Kur’ân-ı Kerim’i gerektiği gibi düşünmedikleri gözler önüne serilmiştir. Zikredilen âyette Kur’ân-ı Kerim’e “kavli söz” denilmesinin nedeni kâfirlerin ve müşriklerin Kur’ân tarafından muhatap alınmalarından dolayıdır.⁵⁶⁶

İkinci neden: Yoksa kâfirlere ve müşriklere geçmişteki atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?⁵⁶⁷

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ

⁵⁶⁰ Zemahşerî, c 3, s. 36; Râzî, c 23, s. 97; Kurtubî, c 6, s. 444; Alusî, c 18, s. 341; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 400.

⁵⁶¹ Râzî, c 23, s. 96-97.

⁵⁶² Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, 400.

⁵⁶³ Mü’minûn, 23/68.

⁵⁶⁴ Semerkandî, c 2, s. 418; Sa’lebî, c 7, s. 52; Ebû Hayyân, c 6, s. 381.

⁵⁶⁵ Nisa, 4/82.

⁵⁶⁶ Kurtubî, c 6, s. 445.

⁵⁶⁷ Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 401.

“Yoksa onlara, daha önce geçmişteki babalarına/atalarına gelmeyen bir şey mi geldi?”⁵⁶⁸

Âyette geçen “أَبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ” ile ya İsmail (a.s.) ve ondan sonra gelen Adnân vd.⁵⁶⁹ ya da Nuh (a.s.) ve ondan sonra gelen peygamberler kastedilmiştir.⁵⁷⁰

Buna göre âyet, kâfirler ve müşrikler, önceki ümmetlere peygamberlerin ard arda geldiklerini tevatür yoluyla bilmelerine rağmen, peygamberlerin gelişinin normal şartlara aykırı, olağanüstü bir durum olarak gördüklerine işaret etmektedir. Bunun yanı sıra âyet, tüm peygamberlerin hak olduğunu ve onları tasdik etmenin Yüce Allah’ın bir emri olduğunu ifade etmektedir.⁵⁷¹ Çünkü bütün peygamberler Allah katından gelmişlerdir. Birbirlerinin devamıdır. Zira kâfirler ve müşrikler biraz düşünseydiler, geçmiş vahiy ile Kur’ân arasındaki benzerliği ve devamlılığı görürlerdi. Fakat düşünmedikleri için bu hakikati kavramadılar.

Üçüncü neden: Yoksa kâfirler ve müşrikler peygamberlerini tanımadıkları için mi onu inkâr ediyorlar?⁵⁷²

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ

“Yoksa peygamberlerini henüz tanımadılar da onun için mi onu inkâr ediyorlar?”⁵⁷³

Âyette geçen “رَسُولٌ” kelimesi ile Muhammed (s.a.v.) kastedilmiştir. “مُنْكَرُونَ” yalanlayanlar, reddedenler, inkâr edenler gibi anlamlara gelir.⁵⁷⁴

Âyet-i kerime, kâfirlerin ve müşriklerin, Resûlullâh’ın (s.a.v) risâlet iddiasında bulunmadan önce, son derece emin ve sadık olduğuna, yalan ve kötü huylardan çok uzak olduğuna ve “Muhammedu’l-Emîn” diye isimlendirmede ittifak ettikten sonra, nasıl olur da onu yalanladıklarına dikkat çekmiştir.⁵⁷⁵ Böylece

⁵⁶⁸ Mü’minûn, 23/68.

⁵⁶⁹ Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4213; Nevevî, c 2, s. 92.

⁵⁷⁰ Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri ’l-Kur’âni ’l-Mecîd*, c 3, s. 294.

⁵⁷¹ Tâberî, c 6, s. 87; Râzî, c 23, s. 97; Merâğî, c 18, s. 40; Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 401.

⁵⁷² Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 401.

⁵⁷³ Mü’minûn, 23/69.

⁵⁷⁴ Mukâtil, c 2, s. 401; Beğavî, c 5, s. 423; Mucirüddîn, c 4, s. 481.

⁵⁷⁵ Tâberî, c 17, s. 87-88; Zemahşerî, c 3, s. 36; Râzî, c 23, s. 97; Neseî, c 2, s. 474; İbn Kesîr, c 3, s. 250; Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 401; Sâbûnî, c 2, s. 314.

Allah Resûlu'na iman etmemelerinin altından yatan nedenlerden bazıları, kıskançlık ve onu peygamber olmaya layık görememeleridir. Çünkü Bakara⁵⁷⁶ sûresinde belirttiği gibi peygamberi, öz oğullarından daha iyi tanıyorlardı. Ancak gerçeği gizliyorlardı.

Dördüncü neden: Yoksa kâfirler ve müşrikler onda delilik var mı diyorlar?⁵⁷⁷

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَأَكْتَرُ هُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ

“Yoksa onda bir delilik mi var diyorlar? Hayır, O onlara hakkı getirdi, onların birçoğu haktan hoşlanmazlar.”⁵⁷⁸

Âyette geçen “جِنَّةٌ” deli, cin musallat olmuş, büyülenmiş gibi anlamlara gelir.⁵⁷⁹ “حَقٌّ” kelimesi ile Kur’ân,⁵⁸⁰ peygamber⁵⁸¹ veya Allah-u Teâlâ kastedilmiştir.⁵⁸² “كَارِهُونَ” ise, hoşlanmayanlar, uzak duranlar gibi manalara gelir.⁵⁸³

Âyet-i kerimeye göre, kâfirler ve müşrikler, peygamberin akıl ve düşünce bakımından insanların en üstünü olduğunu bilmelerine rağmen onda ne dediğini bilmeyecek derecede delilik olduğunu iddia etmişlerdir.⁵⁸⁴ Fakat doğru sözlü ve güvenilir peygamber, onlara hakkı getirmiştir. Ancak kâfirlerin ve müşriklerin kalplerinde şirk kötülüğünün kökleşmesi, babalarının ve dedelerinin taklid yoluna sarılmaları, liderlik ve krallık makamlarını muhafaza etme isteği, onların çoğunun bu hakikatten hoşlanmadıkları gerçeğini ortaya koymaktadır.⁵⁸⁵

⁵⁷⁶ Bakara, 2/146.

⁵⁷⁷ Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Munîr*, c 9, s. 401.

⁵⁷⁸ Mü'minûn, 23/70.

⁵⁷⁹ Sa'lebî, c 7, s. 52; Vahidî, *el-Vasît fî Tefsîri 'l-Kur'ânü 'l-Mecîd*, c 3, s. 294; İbn Cevzî, c 4, s. 338; Mucirüddîn, c 4, s. 482; Merâğî, c 18, s. 37.

⁵⁸⁰ Mâtürîdî, c 7, s. 482; Semerkandî, c 2, s. 418; İbn Cevzî, c 4, s. 338; Ebû Hayyân, c 6, s. 382; Mucirüddîn, c 4, s. 482; Suyûtî, *ed-Durru 'l-Mensûr*, c 10, s. 600; Merâğî, c 18, s. 37.

⁵⁸¹ Mâtürîdî, c 7, s. 482; Semerkandî, c 2, s. 417; Suyûtî, *ed-Durru 'l-Mensûr*, c 10, s. 600.

⁵⁸² Mâtürîdî, c 4, s. 62; Beğavî, c 5, s. 424; Suyûtî, *ed-Durru 'l-Mensûr*, c 10, s. 600.

⁵⁸³ Ebû Hayyân, C 6, s. 382; Nevevî, C 2, s. 92.

⁵⁸⁴ Zemahşerî, c 3, s. 36; Râzî, c 23, 97; Beydâvî, c 2, s. 108; Nesefî, c 2, s. 475; Sâbûnî, c 2, s. 314.

⁵⁸⁵ Tâberî, c 6, s. 88; Râzî c 23, s. 97; Zuhaylî, *Tefsîru 'l-Munîr*, c 9, s. 401-402.

Görüldüğü gibi kâfirler, hemen hemen her çağda peygamberlerine delilik damgası vurmuşlardır.

Sonraki âyette, hakk'ın, hevâ ve hevese tâbi olmayacağına, bilâkis mükellefe düşenin, hevâ ve hevesini bırakıp hakk'a tâbi olması gerektiğine dair şöyle denilmiştir: ⁵⁸⁶

وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَنْتَبَاهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ

“Eğer hak, onların hevâ ve heveslerine uysaydı, mutlaka gökler ve yer ile bunlarda bulunan kimseler fesada uğrar giderdi. Hayır, biz onlara zikirlerini getirdik; fakat onlar zikirlerinden sırt çevirmektedirler.”⁵⁸⁷

Âyet-i kerimeye göre; eğer kâfirlerin ve müşriklerin, hoşlanmadıkları hak, yani Yüce Allah'ın birliği ve adaleti, onların bozuk arzularına uyacak ve çarpık istekleri doğrultusunda gidecek olsaydı, gökyüzü, yeryüzü ve tüm kâinatın nizamı bozulurdu. Çünkü onların inançları, hevâ ve hevese tabiydi.⁵⁸⁸ Fakat Cenab-ı Hak, onlara Kur'ân-ı Kerim'i getirmiştir.⁵⁸⁹ Ama onlar Kur'ân'dan sırt çevirdiler. Hâlbuki onlara layık olan, Kur'ân'ın buyruğuna tabi olmalarıdır. Çünkü Kur'ân onların izzet ve şerefidir. Âyette, Kur'ân'a hürmet/saygı maksadıyla (الذکر) kelimesi tekrar edilmiştir.⁵⁹⁰ Ayrıca Kur'ân'ın, insanların izzet ve şerefi olduğuna Enbiyâ⁵⁹¹ ve Zuhruf⁵⁹² sûrelerinde de dikkat çekilmiştir.

Sonraki âyette, Peygamberin (s.a.v.) davetindeki ihlâsı beyan edilerek şöyle denilmiştir: ⁵⁹³

أَمْ نَسْأَلُهُمْ خَرْجًا فَخَرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ

⁵⁸⁶ Râzî, c 23, s. 97; Merâğî, c 18, s. 41.

⁵⁸⁷ Mü'minûn, 23/71.

⁵⁸⁸ Tâberî, c 17, s. 88; Nevevî, c 2, s. 92; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁵⁸⁹ Beğavî, c 5, s. 424; Zemahşerî, c 3, s. 37; Râzî, c 23, s. 97; Neseî, c 2, s. 475; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 403; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁵⁹⁰ Tâberî, c 17, s. 89-90; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁵⁹¹ Enbiyâ, 21/10.

⁵⁹² Zuhruf, 43/44.

⁵⁹³ Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 403.

“Yoksa sen onlardan bir haraç (ücret) mi istiyorsun? Rabbinin haracı (dünya ve ahret armağanı) daha hayırlıdır. O, rızık verenlerin en hayırlısıdır.”⁵⁹⁴

Âyette geçen “خَرَجٌ” ücret, mal, rızık gibi anlamlara gelir.⁵⁹⁵

Âyet-i kerime, Resûlullâh’a (s.a.v.) hitap etmektedir. Ayrıca peygamberin, ilâhi mesajı tebliğ etmek, hidayete davet etmek ve Allah’ı yüceltmek üzere haraç istemediğine işaret etmektedir.⁵⁹⁶ Çünkü Allah-u Teâlâ’nın katındaki sevap dünyanın ücretinden daha hayırlıdır. Cenab-ı Hak nimet verenlerin, mükâfat verenlerin en faziletlisi ve en üstünüdür.⁵⁹⁷ Bunun yanı sıra hiçbir peygamber, görevinden dolayı insanlardan herhangi bir ücret istemediğine Sebe,⁵⁹⁸ Sâd⁵⁹⁹ ve Şurâ⁶⁰⁰ sûrelerinde de dikkat çekilmiştir.

Sonraki âyette, Resûlullâh’ın (s.a.v.) getirdiği kitabın doğruluğu beyan edilerek şöyle bildirilmiştir: ⁶⁰¹

وَإِنَّكَ لَنَدْعُوهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ

“Şüphesiz sen onları dosdoğru bir yola davet ediyorsun.”⁶⁰²

Bu âyet, peygamberin, kâfirleri ve müşrikleri dosdoğru yola yani cennette götürülen İslam dinine çağırdığını ifade etmektedir.⁶⁰³ Zira (الصراط) sözlükte yol demektir. Dine “yol” isminin verilmesi, cennette götürmeye vesile olmasındandır. O halde din, cennette götürülen yol demektir.⁶⁰⁴ En’am sûresinde ise, dosdoğru yolun akıl,⁶⁰⁵ düşünce⁶⁰⁶ ve takva⁶⁰⁷ olduğu vurgulanmıştır.

⁵⁹⁴ Mü’minûn, 23/72.

⁵⁹⁵ Mâturîdî, c 7, s. 484; Sa’lebî, c 4, s. 51; Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kurânî’l-Mecîd*, c 3, s. 295; İbn Cevzî, c 4, s. 339.

⁵⁹⁶ Tâberî, c 17, s. 90-91; Râzî, c 23, s. 98; Merâğî, c 18, s. 42; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 403; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁵⁹⁷ Semerkandî, c 2, s. 418; Emiroğlu, c 8, s. 118; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 403.

⁵⁹⁸ Sebe, 34/47.

⁵⁹⁹ Sâd, 38/86.

⁶⁰⁰ Şurâ, 42/23.

⁶⁰¹ Merâğî, c 18, s. 42; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 403.

⁶⁰² Mü’minûn, 23/73.

⁶⁰³ Tâberî, c 17, s. 91; Semerkandî, c 2, s. 418; Beğavî, c 5, s. 424; Zemahşerî, c 3, s. 38; İbn Atıyye, c 4, s. 152; Kurtubî, c 6, s. 447; Nesefî, c 2, s. 476; Emiroğlu, c 8, s. 118; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁶⁰⁴ Kurtubî, c 18, s. 447; Ebû Hayyân, c 6, s. 383; Şevkânî, c 3, s. 990; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁶⁰⁵ En’am, 6/151.

⁶⁰⁶ En’am, 6/153.

⁶⁰⁷ En’am, 6/154.

Sonraki âyette ise, müşriklerin ahirete iman etmedikleri ve doğru yoldan saptıkları beyan edilerek şöyle bildirilmiştir:

وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَا كِبُونَ

“Ahirete inanmayanlar ise, mutlaka yoldan sapmaktalar.”⁶⁰⁸

Âyette geçen “لَنَا كِبُونَ” doğru yoldan sapanlar, eğri yola girenler gibi anlamlara gelir.⁶⁰⁹

Âyet-i kerime, ahirete iman etmeyen kâfirlerin ve müşriklerin dosdoğru yoldan saptıklarını, başka yollara kaydıklarını ifade etmektedir.⁶¹⁰

Sonraki âyette ise, kâfirlerin ve müşriklerin, içinde buldukları sıkıntıların giderilmesi halinde onların tekrar eski azgınlıklarına döneceğine şöyle değinilmiştir:

وَلَوْ رَجَمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُّوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ

“Eğer onlara acıyıp da içine düştükleri sıkıntıyı giderseydik, yine azgınlıklarında bocalamaya devam ederlerdi”⁶¹¹

Âyette geçen “كَشَفَ” kaldırmak, açmak, gidermek,⁶¹² “ضُرٌّ” açlık, kıtlık, kuraklık,⁶¹³ “لَجُّ” bir şeye devam etmek,⁶¹⁴ “طُغْيَانٌ” tuğyan, azgınlık, sapıklık,⁶¹⁵ “يَعْمَهُونَ” ise, tereddüt, delâlet içinde bocalamak gibi anlamlara gelir.⁶¹⁶

Yüce Allah, kâfirlere ve müşriklere geniş rahmetinden bol bol verip, onlardan sıkıntıyı giderse ve Kur’ân-ı Kerim’i onlara anlatsa bile onlar Kur’ân’a iman etmeyecekler ve ona boyun eğmeyeceklerdir. Belki sapıklıkları içinde debelenmeye devam edeceklerdir.⁶¹⁷ Nitekim başka bir âyette, “Eğer Allah

⁶⁰⁸ Mü’minûn, 23/74.

⁶⁰⁹ Mâtürîdî, c 7, s. 485; Semerkandî, c 2, s. 418; Mucirüddîn, c 4, s. 483; Şevkânî, c 3, s. 990; Merâğî, c 18, s. 37.

⁶¹⁰ Kurtubî, c 6, s. 448; Emiroğlu, c 8, s. 118; Sâbûnî, c 2, s. 315.

⁶¹¹ Mü’minûn, 23/75.

⁶¹² Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4217.

⁶¹³ Taberî, c 17, s. 92; Semerkandî, c 2, s. 418; Sa’lebî, c 7, 53; Beğavî, c 5, s. 425; İbn Cevzî, c 4, s. 339; Ebû Hayyân, c 6, s. 383.

⁶¹⁴ Semerkandî, c 2, s. 418; Sa’lebî, c 7, s. 53; Beğavî, c 5, s. 425; Mucirüddîn, c 4, s. 483; Merâğî, c 18, s. 37.

⁶¹⁵ Mucirüddîn, c 4, s. 483.

⁶¹⁶ Tâberî, c 17, s. 92; Semerkandî, c 2, s. 418; Merâğî, c 18, s. 37.

⁶¹⁷ Tâberî, c 17, s. 92; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 404.

onlarda bir hayır görseydi elbette onlara duyururdu. Onlara duyursa bile yine onlar şüphesiz ki yüz çevirdikleri halde arkalarına dönerdi”⁶¹⁸ buyrulurak bu hakikate dikkat çekilmiştir.

Sonraki âyette, azab-ı ilâhi ile beraber kâfirlerin ve müşriklerin Rablerine boyun eğmeyecekleri şöyle bildirilmiştir:

وَلَقَدْ أَخَذْنَاَهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَتَضَرَّعُونَ

“Muhakkak biz onları azap ile yakaladık, buna rağmen onlar Rablerine boyun eğmediler ve yakarıp yalvarmadılar.”⁶¹⁹

Âyette geçen “عَذَابٍ” ifadesinden açlık ve kıtlık kastedilmiştir. “اسْتَكَانَ” Tevâzû, boyun eğme, “تَضَرَّعَ” ise, yalvarma, yakarma gibi anlamlara gelmektedir.⁶²⁰

Âyet-i kerime, Allah-u Teâlâ’nın, kâfirleri ve müşrikleri musibetlerle ve sıkıntılarla, açlık ve kıtlıkla imtihan ettiğine, buna rağmen Yüce Allah’a boyun eğip azameti karşısında tevâzû göstermediklerine,⁶²¹ belâların giderilmesi için Rablerine yalvarıp yakarmadıklarına,⁶²² bilakis kibir ve gururlarında ısrar ettiklerine⁶²³ işaret etmektedir. Ayrıca kâfirlerin ve müşriklerin aşırı derecede azgın oldukları için, geçmişte tevâzû gösterip Cenab-ı Hakk’a dönmediklerini ve gelecekte de dönmeyeceklerini⁶²⁴ gözler önüne sermektedir. Zira cezalar ne kadar şiddetli olursa olsun her zaman kötülüğe ve yanlışa devam eden fert, cemaat ve kavimler olabilir.

Yüce Allah, müteakip âyette ise, kâfir ve müşriklerin akıbetleri hususunda şöyle buyurdu:

حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا إِذَا عَذَابٌ شَدِيدٌ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ

⁶¹⁸ Enfâl, 8/23.

⁶¹⁹ Mü’minûn, 23/76.

⁶²⁰ Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 296; Mucirüddîn, c 4, s. 484; Suyûtî, *ed-Dûrrü’l-Mensûr*, c 10, s. 603; Emiroğlu, c 8, s. 120.

⁶²¹ Sa’lebî, c 7, s. 53; Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 296; Kurtubî, c 6, s. 448; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 603; Sâbûnî, c 2, s. 317.

⁶²² Vâhidî, *el-Vasît fî Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 296; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4218; Şevkânî c 3, s. 990; Sâbûnî, c 2, s. 317.

⁶²³ Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4218; Sâbûnî, c 2, s. 317.

⁶²⁴ Emiroğlu, c 8, s. 120; Sâbûnî, c 2, s. 317.

“Nihayet üzerlerine çok şiddetli bir azap (kıtlık) kapısı açtığımızda, bir de bakarsın ki onlar, orada şaşkın ve ümitsiz kalmışlardır.”⁶²⁵

Âyette geçen “مُئْتَسُونَ” umutsuzluk, karamsarlık ve her hayırdan ümitlerini kesmek gibi anlamlara gelir.⁶²⁶

Âyette geçen “kapı” cehennem kapılarından bir kapıdır. Onun üzerinde dört yüz bin bekçi vardır. Tümünün de yüzleri simsiyah, azı dişleri dışarı fırlamış ve kalplerinden rahmet sökölüp alınmıştır. Kâfirler ve müşrikler o kapıya ulaşacakları zaman Allah-u Teâlâ onlara o kapıyı açacaktır.⁶²⁷

Âyette geçen “azap” ise, kâfirlerin ve müşriklerin Bedir günü kılıçla öldürülmeleri, açlık⁶²⁸ ve Mekke’nin fethi şeklinde tefsir edilmektedir.⁶²⁹

(إِذَا هُمْ فِيهِ مُئْتَسُونَ) ifadesi ise, kâfirlerin ve müşriklerin, kurtuluştan ve hayırlardan umudunu kesmiş kimseler gibi ne yapacaklarını bilemeyen şaşkın kimseler durumuna geldiklerini⁶³⁰ beyan etmektedir.

Böylece zikredilen âyetlere göre, müşriklerin kalpleri Kur’ân’a karşı gaflet içindedir. Bunun yanı sıra onların birtakım kötü amelleri de vardır. Azap onları yakaladığı vakit feryad etmeye başlayacaklardır. Fakat bu feryad onlara fayda vermeyecektir. Çünkü Yüce Allah’ın âyetleri onlara okunduğu zaman ökçeleri üzerinde geriye döndükleri, gece saçma sapan konuştukları, Kur’ân-ı Kerimi düşünmedikleri, peygamberi inkâr ettikleri, O’nu delilikle itham ettikleri, fakat Resûl’ün (s.a.v.) bu ithamlardan uzak olduğu vurgulanmıştır. Bunun yanı sıra Peygamber’in (s.a.v.), onları dosdoğru bir yola davet ettiğine, bunun için her hangi bir ücret istemediğine, yalnız onların hevâ ve heveslerine tabi oldukları için O’na iman etmediklerine dikkat çekilmiştir.

⁶²⁵ Mü’minûn, 23/77.

⁶²⁶ Mâturîdî, c 7, s. 458; Sa’lebî, c 7, s. 53; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri l-Kur’âni l-Mecîd*, c 3, s. 295; Mucirüddîn, c 4, s. 484; Merâğî, c 18, s. 37.

⁶²⁷ Kurtubî, c 6, s. 448; Bursevî, c 13, s. 254.

⁶²⁸ Tâberî, c 17, s. 94-95; Sa’lebî, c 7, s. 53; İbn Cevzî, c 4, s. 340; Kurtubî, c 6, s. 448-449; Suyûtî, *ed-Durru l-Mensûr*, c 10, s. 604.

⁶²⁹ Semerkandî, c 2, s. 419; Kurtubî, c 6, s. 449; Şevkânî, c 3, s. 990; Alusî c 18, s. 350.

⁶³⁰ Kurtubî, c 6, s. 448-449; Beydâvî, c 2, s. 109; Sâbûnî, c 2, s. 317.

8. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN YETMİŞ SEKİZİNCİ ÂYETİNDEN SEKSENİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

8.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

78-80. “O, sizin için işitmeyi/kulağı, gözleri ve gönülleri inşa etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz. O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir ve tümünüz sadece O’na (döndürülüp) toplanacaksınız. O, dirilten ve öldürendir; gece ile gündüzün değişmesi (ardı ardına gelişi)de O’nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁶³¹

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Fakat Mekke müşriklerinin Peygamber efendimiz’e (s.a.v) sorulan bazı sorular neticesinde bu âyetlere yani Yüce Allah’ın kudretine delalet eden ve Peygamberimizin (s.a.v.) risaletini doğrulayan âyetlerin sebeb-i nüzûlü vardır. Bunlardan biriside Âl-i İmran sûresinin yüz doksanıncı âyetidir.

İbn Cubeyr’in, İbn Abbas’tan rivayet ettiğine göre, Kureyş müşrikleri Yahudilere: “Musa (a.s.) size ne (mucize) getirdi?” diye sordular. Onlar: “Asâ ve beyaz el mucizelerini getirdi” dediler. Hıristiyanlara sordular: “İsâ (a.s.) size ne mucize getirdi?” onlar da “Anadan doğma körü ve ala tenliyi iyileştirir ve ölüleri diriltirdi” dediler. Bunun üzerine Resûlullâh’a (s.a.v.) geldiler ve dediler ki: “Rabbine dua et, bizim için Safa tepesini altına çevirsin.” O’da Rabbine dua etti ve “gece ile gündüzün değişmesi”⁶³² “ âyet-i inzâl oldu.”⁶³³ İlgili âyetlerin de bu gibi sebeplerden dolayı nâzil olduğu söylenebilir.

8.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Allah-u Teâlâ, kâfirlerin ve müşriklerin Kur’ân-ı Kerim’i düşünmekten ve Yüce Allah’ın varlığının, birliğinin ve kudretinin delillerini anlamaktan yüz çevirdiklerini zikrettikten sonra müteâkip âyetlerde kendi varlığına ve kudretine delalet eden büyük nimetleri bildirmiştir.

⁶³¹ Mü’minûn, 23/78-80.

⁶³² Âl-i İmran, 3/190.

⁶³³ Vâhidi, *Esbâbu’-n-Nüzûl*, s. 142; Suyûti, *Lubânu’-n-Nukûl*, c 1, s. 79.

8.2.1. Kulak, Göz ve Kalp Nimeti

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ

“O, sizin için işitmeyi/kulağı, gözleri ve gönülleri inşa etti. Ne kadar az şükrediyorsunuz.”⁶³⁴

Cenab-ı Hak, öğütlere kulak verip işitmemiz için kulak, Allah-u Teâlâ'nın birliğine delâlet eden kavli âyetleri görüp temaşa etmemiz ve bunlardan ibret/ders almamız için gözler, düşünüp tefekkür etmemiz için de kalpleri ve akılları yaratmıştır. Fakat tüm bunlara rağmen, Yüce Allah'ın bahsettiği bu nimetlere karşı hakkıyla Cenab-ı Hak'a şükredilmemektedir.⁶³⁵ Bunun sonucunun cehennem olduğuna A'raf⁶³⁶ sûresinde dikkat çekilmiştir.

8.2.2. Yeryüzüne Yayma Nimeti

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

“O, sizi yeryüzünde yaratıp türetendir ve tümünüz sadece O'na (döndürülüp) toplanacaksınız.”⁶³⁷

Bu âyete göre, tesbih ya da gerdanlık ipinin kopup dağıldığı gibi, mahlûkatta yeryüzüne dağılmış bir vaziyettedir. Kimi Afrika kıtasında, kimi Amerika kıtasında, kimi Himalaya eteklerinde, kimisi de Toros dağlarında... Yüce Allah, gün geldiğinde bu mahlûkatları tekrar toplayacaktır. Nasıl ki onları yeryüzüne dağıtma kuvvetine sahip ise, onları toplama kuvvetine de sahiptir.⁶³⁸

⁶³⁴ Mü'minûn, 23/78.

⁶³⁵ Tâberî, c 17, s. 96; İbn Kesîr, c 3, s. 252; Sâvî, c 3, s. 18; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 2. s. 99; Sâbûnî, c 2, s. 317.

⁶³⁶ A'raf, 7/179.

⁶³⁷ Mü'minûn, 23/79.

⁶³⁸ Toptaş, c 5, s. 335.

8.2.3. Gece ile Gündüz Nimeti

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

“O, dirilten ve öldürendir; gece ile gündüzün değişmesi (ardı ardına gelişi)de O’nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmayacak mısınız?”⁶³⁹

Âyette geçen “اِخْتِلَافٌ” bir şeyin ard arda gelmesi demektir.⁶⁴⁰

(وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ) ifadesi, “O, dirilten ve öldürendir” demektir.

(وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ifadesi hakkında ise Ferrâ şöyle der: Gece ve gündüzü değişen halleriyle yaratan Cenab-ı Haktır. Bu, (كَقَوْلِكَ لَكَ الْأَجْرُ وَالصَّلَاةُ) “ecir vermek te ilişkiyi gözetmek te sana aittir” demeye benzer. Yani ecir veren de, akrabalık ilişkisini gözetken de Allah tır.⁶⁴¹

(وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ifadesi hakkında başka görüşlerde vardır. Bunlar, gece ile gündüzün değişip durmaları, birinin eksilip diğerinin artması⁶⁴² ya da gecedden sonra gündüzün gündüzden sonra gecenin gelmesinin tekrarlanıp durması⁶⁴³ veya onlardan geçen mutluluk, bedbahtlık, sapıklık ve hidayetin varlığıdır.⁶⁴⁴

(أَفَلَا تَعْقِلُونَ) ifadesi ise, Yüce Allah’ın kudretini, rubûbiyetini, vahdaniyetini, O’nun yarattıklarında ortağının bulunmasının imkânsızlığını, öldükten sonra tekrar diriltmeye kâdir olduğunu insanların akıl etmediğine⁶⁴⁵ işaret etmektedir.

Zikri geçen âyetler, Yüce Allah’ın, insanlara işitmeleri için kulakları, görmeleri için gözleri, düşünüp tefekkür etmeleri için akılları, rızıklarını temin etmek için yeryüzünü, dinlenmeleri için geceleri yarattığını fakat tüm bunlara karşı insanların ibret almadıklarını gözler önüne sermektedir.

⁶³⁹ Mü’minûn, 23/80.

⁶⁴⁰ Mucirüddîn, c 4, s. 485.

⁶⁴¹ Kurtubî, c 6, s. 449; Şevkânî, c 3, s. 990.

⁶⁴² Beğavî, c 5, s. 425; Kurtubî, c 6, s. 449; Neseî, c 2, s. 477; Şevkânî, c 3, s. 990; Nevevî, c 2, s. 93.

⁶⁴³ Semerkandî, c 2, s. 419; İbn Cevzî, c 4, s. 341; İbn Atıyye, c 4, s. 153; Kurtubî, c 6, s. 449; Kuşeyrî, c 4, s. 39; Şevkânî, c 3, s. 990.

⁶⁴⁴ Mâverdî, c 4, s. 74; Kurtubî, c 6, s. 449.

⁶⁴⁵ Zemahşerî, c 3, s. 40; Kurtubî, c 6, s. 450; Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4219; Zuhaylî, *Tefsiru’l-Munîr*, c 9, s. 410.

9. MÜ'MİNÜN SÛRESİ'NİN SEKSEN BİRİNCİ ÂYETİNDEN SEKSEN ÜÇÜNCÜ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

9.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

81-83. *“Hayır; onlar da geçmiştekilerin dedikleri gibi dediler. Dediler ki: ‘Öldüğümüz, bir toprak ve (çürümüş) bir kemik haline geldiğimiz zaman, gerçekten biz mi diriltileceğiz?’ Şüphesiz, bu tehdit, bize de ve bizden önceki atalarımıza da yapılmıştı; bu, evvelkilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir.”*⁶⁴⁶

Bu âyetler genel olarak ahiret gününü inkâr eden kâfirler ve müşrikler hakkında özel olarak da Talha b. Abduluzzan'ın ailesi hakkında nâzil olmuştur. Şeybe, Talha, Osman, Ebû Said, İbn Şurahbil, Nadir b. Haris ve Ebû Haris b. Alkama bu kişinin ailesindedir.⁶⁴⁷ Özellikle de Nadir b. Haris hakkında nâzil olduğu söylenmektedir. Çünkü o şöyle diyordu: “Buraya gelin ey Kureyşliler! Ben Muhammed'den (s.a.v) daha iyi hikâyeler bilirim.” Onun etrafına toplanınca da onlara Pers/İran krallarına ait kıssalar anlatırdı. Resûlullâh'ın (s.a.v.) sözlerinin, Kureyşliler üzerindeki etkisini kırmak için de: “Muhammed'in anlattığı şeyler, geçmiş milletlere ait asılsız hikâyelerdir” derdi.⁶⁴⁸

9.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Bu âyetlere göre, kâfirler ve müşrikler, Allah-u Teâlâ'nın birliğine ve öldükten sonra tekrar diriltmeye kâdir olduğuna irşad edecek akıllarını/mantıklarını kullanmamaları nedeniyle -önceki âyetlerde de kınanıp tehdit edilmelerine rağmen- geçmiş ilkel insanların sözlerini aynen tekrar etmişlerdir.⁶⁴⁹

⁶⁴⁶ Mü'minûn, 23/81-83.

⁶⁴⁷ Mukâtil, c 2, s. 402.

⁶⁴⁸ Muhammed el-Hudârî, *Nûru'l-Yakîn*, çev, Mehmet Seri Doğru, 2. Baskı, y.y. Nida Yayınları, t.y, s. 73.

⁶⁴⁹ Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 414.

Kâfirlerin ve Müşriklerin Ahirete Karşı Bazı Tavırları

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ

“Hayır; onlar da geçmiştekilerin dedikleri gibi dediler.”⁶⁵⁰

Kendilerine yapılan bütün uyarılara rağmen kâfirler ve müşrikler, öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr etmeye ve bunu uzak bir ihtimal olarak görmeye devam etmişlerdir. Onlar hiçbir burhan (delil) olmaksızın körü körüne taklid etmek üzere peygamberlerini yalanlayan geçmiş kavimlerin sözlerini tekrar edip ⁶⁵¹ şöyle diyorlardı:

قَالُوا إِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظَامًا إِنَّا لَمُنْعُوْتُونَ

Dediler ki: “Öldüğümüz, bir toprak ve (çürümüş) bir kemik haline geldiğimiz zaman, gerçekten biz mi diriltileceğiz?”⁶⁵²

Kâfirler ve müşrikler, “öldükten sonra ve çürümüş kemikler olduktan sonra hayata mı döneceğiz?” ifadeleriyle tekrar dirilmeyi inkâr etmiş oluyorlardı. ⁶⁵³ Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de ilgili âyetin benzerleri de bulunmaktadır. ⁶⁵⁴ Bununla da yetinmeyip hakikatin masal olduğunu iddia etmişlerdir.

لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَآبَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

“Şüphesiz, bu tehdit, bize de ve bizden önceki atalarımıza da yapılmıştı; bu, evvelkilerin uydurma masallarından başka bir şey değildir.”⁶⁵⁵

Bu va’ad (tehdit), Muhammed (s.a.v.) tarafından yapıldığı gibi, geçmiş peygamberler tarafından da yapılmıştır. Aradan uzun zaman geçmesine rağmen, tehdit olunan iş (ba’s ve haşr) gerçekleşmeyince, onlar tekrar dirilmenin dünya hayatında olduğunu sanarak, “bu, evvelkilerin uydurma masallarından başka bir

⁶⁵⁰ Mü’minûn, 23/81.

⁶⁵¹ Tâberî, c 17, s. 97; Râzî, c 23, s. 100; Merâğî, c 18, s. 46; Zuhayli, *Tefsîru’l-Munîr*, c 18, s. 414.

⁶⁵² Mü’minûn, 23/82.

⁶⁵³ Tâberî, c 17, s. 97; Mucirüddîn, c 4, s. 486; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 414; Sâbûnî, c 2, s. 318.

⁶⁵⁴ Yasin, 36/77-78; Naziât, 79/10-14.

⁶⁵⁵ Mü’minûn, 23/83.

şey değildir” demişlerdir.⁶⁵⁶ Çünkü (أساطير), (سطر) ‘ın çoğulu olan (أسطار)’ın çoğuludur, buna göre âyetin anlamı, “bu tehdit evvelkilerin, aslı esâsı olmayan uydurma masallarındandır”⁶⁵⁷ şeklinde olabilir.

Böylece zikredilen âyetler, kendilerine yapılan bütün uyarılara rağmen kâfirler ve müşriklerin tekrar diriltilmeyi inkâr ettiklerine, bunun yanı sıra hakikatin evvelkilerin uydurma masallarından başka bir şey olmadığına ve bu tehdidin atalarına da yapıldığına işaret etmektedir.

10. MÜ’MİNÛN SÛRESİ’NİN SEKSEN DÖRDÜNCÜ ÂYETİNDEN SEKSEN DOKUZUNCU ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

10.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

84-89. *De ki: “Biliyorsanız söyleyin, bu yeryüzü ve onda bulunanlar kimindir? Diyecekler ki: ‘Allah’ın.’ De ki: ‘O halde iyice düşünüp öğüt almaz mısınız?’ De ki: ‘Yedi semanın Rabbi ve yüce Arş’ın Rabbi kimdir?’ Diyecekler ki: ‘Allah’ın.’ De ki: ‘O halde korkup sakınmayacak mısınız?’ De ki: ‘Biliyorsanız söyleyin, her şeyin mülk (ve tasarruf) ü elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat korunup kollanmaya muhtaç olmayan kimdir?’ Diyecekler ki: ‘Allah’ın.’ De ki: ‘O halde nasıl oluyor da siz büyüleniyorsunuz?’”⁶⁵⁸*

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak bu âyetlerin müşrikler hakkında nâzil olduğu, bu âyetlerin anlamlarından anlaşılmaktadır. Çünkü müşrikler Yüce Allah’ı inkâr etmiyorlardı. Belki O’na ortak koşuyorlardı. Zümer sûresinde de bildirildiği gibi “*bu putlar bizi, Cenab-ı Hak’a yakınlaştırsınlar*”⁶⁵⁹ diye ibadet ediyoruz diyorlardı. Bunun yanı sıra Allah-u Teâlâ’nın takdir ettiği bir şeyi savamayacağına inanmakla birlikte şefaattiklerine inanıyorlardı.⁶⁶⁰ İşte bu gibi sözlerden dolayı bu âyetlerin nâzil olduğu söylenebilir.

⁶⁵⁶ Tâberî, c 17, s. 97; Râzî, c 23, s. 100-101; Alusî, c 18, s. 352.

⁶⁵⁷ Zemahşerî, c 3, s. 40; Râzî, c 23, s. 100; Alusî, c 18, s. 352; Şevkânî, c 3, s. 990; Emiroğlu, c 8, s. 123.

⁶⁵⁸ Mü’minûn, 23/84-89.

⁶⁵⁹ ez-Zümer, 39/3.

⁶⁶⁰ Yunus, 10/18; bkz, ez-Zümer, 39/43; Çetiner, c 2, s. 762.

10.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Yukarıda geçen âyetler, öldükten sonra dirilmeyi inkâr edenlere bir reddiye olabileceği gibi, putperestlere de bir reddiye olabilir. Çünkü putperestler de Allah-u Teâlâ'yı kabul ediyorlardı. Buna rağmen onlar Yüce Allah'a birtakım düzmece ilâhları şirk koşuyorlardı.⁶⁶¹ Sonraki âyetlerde, müşriklere karşı şu üç delil ortaya konulmuştur:

Birinci delil: Yeryüzü ve içindekiler kime aittir? sorusuyla ortaya konan delildir. Bu delille ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

De ki: "Biliyorsanız söyleyin, bu yeryüzü ve onda bulunanlar kimindir?"⁶⁶²

Âyet-i kerimeye göre, Allah-u Teâlâ, Peygamberinden (s.a.v.) "yeryüzü ve içinde bulunan mahlûklarda (hayvan, insan, cin, v.s), yok etmek ve vücuda getirmek suretiyle onlarda tasarrufta bulunan kimdir?" sorusunu müşriklere sormasını istemektedir. Bunun yanı sıra şayet bu konuda herhangi bir bilgileri varsa onu peygambere iletmelerini istemektedir. Aynı zamanda bu âyetle Yüce Allah, müşrikleri küçümsemekle birlikte cahilliklerini de gözler önüne sermektedir.⁶⁶³ Bu soruya karşı müşrikler şöyle cevap verdiler:

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

Diyecekler ki: "Allah'ın." De ki: "O halde iyice düşünüp öğüt almaz mısınız?"⁶⁶⁴

Âyet-i kerimeye göre, müşrikler aklın ve mantığın gereği olarak bütün yeryüzünün ve içindekilerin; mal, mülk, yaratık ve idare olarak sadece Yüce Allah'a ait olduğunu ikrar edeceklerdir. Buna rağmen müşrikler, bu varlıkları ilk olarak yaratanın tekrar yaratmaya muktedir olduğunu tefekkür etmemişlerdir.

⁶⁶¹ İbn Kesîr, c 3, s. 252.

⁶⁶² Mü'minûn, 23/84.

⁶⁶³ Tâberî, c 17, s. 98; Şevkânî, c 3, s. 991; Merâğî, c 18, s. 48; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 415; Sâbûnî, c 2, s. 318.

⁶⁶⁴ Mü'minûn, 23/85.

Ayrıca Allah-u Teâlâ, bu âyetle müşriklerin içinde buldukları yolun batıl olduğunu anlatmak için onları düşünmeye teşvik etmiştir.⁶⁶⁵

İkinci delil: Sema ve içindekiler kime aittir? sorusuyla ortaya konan delildir. Bu delille ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

De ki: “Yedi semanın Rabbi ve yüce Arş’ın Rabbi kimdir?”⁶⁶⁶

Âyette geçen, “yedi sema” kelimesi ile yedi yörünge, yedi yıldız kümesi, yedi galaksi, yedi âlem ve diğer yedi gök cismi kastedilmiştir.⁶⁶⁷

Âyet-i kerimeye göre, Yüce Allah, peygamberinden “yedi semanın ve yüce Arş’ın Rabb’i kimdir?” sorusunu müşriklere sormasını istemektedir.⁶⁶⁸

Önceki âyette olduğu gibi, sonraki âyette de müşriklerin cevaplarının aynı olduğu bildirilmektedir:

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ

Diyecekler ki: “Allah’ın.” De ki “O halde korkup sakınmayacak mısınız?”⁶⁶⁹

Bir önceki âyette olduğu gibi, müşrikler, “onların tümü Yüce Allah’a aittir” diye aynı cevabı verirler.

(أَفَلَا تَتَّقُونَ) ifadesi, Cenab-ı Hak’ın azabından korkmaları, O’nu birlemeyi ve O’nun dışında taptıkları putları bırakmaları gerektiğine işaret etmektedir.⁶⁷⁰

Üçüncü delil: Egemenlik kime aittir? sorusuyla ortaya konan delildir. Bu delille ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

قُلْ مَنْ بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

⁶⁶⁵ Beydâvî, c 2, s. 110; Alusî, c 18, s. 352; Şevkânî, c 3, s. 991; Merâğî, c 18, s. 48; Emiroğlu, c 8, s. 123-124; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 315.

⁶⁶⁶ Mü’minûn, 23/86.

⁶⁶⁷ Kutup, c 7, s. 425.

⁶⁶⁸ Kutup, c 7, s. 425; Sâbûnî, c 2, s. 318.

⁶⁶⁹ Mü’minûn, 23/87.

⁶⁷⁰ Beydâvî, c 2, s. 110; Neseî, c 2, s. 478; Emiroğlu, c 8, s. 124; Sâbûnî, c 2, s. 318.

De ki: “Biliyorsanız söyleyin, her şeyin mülk (ve tasarruf) ü elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat korunup kollanmaya muhtaç olmayan kimdir

Âyette geçen (مَلْكُوتٌ) kelimesi, mübâlağa sîgası olduğu için, hem mülk hem milk (hükümdarlık ve sahiplik) anlamına gelmektedir.⁶⁷¹

Âyet-i kerime, Yüce Allah’ın, dilediğine yardım ve destek verdiğini fakat Yüce Allah’a karşı hiçbir müşrikin diğer bir müşrike yardım edemeyeceğini göstermektedir. Ayrıca bu konuda müşriklerin herhangi bir bilgisi varsa onu Allah’ın Peygamberine iletmelerini istemektedir.⁶⁷²

Sonraki âyette, tıpkı önceki âyetler de olduğu gibi, cevap yine aynı şekildedir. Yani Allah-u Teâlâ’nın varlığını inkâr etmezler. Fakat ortak koşarlar.

Konu ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur:

سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنَّى تُسْحَرُونَ

Diyecekler ki: “Allah’ın.” De ki: “O halde nasıl oluyor da siz büyüleniyorsunuz?”⁶⁷³ İfadesiyle, hükümdarlık ve mülkün Allah-u Teâlâ’ya ait olduğunu söylemişlerdir.

(فَأَنَّى تُسْحَرُونَ) ifadesi, “o zaman nasıl oluyor da, Yüce Allah’ı tanıyıp, O’na ibadet etme konusunda aldanyorlar ve tuzağa düşürülüyorlar” anlamına gelmektedir. Burada tuzağa düşüren ise, ya şeytandır ya da insanın kendi nefsidir.⁶⁷⁴ Aynı zamanda bu âyetlerde onlar için tehdid ve uyarı vardır.

Böylece bu âyetler, dünya ve içindekilerin, yedi semanın, yüce Arş’ın Rabbi ve her şeyin mülkü elinde olan, tümünü koruyup kollayan, fakat korunup kollanmaya muhtaç olmayan Yüce Allah’a ait olduğunu ifade etmiştir. Müşriklerin bunları bilmelerine rağmen Cenab-ı Hak’a ortak koştuklarını, bunun yanı sıra geçmiş atalarını taklit ettiklerini, ayrıca şeytanın ve nefislerinin etkisi altında kaldıklarını gözler önüne sermiştir.

⁶⁷¹ Râzî, c 23, s. 101; Kurtubî, c 6, s, 450; Neseî, c 2, s. 478.

⁶⁷² Zemahşeri, c 3, s. 40; Râzî, c 23, s. 101; İbn Kesir, c 3, s. 253.

⁶⁷³ Mü’minûn, 23/89.

⁶⁷⁴ Râzî, c 23, s. 101; Neseî, c 2, s. 479; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 417.

11. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN DOKSANCI ÂYETİNDEN DOKSAN İKİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

11.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

90-92. “Doğrusu biz, hakkı getirdik. Fakat onlar gerçekten yalancıdırlar. Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir. O’nunla beraber hiçbir ilâh yoktur. Aksi olsaydı her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah onların nitelendire geldiklerinden münezzehtir.” (Allah) “Görünmeyeni ve görüneni bilir. O, onların ortak koştuklarından çok uzaktır”⁶⁷⁵

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak, Mekke müşrikleri hakkında nâzil olduğu, âyetlerin meâl ve tefsîrlerinden anlaşılmaktadır. Çünkü müşrikler, Resûlullâh’ı (s.a.v) tekzip ediyorlardı, Kur’ân-ı Kerim’in âyetlerini inkâr ediyorlardı, “melekler Yüce Allah’ın kızlarıdır”,⁶⁷⁶ diye Allah-u Teâlâ’ya iftira ediyorlardı, “Cenab-ı Hak birden daha fazladır, bir tek İlâh bu kadar varlığı ve kâinatı nasıl idare edebilir”, diye kâinatın Yaratıcısına ortak koşuyorlardı. İşte bu sebeplerden dolayı Allah-u Teâlâ’nın, müşriklerin iddialarını red mâhiyetinde bu âyetleri inzâl buyurduğu söylenebilir.⁶⁷⁷

11.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Peygamber’in (s.a.v.) getirdiği tevhidin gerçekliğini, buna karşılık müşriklerin Allah-u Teâlâ’ya yaptıkları çocuk ve şirk yakıştırmasının çürüklüğünü vurgulamak amacıyla müteâkip âyetlerde konuya şöyle değinilmiştir:⁶⁷⁸

بَلْ أَتَيْنَاهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

“Doğrusu biz, hakkı getirdik. Fakat onlar gerçekten yalancıdırlar.”⁶⁷⁹

Âyette geçen “بِالْحَقِّ” tevhid, Kur’ân ⁶⁸⁰ve doğru söz demektir.⁶⁸¹

Âyet-i kerimeye göre, Resûlullâh (s.a.v.), müşriklere tevhidi, Kur’ân-ı Kerim’i ve doğru sözü getirmiştir. Buna rağmen onlar, Cenab-ı Hak’a isnat

⁶⁷⁵ Mü’minûn, 23/90-92.

⁶⁷⁶ İsra, 17/40.

⁶⁷⁷ Emiroğlu, c 8, s. 125.

⁶⁷⁸ Kutup, c 7, s. 426.

⁶⁷⁹ Mü’minûn, 23/90.

⁶⁸⁰ Mâturîdî, c 7, s. 488; Semerkandî, c 2, s. 420; İbn Cevzî, c 4, s. 342.

⁶⁸¹ Sa’lebî, c 7, s. 54; Beğavî, c 5, s. 427; Mucirüddîn, c 4, s. 489.

ettikleri ortaklar ve çocuklar hususunda yalan uydurmaya devam ettiler.⁶⁸² Sonraki âyette ise, Yüce Allah'ın ortağı ve çocuğu olmadığına şöyle değinilmiştir:

مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ

“Allah, hiçbir çocuk edinmemiştir. O’nunla beraber hiçbir ilâh yoktur. Aksi olsaydı her ilâh kendi yarattığını sevk ve idare eder ve onlardan biri diğerine üstün gelmeye çalışırdı. Allah onların nitelendire geldiklerinden münezzehtir.”⁶⁸³

Cenab-ı Hak, ne meleklerden ne de insanlardan, kesinlikle herhangi bir çocuk edinmemiştir. İlâhlık ve Rablikte O’na ortak olacak herhangi bir kimse de yoktur.⁶⁸⁴ Putperestlerin iddia ettiği gibi, O’nunla birlikte herhangi bir ilâh olsaydı, bu takdirde her bir ilâh, yarattığını tek başına yaratır ve ona tek başına hükmederdi her birinin mülkü diğerinden ayrılırdı. Tıpkı dünya krallarının durumu gibi bir kesim diğer bir kesime üstün gelirdi.⁶⁸⁵ Böylece kâinatın düzeni bozulurdu. Hâlbuki kâinatın son derece mükemmel olduğu görülmektedir. İşte bu gibi sebepler Allah-u Teâlâ’nın çocuk ve ortak edinmekten çok uzak olduğuna delâlet eder.⁶⁸⁶ Bundan dolayı âyetin sonunda: (سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ) ifadesiyle Yüce Allah müşriklerin, kendisini nitelediği şeylerden münezzehtir olduğuna işaret etmiştir.⁶⁸⁷ Bunun yanı sıra ilgili âyet, kendilerini Yüce Allah’ın oğulları ve sevgilisi olarak gören Yahudilerin ve Hıristiyanların iddialarının da çürük olduğunu vurgulamıştır.⁶⁸⁸

Cenab-ı Hak, şirk ve çocuklardan münezzehtir olduğunu yukarıdaki âyette beyan edip, ardından da kendisinin mükemmel sıfatlarla muttasıf olduğunu zikrederek şöyle buyurmuştur:

عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ

⁶⁸² Tâberî, c 17, s. 101; Neseî, c 2, s. 479; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁶⁸³ Mü’minûn, 23/91.

⁶⁸⁴ Alusî, c 18, s. 354; Merâğî, c 18, s. 51; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 420; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁶⁸⁵ Zemahşerî, c 3, s. 40; Râzî, c 23, s. 102; Kurtubî, c 6, s. 451; Beydâvî, c 2, s. 110-111; Neseî, c 2, s. 479; Emiroğlu, c 8, s. 125; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁶⁸⁶ İbn Kesîr, c 3, s. 254.

⁶⁸⁷ Tâberî, c 17, s. 102; Râzî, c 23, s. 102; Kurtubî, c 6, s. 451; İbn Kesîr, c 3, s. 254; Merâğî, c 18, s. 51; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁶⁸⁸ Maide, 5/18.

(Allah) “Görünmeyi ve görüneni bilir. O, onların ortak koştuklarından çok uzaktır.”⁶⁸⁹

Görünen ve görünmeyen her şeyin ilmi Yüce Allah’a mahsustur. O mahlûkatın idrak etmesinden uzak kalan eşyayı da bilir. Onların müşahede edip gördükleri şeyleri de bilir.⁶⁹⁰ Bu da Yüce Allah’ın Kemâl sıfatıyla muttasıf olduğunu göstermektedir. Zira Allah-u Teâlâ dışındaki mahlûkatlar görünen âlemi bilse de, bunun yanında gaybî/görünmeyen hususları kesinlikle bilemez. Bu da onların noksanlığına işarettir. Çünkü görünmeyen âlemi bilmeden, yalnız görünen âlemi bilmekle tam ve doğru bir bilgi elde edilemez.⁶⁹¹ Nitekim âyetin sonunda “Cenab-ı Hak, müşriklerin ortak koştuklarından çok uzak olduğunu” bildirerek bu hakikati gözler önüne sermektedir.⁶⁹²

Yukarıda zikredilen âyetler, müşriklerin, meleklerin Allah’ın kızları olduğu ve bir tek ilâhın bu kadar varlığı idare edemeyeceği gibi iftiraldan Yüce Allah’ın münezzeh olduğuna, görünmeyen ve görünen âlemi aynı şekilde bildiğine, onun dışındakilerin ise görünen âlemi bilse de, bunun yanında gaybî/görünmeyen hususları kesinlikle bilmediğine dikkat çekmektedir.

⁶⁸⁹ Mü’minûn, 23/92.

⁶⁹⁰ Tâberî, c 17, s. 102; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 421; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁶⁹¹ Râzî, c 23, s. 102; Şevkânî, c 3, s. 991; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 321.

⁶⁹² Tâberî, c 17, s. 103; Beğavî, c 5, s. 427; İbn Kesîr, c 3, s. 254; Merâğî, c 18, s. 51; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 321.

12. MÜ'MİNÜN SÛRESİ'NİN DOKSAN ÜÇÜNCÜ ÂYETİNDEN DOKSAN SEKİZİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

12.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

93-95. *De ki: “Rabbim! Eğer, onlara verilen va'd (azabı) mutlaka bana göstereceksen. O, halde, Rabbim! Beni bu zalim kavim içinde bırakma. Şüphesiz biz onları tehdit ettiğimiz durumu sana göstermeye elbette gücümüz yeter.”*⁶⁹³

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak Allah-u Teâlâ'nın, bu âyetleri Resûlulâh'a (s.a.v.) müşriklere inen azaptan Yüce Allah'a sığınmayı talim etmek için indirdiği söylenebilir.⁶⁹⁴ Zira Hasan-ı Basrî'den rivayet olduğuna göre, “Yüce Allah, Peygamber'e (s.a.v.) ümmetinde bir fitne çıkacağını söylemiş, fakat bunun zamanını bildirmemiştir. Ona âyetlerle dua etmeyi emretmiştir.”⁶⁹⁵ İşte bu ve benzeri sebepler bu âyetlerin sebeb-i nüzûlü olabilir.

96. *“Sen kötülüğü en iyi olanla def et. Biz onların nitelendire geldikleri şeyi, çok iyi bilmekteyiz.”*⁶⁹⁶

Bu âyetin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak Cenab-ı Hakk'ın, Resûlune kötülüğü iyilikle def etmeyi öğretmek ve O'nun da bunu ümmetine göstermek için bu âyeti indirdiği söylenebilir.⁶⁹⁷

Müslim, Ebû Hureyre'den şöyle rivayet ediyor: Bir adam Resûlullâh'a (s.a.v.) geldi ve: “Ey Allah'ın Resûlü! Benim akrabalarım var. Ben onları ziyaret ederim, onlar ise yanıma uğramazlar. Ben onlara iyilik yaparken onlar bana kötü davranırlar” dedi. Bunun üzerine Resûlullâh (s.a.v.) adama: “Eğer dediğin gibiyse onlara yaptığın her bir iyilik üzerine ateş atar gibi oluyorsun. Fakat sen bu şekilde

⁶⁹³ Mü'minûn, 23/93-95.

⁶⁹⁴ Emiroğlu, c 8, s. 127.

⁶⁹⁵ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. Zemahşerî, c 3. s. 41; Beydâvî, c 2, s. 111; Neseî, c 2, s. 480; Alusî, c 18, s. 356; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 424.

⁶⁹⁶ Mü'minûn, 23/96.

⁶⁹⁷ Mukâtil, c 2, s. 404.

devam ettikçe onlara karşı Allah-u Teâlâ nezdinden yardım göreceksin” buyurdu.⁶⁹⁸

Bu hadis, her ne kadar sebab-i nüzûl değilse de, sıla-i rahme riâyet etmek ve kötü alışkanlardan uzak durmak gibi hususlara dikkat çekmek için bu âyetin nâzil olduğuna işaret etmektedir.

97-98. De ki: “*Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım. Rabbim! Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım.*”⁶⁹⁹

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ancak Allah-u Teâlâ’nın, bu âyetleri, Resûl’e (s.a.v) şeytanların vesveselerinden Yüce Allah’a sığınmasını talim etmek için inzâl buyurduğu ifade edilebilir.⁷⁰⁰ Zira Resûlullâh (s.a.v), “taşlanmış şeytândan, şeytanın kışkırtmasından, üfürmesinden, işiten ve en iyi bilen Yüce Allah’a sığınırım”⁷⁰¹ diye dua etmiştir. Bunun için işlerin başlangıcında, Yüce Allah’ı anmayı emretmiştir. Çünkü yeme, içme, boğazlama ve bunun dışındaki diğer işlere başlarken Cenab-ı Hakk’ı anmak şeytanları kovmaya sebeptir.⁷⁰²

12.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Sûrenin akışı içinde yer alan ilgili âyetler, bundan önceki âyetlerde dile getirilen emirlerden faydalanmayan kâfirlere ve müşriklere yönelik bir tehditler zinciri niteliğindedir. Ayrıca Allah-u Teâlâ, Peygamber’e (s.a.v.), kavminden inanmayanlara benzememesi için kendisine dua etmesini emretmektedir. Aynı zamanda şeytanların kötülüklerinden Yüce Allah’a sığınmasını, karamsarlığa kapılmamasını, söylediklerine karşı canını vermekten geri durmamasını istememektedir.⁷⁰³ Böylece Allah-u Teâlâ, Peygamber’e (s.a.v.) bu gibi durumlarda okunacak bazı duaları emrederek şöyle buyurdu:

قُلْ رَبِّ إِنَّمَا تُرِيَّبِي مَا يُوعَدُونَ َرَبِّ فَلَا تُجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

⁶⁹⁸ Müslim, İyilik, Sıla ve Adap, 2558; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 606-607; Şevkânî, c 3, s. 992.

⁶⁹⁹ Mü’minûn, 23/97-98.

⁷⁰⁰ Emiroğlu, c 8, s. 127.

⁷⁰¹ Tirmizî, Dua, 3452.

⁷⁰² İbn Kesîr, c 3, s. 254.

⁷⁰³ Merâğî, c 18, s. 52-53; Kutup c 7, s. 427.

*De ki: “ Rabbim! Eğer, onlara verilen va’d (azabı), mutlaka bana göstereceksen, ” “O halde, Rabbim! Beni bu zalim kavim içinde bırakma.”*⁷⁰⁴

Âyet-i kerimeye göre, Yüce Allah, “Rabbim, şayet kavminin tehdid edilmekte oldukları şeyi mutlaka bana göstereceksen, o halde Rabbim, beni onların arasında bırakma” ifadeleriyle, kendisine yalvarıp, yakarıp niyazda bulunmasını Resûlullâh’a (s.a.v.) emretmiştir.⁷⁰⁵ Böylece Resûlullâh da, kendi kavminin içinde bulunmamasını, onlardan uzak olmasını, onların azabı ile azap edilmemesini Yüce Allah’tan istemiştir.⁷⁰⁶ Çünkü başka bir âyette, “*içinizden sadece zulmedenlere dokunmayacak olan fitneden sakının*”⁷⁰⁷ şeklinde azabın, bazen o azaba layık olmayana da isabet edebileceği hakikatine dikkat çekilmiştir. Bir hadis-i şerîfe göre, Resûlullâh (s.a.v.) şöyle dua etmişti: “Allah’ım! Bir kavme fitne murâd ettiğin zaman beni fitneye düşürmeden kendine kavuştur.”⁷⁰⁸

Sonraki âyette ise, Allah’ın bu azaba kâdir olduğu, ama bunu belirli bir zamana kadar ertelediği zikredilerek şöyle bildirilmiştir:

وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ

“ *Şüphesiz biz onları tehdit ettiğimiz durumu sana göstermeye elbette gücümüz yeter.* ”⁷⁰⁹

Âyet-i kerimede, Yüce Allah, kâfirlere ve müşriklere vaad ettiği azabı Peygamberine (s.a.v.) göstermeye kâdir olduğunu ifade etmektedir. Fakat Cenab-ı Hak, bu azabı tayin ettiği vakit gelinceye dek ertelemiştir.⁷¹⁰

Görüldüğü gibi bu âyetler, Allah-u Teâlâ’nın, Resûlüne yardım etmek için, kâfirleri ve müşrikleri bu dünyada cezalandırmaya kâdir olduğunu ancak bu cezayı ahirete ertelediğini ifade etmektedir.

⁷⁰⁴ Mü’minûn, 23/93-94.

⁷⁰⁵ Râzî, c 23, s. 102; Beydâvî, c 2, s. 11; Alusî, c 18, s. 356; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Veciz*, c 3, s. 103; Sâbûnî, c 2, s. 319.

⁷⁰⁶ Tâberî, c 17, s. 103-104; Semerkandî, c 2, s. 420; Râzî, c 23, s. 102; Merâğî, c 18, s. 53; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 424.

⁷⁰⁷ Enfâl, 8/25.

⁷⁰⁸ Tirmizî, Fiten, 3235; İbn Kesîr, c 3, s. 254; Merâğî, c 18, s. 53; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 424.

⁷⁰⁹ Mü’minûn, 23/95.

⁷¹⁰ Tâberî, c 17, s. 104; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 297; Merâğî, c 18, s. 53.

Yüce Allah sonraki âyette ise, davetin başarılı olması için Peygambere (s.a.v.) davet metodunu öğreterek şöyle buyurmuştur:

إِدْفَعْ بِأَلْتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ

“*Sen kötülüğü en iyi olanla def et. Biz onların nitelendire geldiklerini şeyi, çok iyi bilmekteyiz.*”⁷¹¹

Âyette geçen “السَّيِّئَةِ” kelimesi kötü ve çirkin söz, şirk gibi anlamlara gelmektedir.⁷¹²

Âyette geçen “*sen kötülüğü en iyi olanla def et*” ifadesi “kötülüğü iyilikle def et” sözünden daha açıktır. Çünkü burada ism-i tafdil (أَحْسَنَ) sîgası kullanılmıştır. Böylece âyet, “kavminin hatalarını affet ve kavmine karşı mukabeleni mümkün olan en güzel biçimde yap”⁷¹³ anlamına gelmektedir. Cenab-ı Hak başka âyetlerde de kötülüğü en iyi olanla defetmeye işaret etmektedir.⁷¹⁴ Ayrıca Kur’ân-ı Kerimde “السَّيِّئَةِ” imansızlık,⁷¹⁵ aklını kullanmamak anlamlarında kullanılmıştır.⁷¹⁶

Allah-u Teâlâ, Peygamberi’ni (s.a.v.), “*sen kötülüğü en iyi olanla def et*” buyruğuyla eğiterek, ardından, bunu yapmasını sağlayacak hususları da zikretmiştir.⁷¹⁷ Bu da, şeytanların kışkırtmalarından ve hazır olmalarından dolayı, Allah-u Teâlâ’ya sığınmaktır.

Konu ile ilgili âyetlerde şöyle buyrulmuştur:

وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ۚ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ

De ki: “*Rabbim! Şeytanların kışkırtmalarından sana sığınırım.*”⁷¹⁸
“*Rabbim! Onların yanında bulunmalarından da sana sığınırım.*”⁷¹⁹

Âyette geçen (هَمَزَاتِ) (الهمزة) kelimesinin çoğulu olup, savuşturmak, defetmek, şiddetli hareket ettirmek anlamlarına gelmektedir. Şeytanın

⁷¹¹ Mü’minûn, 23/96.

⁷¹² İbn Cevzî, c 4, s. 343; Ebû Hayyân, c 6, s. 387.

⁷¹³ Râzî, c 23, s. 103; Beydâvî, c 2, s. 111; Alusî, c 18, s. 357; Merâğî, c 18, s. 53.

⁷¹⁴ Hûd, 11/114; Ra’d, 11/19-24; Nahl, 16/125; Fussilet, 41/34.

⁷¹⁵ En’âm, 6/125.

⁷¹⁶ Yusun, 10/100.

⁷¹⁷ Râzî, c 23, s. 103; Şevkânî, c 3, s. 992; Merâğî, c 18, s. 54.

⁷¹⁸ Mü’minûn, 23/97.

⁷¹⁹ Mü’minûn, 23/98.

hemezâti/kışkırtmaları, vesvese verip tuzağa düşürmek şeklindedir.⁷²⁰ Böylece bu âyetlerle Cenab-ı Hak, Peygamberine (s.a.v.), şeytanların kötülüklerinden ve vesveselerinden kendini nasıl muhafaza edeceğini öğretmektedir.⁷²¹ Ayrıca işleri esnasında o şeytanların hazır bulunmalarında da Yüce Allah'a sığınmasını istemektedir. Çünkü şeytanlar vesvese verme, aldatma, kötü hasletler ve hayırlardan uzaklaştırmak için hazır olurlar.⁷²²

Böylelikle burada zikredilen âyetler, Yüce Allah'ın, va'd edilen azabı getirmeye kâdir olduğunu, fakat azabı kâfirlere, müşriklere ve onlar gibi davrananlara sonradan tatbik edeceğini beyan etmektedir. Ayrıca Peygamberini (s.a.v.) güzel ahlâka teşvik ettiğini, bunun yanı sıra şeytanların vesveselerine karşı O'nu uyardığını da ifade etmektedir.

13. MÜ'MİNÛN SÛRESİ'NİN DOKSAN DOKUZUNCU ÂYETİNDEN YÜZ ON BİRİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

13.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

99-100. *“Neticede onlardan birine ölüm gelip çattığında der ki: ‘Rabbim! Beni (dünyaya) geri gönder. Belki ben terk ettiğim (ve boş yere geçirdiğin dünyada) salih amelleri işlerim’ Hayır, bu onun söylediği (boş) bir sözdür. Onların gerisinde ise, dirilecek güne kadar (süren) bir berzah vardır.”*⁷²³

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak kâfirlerin, müşriklerin ve onlar gibi hareket edenlerin kabirdeki azaplarını ifade etmek için indirildiği görülmektedir. Zira hadîs-i şerifte şöyle bildirilmektedir: “Kâfir, kabrine konulduğu zaman, cehennemde oturacağı yeri görür ve: “Rabbim, beni geri çevir ki tövbe edeyim ve salih amel işleyeyim” der. “Sana, tövbe edeceğin

⁷²⁰ Mâturîdî, c 7, s. 491-492; Râzî, c 23, s. 103; Kurtubî, c 6, s. 452; Alusî, c 18, s. 358; Merâgî, c 18, s. 51.

⁷²¹ Kurtubî, c 6, s. 452; Merâgî, c 18, s. 54; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 103.

⁷²² İbn Atıyye, c 4, s. 155; İbn Cevzî, c 4, s. 344; Beydâvî, c 2, s. 111; Alusî, c 18, s. 358; Nevevî, c 2, s. 94; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 103.

⁷²³ Mü'minûn, 23/99-100.

ve salih amel işleyeceğin kadar ömür verilmiştir.” denilir. Kabri onun üzerine daraltılır ve yeryüzünün tüm haşerâtı, yılanları ve akrepleri ona yönelirler.⁷²⁴

Görüldüğü üzere her ne kadar bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü olmasa da, tövbe etmeyip salih amel işlemeyen kimsenin kabirdeki durumu hakkında nazil olduğu ve ölünce bu azabı çekeceği söylenebilir.

101-104. *“Sür’a üflendiği zaman, artık o gün aralarında soy sop (akrabalık bağları) yoktur ve birbirlerini (n halini) sormazlar. Kimin (sevap) tartısı ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir. Kiminde de (sevap) tartısı hafif gelirse, işte onlar da kendi nefislerini hüsrana uğratanlar, cehennemde de sürekli olarak kalacak olanlardır.”*⁷²⁵

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak insanların, mahşer günündeki durumlarını beyan etmek için nâzil olduğu anlamlarından ve tefsîrinden anlaşılmaktadır.⁷²⁶

105-111. *“Âyetlerim size okunur da siz, onları yalanladınız, değil mi? Derler ki: ‘Rabbimiz! Bahtsızlığımız bize galebe geldi ve biz sapık bir kavim olduk. Ey Rabbimiz! Bizi buradan (ateşten) çıkar eğer bir daha (küfre) dönersek, işte o zaman gerçekten biz zalimleriz.’ (Allah-u Teâlâ) buyurur ki: ‘Orada alçaldıkça alçalın ve benimle konuşmayın!’ Çünkü kullarımdan bir kısım vardı ki şöyle diyorlardı: ‘Rabbimiz! Biz iman ettik, bizi affet ve bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısısın!’ İşte siz onları alaya almıştınız, hatta (bu alayınız) zikrimi size unutturdu. Siz onlara gülüyordunuz. Bugün ben, onlara sabrettiklerinin karşılığını verdim. Gerçekten onlar muratlarına ermişlerdir.”*⁷²⁷

Bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak Mekke müşrikleri ve onlar gibi davrananlar hakkında nâzil olduğu söylenebilir. Çünkü Ebû Cehl ve arkadaşları, Bilal-i Habeşî, Habbâb b. Eret, Suheyb-i Rûmî, Ammar ve ailesi gibi fakir mü’minlerle alay ederlerdi.⁷²⁸ Onları gördüklerinde birbirlerine

⁷²⁴ Ulaşabildiğimiz hadis kaynaklarında bu rivayeti tesbit edemedik. İbn Kesîr, c 3, s. 255; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 608.

⁷²⁵ Mü’minûn, 23/101-103.

⁷²⁶ Emiroğlu, c 8, s. 130.

⁷²⁷ Mü’minûn, 23/105-111.

⁷²⁸ Mukâtil, c 2, s. 405; Râzî, c 23, s. 109; Kurtubî, c 6, s. 458; Sâbûnî, c 2, s. 321.

göz kırparlardı, mü'minlerin içinde buldukları fakru zarûrete gülerler ve eğlenirlerdi.⁷²⁹

Görüldüğü üzere her ne kadar bu âyetlerin hususî bir sebab-i nüzûlü olmasa da, Allah'ın âyetlerini inkâr eden ve mü'minlerle alay eden kişiler hakkında nâzil olduğu söylenebilir.

13.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Bu âyetlerde, Allah'ın emri hakkında ihmalkâr davranan isyankârların, kâfirlerin, müşriklerin ve onlar gibi davrananların son nefeslerindeki halleri şöyle bildirilmiştir:

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ

Neticede onlardan birine ölüm gelip çattığında der ki: “Rabbim! Beni (dünyaya) geri gönder”⁷³⁰

Bu âyette söz, tekrar kâfirlere, müşriklere ve onlar gibi davrananlara dönmüştür. Zira onlardan birine ölüm gelip de ölümün şiddet ve dehşetini gözleriyle gördüğünde, yapması gerekeni yapmadığına pişman olarak şöyle der: “Ey Rabbim! Beni dünyaya geri gönder.”⁷³¹ Âyetteki zamirin (ارْجِعُونِ) şeklinde tekil değil de (ارْجِعُونَ) şeklinde çoğul kullanılması, o günün şiddet ve dehşetinden veya çok tekrar ettiğinden⁷³² ya da Allah-u Teâlâ'ya olan ta'zimden dolayıdır.⁷³³

Görüldüğü gibi kâfirlerin, müşriklerin ve onlar gibi hareket edenlerin pişmanlığı ölüm anında ortaya çıkmaktadır. Ve tekrar dünyaya dönmeyi arzulamaktadırlar. Fakat bu isteklerin boş bir talep olduğu sonraki âyette bildirilmiştir:

لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ

⁷²⁹ Emiroğlu, c 8, s. 134.

⁷³⁰ Mü'minûn, 23/99.

⁷³¹ Tâberî, c 17, s. 106-107; Beydâvî, c 2, s. 111-112; Merâğî, c 18, s. 55; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷³² Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 104; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷³³ Sa'lebî, c 7, s. 55; Zemahşeri, c 3, s. 42; Râzî, c 23, s. 104; Mucirüddîn, c 4, s. 492; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Veciz*, c 3, s. 104; Sâbûnî, c 2, s. 320.

“Belki ben terk ettiğim (ve boş yere geçirdiğim dünyada) salih amelleri işlerim. Hayır, bu onun söylediği (boş) bir sözdür. Onların gerisinde ise, dirilecek güne kadar (süren) bir berzah vardır.”⁷³⁴

Âyet-i kerimeye göre; kâfirler, müşrikler ve onlar gibi hareket edenler, sâlih amel yapmak için tekrar dünyaya dönmeyi istemektedirler. Fakat artık dünyaya dönüş mümkün değildir. Çünkü onların geri dönme istekleri faydasız ve boş bir sözdür.⁷³⁵ Nitekim âyette geçen (كَلَّا) edatı da buna işaret etmektedir. Zira bu edatta yasaklama ve caydırma anlamı vardır. Bunun yanı sıra önlerinde dünyaya dönmelerine mani olacak bir engel vardır. Bu engel Berzah âlemidir.⁷³⁶ Berzah, ölüm ile bir daha diriliş arasındaki engel ya da dünya ve ahiret arasındaki engel veya ölü ile dünyaya geri dönmesi arasındaki bir engeldir.⁷³⁷

Katâde bu âyet hakkında şöyle der: “Böyle söyleyen şahıs dünyada ailesine, kabilesine dönmek için ya da dünya malını toplamak için veya şehevî arzularını gidermek için dönmek istememektedir. Sadece salih amel işlemek için dünyaya geri dönmeyi istemektedir. Ancak o fırsat ona verilmeyecektir.”⁷³⁸

Abdullah b. Zeyd ise şöyle der: “Ölüm halinde olan her zâlim bu sözü söyleyecektir.”⁷³⁹

Müteâkip âyette, ikinci sûr’a üflendiği zaman insanların durumu zikredilerek şöyle bildirilmiştir:

فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ فَلَا أَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ

“Sûr’a üflendiği zaman, artık o gün aralarında soy sop (akrabalık bağları) yoktur ve birbirlerini (n halini) sormazlar.”⁷⁴⁰

⁷³⁴ Mü’minûn, 23/100.

⁷³⁵ Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 298; İbn Cevzî, c 4, s. 345; İbn Kesîr, c 3, s. 255; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷³⁶ Sa’lebî, c 7, s. 56; İbn Atıyye, c 4, s. 156; Zemahşerî, c 3, s. 42; İbn Kesîr, c 3, s. 255; Faysal, c 3, s. 212; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷³⁷ Semerkandî, c 2, s. 421; Mâverdî, c 4, s. 66-67; Sa’lebî, c 7, s. 56; Suyûtî, *ed-Durru’l-Mensûr*, c 10, s. 609-610.

⁷³⁸ Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsiri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 298; Beğavî, c 5, s. 428; İbn Kesîr, c 3, s. 255; Faysal, c 3, s. 212.

⁷³⁹ Tâberî, c 17, s. 109.

⁷⁴⁰ Mü’minûn, 23/101.

Âyet-i kerimeye göre, sûr'a ikinci defa üflendiğinde -bu öldükten sonra dirilme ve haşır-neşir üfürüğüdür-⁷⁴¹ artık kıyamet gününde akrabalık ve akrabalık bağı insanlara fayda sağlamayacaktır. Çünkü şiddetli korku ve dehşetten dolayı insanlar birbirine merhamet ve şefkat edemeyecektir. Me'âric⁷⁴² ve Abese⁷⁴³ sûrelerinde de bildirildiği gibi insan mahşer günü kardeşinden, annesinden, babasından, eşinden ve oğullarından kaçacaktır. Zira herkes kendi nefsiyle meşgul olduğu için birbirlerinin hallerini sormayacaklardır.⁷⁴⁴ Aynı zamanda bu âyet, “onlar birbirlerine dönerek durumlarını sorarlar”⁷⁴⁵ âyetiyle çelişmemektedir. Zira kıyamet günü, uzun bir gündür orada birçok yer ve durak vardır. Bunların bazılarında birbirleri ile konuşurlar, bazılarında da birbirleri ile konuşmazlar.⁷⁴⁶

Sonraki âyetlerin ilk ikisinde mes'ud ve bahtsız olanların halleri gündeme getirilmektedir.

Birinci âyette mes'ud olanların durumu zikredilerek şöyle buyrulmuştur:

فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“Kimin (sevap) tartısı ağır gelirse, işte onlar kurtuluşa erenlerdir.”⁷⁴⁷

Bu âyete göre, kimin iyilikleri, kötülüklerine ağır basarsa, bir tane bile olsa, işte onlar kazançlı; mes'ud ve mutlu kimselerdir. Bunlar cehennemden kurtulup, cennete girmiştir.⁷⁴⁸ Aynı zamanda Kâri'a sûresinde⁷⁴⁹ de bu mes'ud ve mutlu hayata dikkat çekilmektedir.

İkinci âyette ise, bahtsız olanların durumu haber verilerek şöyle bildirilmiştir:

وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ

⁷⁴¹ Semerkandî, c 2, s. 321; Sa'lebî, c 7, s. 57; Kurtubî, c 6, s. 455; Alusî, c 18, s. 361; Nevevî, c 2, s. 95; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 434; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁴² Me'âric, 70/10-14.

⁷⁴³ Abese, 80 /34-37.

⁷⁴⁴ Mâverdî, c 4, s. 67; İbn Atıyye, c 4, s. 156; Râzî, c 23, s. 106; Beydâvî, c 2, s. 112; Faysal, c 3, s. 213; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 434; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁴⁵ Saffât, 37/27.

⁷⁴⁶ Beğavî, c 5, s. 429; İbn Atıyye, c 4, s. 156; Râzî, c 23, s. 106; Neseî, c 2, s. 482; Faysal, c 3, s. 213; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁴⁷ Mü'minûn, 23/102.

⁷⁴⁸ İbn Kesîr, c 3, s. 257; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 485; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁴⁹ Kâri'a, 101/7.

“Kimin de (sevap) tartısı hafif gelirse, işte onlar da kendi nefislerini hüsrana uğratanlar, cehennemde de sürekli olarak kalacak olanlardır.”⁷⁵⁰

Âyet-i kerimeye göre, kimin günahları sevaplarından daha ağır gelmişse işte onlar helâke uğrayan ve kendi yerlerini mü'minlere bırakarak zararlı ticaretle dönen kimselerdir.⁷⁵¹ İşte cehennemliklerin birinci vasfı budur. Bundan sonra cehennemliklerin üç vasfı daha zikredilecektir.⁷⁵²

Cehennem ehlinin ikinci vasfı: (فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ) ifadesidir. Yani ebediyete kadar cehennemde ikamet ederek kalacaklardır.⁷⁵³

Cehennem ehlinin diğer iki vasfı ise müteâkip âyette şöyle bildirilmiştir:

تَلْفُحُ وُجُوهُهُمْ النَّارَ وَهُمْ فِيهَا كَالْحِوْنِ

“Ateş, onların yüzlerini vurup yakacak (pişmiş kelle gibi) dişleri sırttır.”⁷⁵⁴

Âyette geçen “تَلْفُحُ” yalama, yakma,⁷⁵⁵ “كَالْحِوْنِ” ise, “dudaklar kasılır da dişler görünür” anlamına gelmektedir.⁷⁵⁶

Cehennem ehlinin üçüncü vasfı: (تَلْفُحُ وُجُوهُهُمْ النَّارَ) ifadesidir. Yani cehennem, onların yüzlerini yakacak, etlerini ve derilerini yiyecektir.⁷⁵⁷ Burada “yüzler” özellikle zikredilmiştir. Çünkü yüz azaların en şerefliisidir.⁷⁵⁸

Peygamberimiz (s.a.v.), “cehennem onları yalıyor ve etleri topuklarına akıyor”⁷⁵⁹ diyerek bu âyetin anlamını açıklamıştır.

Cehennem ehlinin dördüncü vasfı: (وَهُمْ فِيهَا كَالْحِوْنِ) ifadesidir. Yani asık

⁷⁵⁰ Mü'minûn, 23/103.

⁷⁵¹ Tâberî, c 17, s. 115; Nevevî, c 2, s. 96; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435.

⁷⁵² Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435.

⁷⁵³ İbn Kesîr, c 3, s. 257; Alusî, c 18, s. 364; Merâğî, c 18, s. 58; Emiroğlu, c 8, s. 131; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁵⁴ Mü'minûn, 23/104.

⁷⁵⁵ Mâturîdî, c 7, s. 496; Beğavî, c 5, s. 430; Mucirüddîn, c 4, s. 494; Merâğî, c 18, s. 57.

⁷⁵⁶ Sa'lebî, c 7, s. 57; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 298; İbn Cevzî, c 4, s. 346; İbn Aşûr, c 18, s. 103.

⁷⁵⁷ Kurtubî, c 6, s. 456; Nevevî, c 2, s. 96; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435.

⁷⁵⁸ Ebû Hayyân, c 6, s. 389; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4230; Merâğî, c 18, s. 58; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435; Sâbûnî, c 2, s. 320.

⁷⁵⁹ Tirmizî, *Tefsîr*, 3176; İbn Kesîr, c 3, s. 257; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 614; Merâğî, c 18, s. 58; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435.

suratlıdırlar, dudakları çekilmiş, dişleri sırtmaktadır.⁷⁶⁰

Ebû Saîd el-Hudrî, Resûlulâh'ın (s.a.v.), bu âyetin son bölümünü şöyle beyan ettiğini rivayet etmektedir: “Ateş cehennemlik kimsenin yüzünü pişirir. Böylece üst dudağı kasılır ve başının ortasına varır. Alt dudağı ise sarkar ve göbeğine değer.”⁷⁶¹

Yüce Allah sonraki âyette ise, Cehennem ehlinin işledikleri küfür ve günahlarına karşılık bir azarlama ve tehdit olarak söyleyeceği sözleri zikrederek şöyle buyurur:⁷⁶²

أَلَمْ تَكُنْ آيَاتِي تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ

“Âyetlerim size okunur da siz, onları yalanladınız, değil mi?”⁷⁶³

Âyette geçen “آيَاتِي” kelimesi ile Kur’ân-ı Kerim kastedilmektedir.⁷⁶⁴

Bu âyete göre, Yüce Allah, kâfirleri azarlamak, kınamak ve neden öğüt almadıklarını hatırlatmak için onlara sorar.⁷⁶⁵ Allah-u Teâlâ'nın bu suâline karşı, müteâkip âyette cevap vermişlerdir.⁷⁶⁶

قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ

“Rabbimiz! Bahtsızlığımız bize galebe geldi ve biz sapık bir kavim olduk.”⁷⁶⁷

Kâfirler, “bizim zevk ve hevesimiz bize üstün geldi, bizler de yaptıklarımızla doğru yolu kaybettik.” şekilde cevap verirler. Çünkü (شِقْوَةٌ) zevk ve heves demektir.⁷⁶⁸ Ayrıca Kur’ân-ı Kerim’de “şikve” kelimesi, bedbaht,⁷⁶⁹

⁷⁶⁰ Tâberî, c 17, s. 115; Semerkandî, c 2, s. 421; Zemahşerî, c 3, s. 42; Râzî, c 23, s. 107; Mucirüddîn, c 4, s. 494; İbn Âşûr, c 18, s. 103; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 435.

⁷⁶¹ Tirmizî, *Tefsîr*, 3176; Tâberî c 17, s. 315; Sa'lebî, c 7, s. 58; Vâhidî, *el-Vasût fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 298; Beğavî, c 5, s. 430; İbn Cevzî, c 4, s. 346; Râzî, c 23, s. 107; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 615; Alusî, c 18, s. 364; Emiroğlu, c 8, s. 131.

⁷⁶² Merâğî, c 18, s. 58; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 436.

⁷⁶³ Mü'minûn, 23/105.

⁷⁶⁴ Beğavî, c 5, s. 430; İbn Atıyye, c 4, s. 157; Ebû Hayyân, c 6, s. 389; Mucirüddîn, c 4, s. 494.

⁷⁶⁵ Semerkandî, c 2, s. 421; Vâhidî, *el-Vasût fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 299; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4230; Emiroğlu c 8, s. 131; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 436; Sâbûnî, c 2, s. 321.

⁷⁶⁶ İbn Atıyye, c 4, s. 157; Merâğî, c 18, s. 59; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 436.

⁷⁶⁷ Mü'minûn, 23/106.

⁷⁶⁸ Kurtubî, c 6, s. 457; Ebû Hayyân, c 6, s. 289; Alusî, c 18, s. 365; Merâğî, c 18, s. 59; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 436-437.

⁷⁶⁹ Hûd, 11/106.

mahrumiyet,⁷⁷⁰ zorba,⁷⁷¹ cevapsız,⁷⁷² sıkıntıya düşmek,⁷⁷³ kötü, zavallı kimse⁷⁷⁴ azgın,⁷⁷⁵ yalanlayan ve yüz çeviren,⁷⁷⁶ anlamlarında da kullanılmıştır.

Yüce Allah sonraki âyette ise, kâfirlerin cehennemden çıkıp tekrar dünyaya gelmek isteyeceklerini şöyle bildirmektedir:

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ

“Ey Rabbimiz! Bizi buradan (ateşten) çıkar, eğer bir daha (küfre) dönersek, işte o zaman gerçekten biz zalimleriz”⁷⁷⁷

Âyet-i kerime, cehennem ehlinin, cehennemden çıkmak ve tekrar dünyaya dönmeyi istediklerini, ayrıca tekrar kötü amellerine dönmeyeceklerini şayet dönerlerse o zaman zalimliklerini ikrar edeceklerini ifade etmektedir.⁷⁷⁸

Allah-u Teâlâ, cehennem ehlinin tekrar dünyaya dönme isteklerini sonraki âyetle reddederek şöyle buyurdu:

قَالَ اخْسَوْوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُون

(Allah-u Teâlâ) Buyurur ki: “Orada alçalırken konuşmayın!”⁷⁷⁹

Âyet-i kerimeye göre, Yüce Allah, “ateş içinde zelil olun. Köpeklerin kovulduğu gibi def olup gidin” diye kâfirleri azarlayacak.⁷⁸⁰ Yani Cenâb-ı Hak, azabın kaldırılması hususunda kâfirlerin, kendisine bir şey söylememesini istemektedir.⁷⁸¹ İbn Cüzeyy şöyle der: (اخْسَوْوا) kelimesi, “köpeği kovmada kullanılan bir kelimedir. Bunda küçümseme ve kovma” anlamı vardır.⁷⁸² Ayrıca Allah-u Teâlâ'nın, kâfirlerle konuşmayacağı Âl-i İmran sûresinde de

⁷⁷⁰ Meryem, 19/4.

⁷⁷¹ Meryem, 19/32.

⁷⁷² Meryem, 19/48.

⁷⁷³ Tâhâ, 20/2.

⁷⁷⁴ A'la, 87/11.

⁷⁷⁵ Şems, 91/12.

⁷⁷⁶ Leyl, 92/15-16.

⁷⁷⁷ Mü'minûn, 23/107.

⁷⁷⁸ Râzî, c 23, s. 109; İbn Kesîr, c 3, s. 257; Alusî, c 18, s. 365; Nevevî, c 2, s. 96; Merâğî, c 18, s. 59; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437.

⁷⁷⁹ Mü'minûn, 23/108.

⁷⁸⁰ Sa'lebî, c 7, s. 58; Beğavî, c 5, s. 430; Râzî, c 23, s. 109; Beydâvî, c 2, s. 113; Alusî, c 18, s. 366.s

⁷⁸¹ Semerkandî, c 2, s. 422; Beğavî, c 5, s. 430; Emiroğlu, c 8, s. 131.

⁷⁸² Sâbûnî, c 2, s. 321.

bildirilmiştir.⁷⁸³

Allah-u Teâlâ, kâfirlerle neden konuşmak istemediğini, dünyaya tekrar dönmelerini niçin kabul etmediğini sonraki âyetlerde bildirir:⁷⁸⁴

إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

Çünkü kullarımdan bir kısım vardır ki şöyle diyorlardı: “*Rabbimiz! Biz iman ettik, bizi affet ve bize merhamet et, sen merhamet edenlerin en hayırlısıdır!*”⁷⁸⁵

Âyette geçen “فَرِيقٌ” kelimesi ile mü’minler kastedilmiştir.⁷⁸⁶

Âyet-i kerimeye göre, mü’min olan bir grup, Yüce Allah’ı, peygamberini (s.a.v.) ve dinen inanılması gereken bütün hakikatleri tasdik ettiler. Günahlarını örtmelerini, zayıflıklarına acımasını Cenab-ı Hak’dan istediler.⁷⁸⁷ İşte bu davranışları kâfirlerin onları alaya almasına sebep oldu. Nitekim sonraki âyet buna işaret etmektedir.⁷⁸⁸

فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سِخْرِيًّا حَتَّىٰ أَنْسَوَكُمُ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَحِكُونَ

“İşte siz onları alaya almıştınız, hatta (bu alayınız) zikrimi size unutturdu. Siz onlara gülüyordunuz.”⁷⁸⁹

Âyette geçen “سِخْرِيًّا” alay etmek, dalga geçmek, gülmek, küçüksemek gibi anlamlara gelir.⁷⁹⁰

Âyet-i kerimeye göre, kâfirler, mü’minlerle alay etmekle meşgul olup, Cenab-ı Hakk’ı zikretmeyi, O’ndan korkmayı ve O’na itaat için ibadet etmeyi unuttular. Bunun yanı sıra kâfirler, alay etmelerini yeterli görmeyip dünyada mü’minlere gülüyorlardı. Bu durum alay etmenin en son safhasıdır.⁷⁹¹

⁷⁸³ Âl-i İmran, 3/77.

⁷⁸⁴ Şevkânî, c 3, s. 993; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437.

⁷⁸⁵ Mü’minûn, 23/109.

⁷⁸⁶ Semerkandî, c 2, s. 422; Sa’lebî, c 7, s. 58; Beğavî, c 5, s. 431; Mucirüddîn, c 4, s. 496.

⁷⁸⁷ Tâberî, c 17, s. 126; İbn Kesîr, c 3, s. 258; Merâğî, c 18, s. 60; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437.

⁷⁸⁸ İbn Kesîr, c 3, s. 258.

⁷⁸⁹ Mü’minûn, 23/110.

⁷⁹⁰ Mâturî, c 7, s. 498; Mâverdî, c 4, s. 68; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 621; Nevevî, c 2, s. 96.

⁷⁹¹ Kurtubî, c 6, s. 458; Neseî, c 2, s. 483; Şevkânî, c 3, s. 993; Alusî, c 18, s. 367; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437; Sâbûnî, c 2, s. 321.

Görüldüğü gibi her çağda varlıklı insanlar, iman edenlerle alay etmek ile meşgul olmuşlardır. Bu yüzden Yüce Allah'ı zikretmeyi unutmuşlardır. Çünkü bir şeyle aşırı derecede meşgul olmak, başka şeyleri insana unutturur. Bundan dolayı Allah-u Teâlâ da onları unutmuştur. Aynı zamanda bu hakikate Tâhâ⁷⁹² ve Haşr⁷⁹³ sûrelerinde de dikkat çekilmiştir.

Mücâhid şöyle der: “Bunlar Bilâl-i Habeşî, Habbâb b. Eret, Suheyb-i Rûmî ve diğer zayıf mü'minlerdir. Ebû Cehl ve arkadaşları bunlarla alay ederlerdi.”⁷⁹⁴

Yüce Allah müteâkip âyette ise, salih kullarına verdiği mükâfatı zikrederek şöyle buyurur:⁷⁹⁵

إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَازُونَ

“ Bugün ben, onlara sabrettiklerinin karşılığını verdim. Gerçekten onlar muratlarına ermişlerdir. ”⁷⁹⁶

Allah-u Teâlâ, cehennemden çıkmak isteyen kâfirlere “cehennemine içine sinip kalın. Benimle konuşmayın”⁷⁹⁷ diye cevap vererek o kâfirlerin isteklerini reddeder. Çünkü Cenab-ı Hak'ın kullarından O'na iman eden bir grup dünyada iken, “Rabbimiz, biz sana, Peygamberine (s.a.v.) ve Peygamberinin (s.a.v.) senin katından getirdiklerine iman ettik. Sen bizim günahlarımızı affet. Sen bize merhametli davran. Sen, merhamet edenlerin en hayırlısıdır. Sen bize azap etme”⁷⁹⁸ diye Yüce Allah'a dua ediyorlardı. Bu yüzden de Cenab-ı Hak, kıyamet gününde o mü'minleri, dünyada çeşitli eziyet ve zahmetlere sabretmelerine karşılık kurtuluşa ermekle mükâfatlandırır.⁷⁹⁹

Zikredilen âyetler, kıyamet gününü bildiren ikinci sûr'a üflendiği zaman tüm insanların kendi nefsiyle meşgul olduğunu, annesi, babası, eşi ve evlâdı bile

⁷⁹² Tâhâ, 20/126.

⁷⁹³ Haşr, 59/19.

⁷⁹⁴ Mukâtil, c 2, s. 405; Râzî, c 23, s. 109; Kurtubî, c 6, s. 458; Ebû Hayyân, c 6, s. 389; Nevevî, c 2, s. 97; Sâbûnî, c 2, s. 321.

⁷⁹⁵ İbn Kesîr, c 3, s. 258; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437.

⁷⁹⁶ Mü'minûn, 23/111.

⁷⁹⁷ Tâberî, c 17, s. 128; Semerkandî, c 2, s. 422; Beğavî, c 5, s. 430; İbn Kesîr, c 3, s. 258; Emiroğlu, c 8, s. 131; Sâbûnî, c 2, s. 321.

⁷⁹⁸ Tâberî, c 17, s. 128; İbn Kesîr c 3, s. 258; Merâğî, c 18, s. 60; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 437.

⁷⁹⁹ Tâberî, c 17, s. 128; Mâturîdî, c 7, s. 498-499; Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c 3, s. 300; Beğavî, c 5, s. 431; Kurtubî, c 6, s. 458; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 438.

olsa akrabalarından hiçbirisiyle ilgilenmediğini, kan ve nesep bağlarının hiç kimseye faydasının dokunmadığını, her insanın yaptığı amel ile hesaba çekileceğini ve hiç kimseye zulüm edilmediğini dile getirmektedir.

14. MÜ'MİNÜN SÛRESİ'NİN YÜZ ON İKİNCİ ÂYETİNDEN YÜZ ON SEKİZİNCİ ÂYETİNE KADAR OLAN KISMININ SEBEB-İ NÜZÛLÜ VE TEFSİRİ

14.1. Zikredilen Âyetler ve Sebeb-i Nüzûlü

112-114. (Allah), “Yeryüzünde, yıl sayısı olarak ne kadar kaldınız? Diye sorar. Dediler ki: ‘Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık, saymış olanlara sor.’ (Allah) buyuruyor: *Sadece az bir zaman kaldınız. Keşke (bunu) bilmiş olsaydınız.*”⁸⁰⁰

Bu âyetlerin hususî bir sebeb-i nüzûlü yoktur. Ancak genel olarak kâfirler hakkında nâzil olduğu söylenebilir. Çünkü bu âyetler, kâfirlerin dünyadaki pek az ömürlerinde, Yüce Allah’a itaat ve ibadet etmemekle neleri kaybettiklerine ve şu pek kısa dünya hayatında sabretmiş olsalardı, Allah’ın dostlarının kazandığı gibi kazanmış olacaklarına işaret etmektedir.⁸⁰¹ Bunun yanı sıra ahiret gününde Yüce Allah’ın, kâfirleri susturmak, azarlamak ve hakîr görmek için bu âyetleri nâzil buyurduğu söylenebilir. Zira hadîs-i şerîfte İbn Ebî Hâtim’in Eyfa’ b. Abd el-Kilâî’den rivayet ettiğine göre, Resûlullâh (s.a.v) şöyle buyurdu: “Allah-u Teâlâ, Cennetlikleri Cennete, Cehennemlikleri de Cehenneme koyduktan sonra Ey Cennet halkı: ‘Yeryüzünde kaç yıl kaldınız’ diye soracak. Onlar da: ‘Bir gün ya da daha az bir süre kaldık’ diyecekler. Bunun üzerine onlara: ‘Bu bir ya da daha fazla sürede benimle ne güzel ticaret yaptınız. Buna karşılık size rahmetim, hoşnutluğum ve cennetim vardır. İçinde ebedi olarak kalınız.’ Sonra Cehennemliklere: Ey Cehennem halkı, ‘Yeryüzünde kaç yıl kaldınız’ diye sorulacak. Onlar da: ‘Bir gün ya da daha az bir süre kaldık’ diyecekler. Bunun üzerine onlara da: ‘Bu bir ya da

⁸⁰⁰ Mü’minün, 23/112-114.

⁸⁰¹ İbn Kesîr, c 3, s. 258.

daha fazla sürede benimle ne kötü bir ticaret yaptınız. Buna karşılık size öfkem ve ateşim vardır. İçinde ebedi olarak kalınız' buyrulacaktır. ”⁸⁰²

115. “*Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve gerçekten bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sanmıştınız?*”⁸⁰³

Bu âyetin hususî bir sebep-i nüzûlü yoktur. Fakat her âyetin bir inzâl hikmeti bulunmaktadır. Nitekim hadîs-i şerîfte İbn Ebû Hâtim der ki: Bize Yahya b. Nasr el-Havlânî'nin, Haneş b. Abdullah'dan rivayet ettiğine göre, Abdullah b. Mes'ud cinnet geçirmiş birisine rastlamış ve onun kulağına, sûrenin sonuna kadar olmak üzere: “*Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve gerçekten bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sanmıştınız? Gerçek Hâkim olan Allah, pek yücedir*” âyetleri okumuş ve o adam iyileşmiş. Bu olay, Resûlullâh'a (s.a.v.) anlatılmış da: Onun kulağına ne okudun? diye sorunca, İbn Mes'ud ne okuduğunu bildirmiş. Peygamber de (s.a.v) şöyle buyurmuştur: “Allah'a yemîn ederim ki yakın sahibi birisi bu âyeti bir dağa okusa dağ yerinden oynardı.”⁸⁰⁴

Görüldüğü gibi bu hadis, âyetin hususî sebep-i nüzûlü değildir. Fakat Kur'ân'ın eşsiz hikmetini ortaya koymak için bu âyetin nâzil olduğu söylenebilir.

116. “*Gerçek Hâkim olan Allah, pek yücedir. O'ndan başka ilâh yoktur. O, Kerîm olan Arş'in Rabbidir.*”⁸⁰⁵

Bu âyetin hususî bir sebep-i nüzûlü yoktur. Fakat genel olarak müşrikler hakkında nâzil olduğu söylenebilir. Çünkü müşrikler, “Melekler Allah-u Teâlâ'nın kızlarıdır” diyerek Yüce Allah'a iftira ediyorlardı. “Tek ilâh bu kadar varlığı nasıl idare edebilir?” diye kâinatın yaratıcısına ortak koşuyorlardı.⁸⁰⁶

117. “*Kim Allah ile birlikte, diğer bir ilâha taparsa -ki bu hususta hiçbir delili olamaz- artık onun hesabı Rabbinin katındadır. Şüphesiz kâfirler felah olamaz.*”⁸⁰⁷

⁸⁰² Tâberî, c 17, s. 130; İbn Kesîr, c 3, s. 258-259; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 621; Merâğî, c 18, s. 62; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 442-443.

⁸⁰³ Mü'minûn, 23/115.

⁸⁰⁴ Tirmizî, 2/104, 3/172; Sa'lebî, c 7, s. 61; Beğavî, c 5, s. 432; İbn Kesîr, c 3, s. 259; Suyûtî, *ed-Durru'l-Mensûr*, c 10, s. 622; Emiroğlu, c 8, s. 135.

⁸⁰⁵ Mü'minûn, 23/116.

⁸⁰⁶ Emiroğlu, c 8, s. 125.

⁸⁰⁷ Mü'minûn, 23/117.

Bu âyet, alaycılardan biri olan Hâris b. Kays es-Sehmî hakkında nâzil olmuştur.⁸⁰⁸

118. De ki: “*Rabbim! Bağışla, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en iyisisin.*”⁸⁰⁹

Bu âyetin hususî sebep-i nüzûlü yoktur. Fakat genel olarak Allah-u Teâlâ, bu âyeti Resûlune (s.a.v) dua ve niyazı öğretmek için, Rasûlullâh’ın da (s.a.v.) ümmetine tâlim etmesi için inzâl buyurduğu ifade edilebilir. Zira hadîs-i şerîfte Buhârî ve Tirmizî, Ebû Bekr es-Sıddîk’tan şöyle rivayet etmişlerdir: “Ey Allah’ın Resûlu (s.a.v.)! Bana, namazlarımda edeceğim bir dua öğret” dediğinde Resûlullâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Şöyle dua et: Allah’ım! Ben nefsim pek çok zulmettim. Günahları da senden başka hiç kimse affedemez. Senin nezdinden bir bağışlanmayla beni bağışla ve bana merhamet et. Şüphesiz ki affedici ve merhamet edici olan ancak sensin.”⁸¹⁰

14.2. İlgili Âyetlerin Tefsîri

Sonraki âyetlerde, Yüce Allah’a kulluk etme hususunda kâfirlerin uyarıldığı, onların dünyadaki pek az ömürlerini zayi ettikleri ve sabretmeleri halinde mü’minler gibi felaha erecekleri bildirilmektedir.⁸¹¹

قَالَ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ

(Allah), “*Yeryüzünde, yıl sayısı olarak ne kadar kaldınız?*” diye sorar.⁸¹²

Âyette geçen “*فِي الْأَرْضِ*” ile dünya hayatı ya da kabir hayatı kastedilmiştir.⁸¹³

Âyet-i kerimeye göre; Allah-u Teâlâ “dünyadaki ikamet müddetiniz ne kadardı?”, ya da “kabirdeki ikamet müddetiniz ne kadardı?” diye kâfirlere sorar. Bu suâlden maksat da kâfirleri susturmak, azarlamak ve hâkir görmektir.⁸¹⁴ Zira

⁸⁰⁸ Mukâtil, c 2, s. 406.

⁸⁰⁹ Mü’minûn, 23/118.

⁸¹⁰ Buhârî, Dua, 834, 6326, 7387, 7388; Tirmizî, Dua, 3531; Suyûtî, *ed-Durru ’l-Mensâr*, c 10, s. 624; Merâğî, c 18, s. 62; Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 444.

⁸¹¹ Zuhaylî, *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 442.

⁸¹² Mü’minûn, 23/112.

⁸¹³ Mâturîdî, c 7, s. 499; Semerkandî, c 2, s. 423; Mâverdî, c 4, s. 69; Beğavî, c 5, s. 432; Şevkânî, c 3, s. 994.

⁸¹⁴ Râzî, c 23, s. 110; Ebû Hayyân, c 6, s. 390; Alusî, c 18, s. 368; Zuhaylî *Tefsîru ’l-Munîr*, c 9, s. 442.

Yüce Allah kâfirlerin dünya ve kabirde ne kadar kaldıklarını gayet iyi biliyordu. Fakat onları küçük düşürmek için bu soruyu sorduğu söylenebilir.

Sonraki âyette ise, Cenab-ı Hakk'ın suâline karşılık şöyle cevap verdikleri bildirilmektedir:⁸¹⁵

قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَاسْأَلِ الْعَادِينَ

Dediler ki: “*Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık, saymış olanlara sor.*”⁸¹⁶

Âyet-i kerimeye göre; Yüce Allah'ın sualine karşılık, kâfirler cehennemde ebedi kalmalarına nispetle, dünyada kaldıkları süreyi pek az görerek “bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık veya o günler neşeli günleri idi, neşeli günler de kısadır ya da geçmiştir geçen de yok hükmündedir” diye cevap verirler.⁸¹⁷ Yahut “dünya günlerini sayma imkânı olanlara⁸¹⁸ ya da insanların ömürlerini sayan ve amellerini kayıt eden meleklerle⁸¹⁹ veya zalimlere yahut eskilere” sor diye cevap verirler.⁸²⁰

Yüce Allah sonraki âyette, kâfirlerin bu cevabına karşılık şöyle buyurur:

قَالَ إِنَّ لِبَيْتِكُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

(Allah) buyuruyor: “*Sadece az bir zaman kaldınız. Keşke (bunu) bilmiş olsaydınız.*”⁸²¹

Âyet-i kerimeye göre; Allah-u Teâlâ, kâfirlerin dünyada pek az süre kaldıklarını onun da gelip geçtiğini haber vermektedir. Zira dünya günleri, ahiret günlerine nispeten pek kısadır.⁸²² Bunun yanı sıra şayet kâfirlerin, ilmi ve anlayışı

⁸¹⁵ Zemahşerî, c 3, s. 44; Râzî, c 23, s. 110.

⁸¹⁶ Mü'minûn, 23/113.

⁸¹⁷ Beydâvî, c 2, s. 113; Mucirüddîn, c 4, s. 498; Alusî, c 18, s. 368.

⁸¹⁸ Beydâvî, c 2, s. 113; Ebû Hayyân, c 6, s. 390; Ebû's-Suûd, c 9, s. 4233; Alusî, c 18, s. 368.

⁸¹⁹ Mukâtil, c 2, s. 406; Tâberî, c 17, s. 131; Sa'lebî, c 7, s. 59; Zemahşerî, c 3, s. 44; Beydâvî, c 2, s. 113; Alusî, c 18, s. 368-369; Zuhaylî, *Tefsîru'l-Munîr*, c 9, s. 442.

⁸²⁰ Beydâvî, c 2, s. 113; Ebû Hayyân, c 6, s. 391; Ebû's-Suûd, c 9, s. 423; Alusî, c 18, s. 369.

⁸²¹ Mü'minûn, 23/114.

⁸²² Râzî, c 23, s. 111; Alusî, c 18, s. 369; Nevevî, c 2, s. 97; Sâbûnî, c 2, s. 321.

olsaydı, elbette dünyanın pek kısa ve nimetlerinin geçici olduğunu anlayacaklardı.
⁸²³ Fakat onlar dünya hayatının bir gün biteceğini hiç düşünmediler.

Sonraki âyette, Allah-u Teâlâ abesten çok uzak olduğunu ifade maksadıyla şöyle buyurmuştur:

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

“Bizim sizi boş yere yarattığımızı ve gerçekten bize geri döndürülmeyeceğinizi mi sanmıştınız?”⁸²⁴

Âyette geçen “عَبَثًا” oyun, eğlence, gerçek bir maksadla yapılmayan iş demektir.⁸²⁵

Âyet-i kerimeye göre; insanlar, hakkında sevap ve ceza söz konusudur. Çünkü insanlar, hayvanlar gibi ihmal edilmiş ve cezasız değildir.⁸²⁶ Zira insanlar, Cenab-ı Hakk’a dönecekler ve amellerinin karşılığını göreceklerdir.⁸²⁷

Sonraki âyette, Allah-u Teâlâ’nın abes ve faydasız şeylerden münezzehtir olduğu şöyle bildirilmiştir:

فَقَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكِ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ

“Gerçek Hâkim olan Allah, pek yücedir. O’ndan başka ilâh yoktur. O, Kerîm olan Arş’in Rabbidir.”⁸²⁸

Âyet-i kerimeye göre; her şeyin hakikî hükümdarı Allah’tır. O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. O, her şeyi kuşatan, rahmet ve hayrın kaynağı olan Arş’in rabbidir.⁸²⁹

Allah-u Teâlâ, müteâkip âyette ise, kendisine nispet edilen evlât ve ortağın bulunmasını reddederek şöyle bildirir.⁸³⁰

⁸²³ Ebû Hayyân, c 6, s. 391; Alusî, c 18, s. 369; Merâğî, c 18, s. 62; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 442; Sâbûnî, c 2, s. 321.

⁸²⁴ Mü’minûn, 23/115.

⁸²⁵ Mukâtil, c 2, s. 406; Sa’lebî, c 7, s. 59; Beğavî, c 5, s. 432; İbn Cevzî, c 4, s. 350; Mucirüddîn, c 4, s. 499.

⁸²⁶ Vâhidî, *el-Vasît fi Tefsîri’l-Kur’âni’l-Mecîd*, c 3, s. 300; Beğavî, c 5, s. 432; Emiroğlu, c 8, s. 135.

⁸²⁷ Beğavî, c 5, s. 432; Şevkânî, c 3, s. 994; Merâğî, c 18, s. 62; Bursevî, c 13, s. 297; Emiroğlu, c 8, s. 135; Sâbûnî, c 2, s. 322.

⁸²⁸ Mü’minûn, 23/116.

⁸²⁹ Tâberî, c 17, s. 133-134; Kurtubî, c 6, s. 460; Beydâvî, c 2, s. 114; Alusî, c 18, s. 370.

⁸³⁰ Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 443.

وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

“Kim Allah ile birlikte, diğer bir ilâha taparsa -ki bu hususta hiçbir delili olamaz- artık onun hesabı Rabbinin katındadır. Şüphesiz kâfirler felah olamazlar.”⁸³¹

Âyet-i kerimeye göre; kim, hiçbir delil olmaksızın Allah’la beraber başka bir ilâha taparsa, Yüce Allah katında onun cezası kesin ve şiddetlidir.⁸³² Zira puta tapanların, ilâh diye taptıkları putlar için herhangi bir delilleri yoktur. Buna göre sanki: “Onun cezası, Allah’tan başka hiç kimsenin hesap edemeyeceği bir noktaya varmıştır” demektir.⁸³³

(إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ) ifadesi, kâfirlerin cennet nimetinden hiçbir şey kazanamadığına, onların varacağı mekânın cehennem olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca bu ifade sûrenin başlangıcıyla tenasüp arzetmektedir.⁸³⁴ Zira sûrenin başlangıcı “Mü’minler felah buldu” ifadesi ile müjde vermektedir. Burada da “şüphesiz kâfirler felah olamazlar” ifadesi ile sûre sona ermektedir.⁸³⁵ Başlangıç ile son arasındaki mesafe ne kadar uzun bir mesafedir!⁸³⁶

Allah-u Teâlâ sûrenin son âyetinde, Peygamberinden (s.a.v.) kendisini medh-ü sena etmesini isteyerek şöyle bildirir:⁸³⁷

وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ

De ki: “Rabbim! Bağışla, merhamet et. Sen merhamet edenlerin en iyisisin.”⁸³⁸

Âyet-i kerimeye göre; Yüce Allah, Peygamberin’e (s.a.v.) “günahlarımı bağışla, kusurlarımı ört, bağışını bollaştır ve merhamet et ki musibetler ve belalar bize hâkim olmasın” şeklinde dua etmesini istemektedir.⁸³⁹ Bu arada dua ile

⁸³¹ Mü’minûn, 23/117.

⁸³² Tâberî, c 17, s. 134-135; Merâğî, c 18, s. 63; Emiroğlu, c 8, s. 135; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 443; Sâbûnî, c 2, s. 322.

⁸³³ Râzî, c 23, s. 112.

⁸³⁴ Ebû’s-Suûd, c 9, s. 4234-4235; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 443-444.

⁸³⁵ Ebû Hayyân, c 6, s. 391; Zuhaylî, *Tefsîru’l-Munîr*, c 9, s. 443-444.

⁸³⁶ Râzî, c 23, s. 112.

⁸³⁷ Râzî, c 23, s. 112.

⁸³⁸ Mü’minûn, 23/118.

⁸³⁹ İbn Kesîr, c 3, s. 259; Kuşeyrî, c 4, s. 50.

istenen rahmet, nimetin çeşitlerindedir. Bir de rahmet ile gerçekleşen nimet de mecâzen rahmet diye adlandırır.⁸⁴⁰

Böylece zikredilen âyetler, dünya hayatının çok kısa olduğunu ve bu kısa müddet içerisinde, ibadet ve taatte bulunmak, nafilelerle Yüce Allah'a yaklaşmak, O'nun cezasından kurtulmak ve rızasına kavuşmak için, haramlardan ve ilâhi yasaklardan kaçınmak gerektiğini ifade etmektedir. Bunun yanı sıra Cenab-ı Hakk'ın, abesten münezzehtir olduğunu, herkesin O'na döneceğini ve herkesin amellerine göre karşılık bulacağını beyan etmektedir.

⁸⁴⁰ Kuşeyrî, c 4, s. 50.

SONUÇ

Kur'ân-ı Kerim'in âyetleri incelenirken, âyetlere hangi konuyla ilgili bakarsak-bakalım o konuyla alakalı birçok bilgiyi bulmak mümkündür. Aynı şekilde âyetler sebab-i nüzûl açısından incelendiğinde de bizlere ışık tutacak birçok neticeye ulaşmak mümkündür.

Çalışmamızda vardığımız sonuçları özetle ifade edecek olursak şunları söyleyebiliriz:

Bu çalışmada, sebab-i nuzûlün tanımı, doğuşu, önemi ve bazı kaynakları ele alınmıştır.

Bu çalışma, Mekkî sûrelerden biri olan Mü'minûn sûresinin tevhid, risâlet ve haşîr gibi, dinin temel esaslarını kapsadığını ortaya koymaktadır. Bu sûrede mü'minlerin üstün özellikleri; kurtuluşa ermeleri, namazlarında huşû içinde olmaları, boş şeylerden uzak durmaları, zekâtlarını vermeleri, ırzlarını kormaları, sözlerinde durmaları, namazı muhafaza etmeleri ve bunların neticesinde Firdevs Cennetlerindeki makamlarına vâris olmaları hususlarına değinilmiştir.

Yine bu çalışma, sûrede geçen insanın yaratılış merhalelerini; tûn, nutfe, alak, mudğa, azm, lahm, başka bir yaratılışla inşa edilmesi, ölüm ve insanın yeniden diriltilmesi çerçevesinde ele alır.

Aynı şekilde çalışmamız, sûrede geçen Allah-u Teâlâ'nın kudretine ve birliğine delâlet eden delilleri ve kâinatta; tüm canlılarda ve eşsiz yedi kat göklerin yaratılışında akıl sahibi için dersler olduğunu tasvir eder. Bunun yanı sıra zeytin, hurma, üzüm gibi meyve ve diğer ürünlerde, deniz sularını yarararak giden gemiler ve benzeri şeylerde Yüce Allah'ın varlığını gösteren deliller olduğunu akıl sahiplerine anlatır.

Ayrıca bu çalışmada, sûrenin içinde yer alan Resûlullâh'ın (s.a.s.) müşriklerden görmüş olduğu işkencelere karşı teselli olmak için bazı geçmiş Resûllerin kıssalarından söz edilir. Örneğin Nuh, Hûd, Lût, Musa ile kardeşi Harun ve Meryem oğlu İsâ'nın (a.s.) kıssaları anlatılır ki, hem Resûlullâh (s.a.s.) teselli olsun hem de müşrikler ibret ve öğüt alsınlar.

Aynı zamanda bu çalışma, Mekke müşriklerinin hakka karşı gösterdikleri inat ve kibirlerinden söz eder. Öldükten sonra dirilme ve haşr-neşirle ilgili delillere dikkat çeker. Zaten dirilme, bu sûrenin asıl konusu ve müşriklerin hakkında mücadele ettikleri en mühim mevzu olarak ön plana çıkmaktadır.

Aynı şekilde bu çalışma, ölüm sarhoşluğu içerisinde kâfirlerin karşılaştıkları sıkıntı ve korkulardan söz eder. Ayrıca yapamadıkları iyi amelleri yapmak için dünyaya tekrar dönmeyi istediklerini, ama ecelin gelişinin bunu engellediğinden bahs eder. Bunun yanı sıra bu sûrede geçen, kıyamet günü hakkında açıklamalar yapılarak son bulur. İşte bütün bu hususlar çerçevesinde Mü'minûn sûresindeki konular, sebab-i nüzûl bağlamında tefsîr edilip, o günün insanların ibretlik hallerinin beyan edilip, gelecek toplumlara ışık tutulmaya çalışıldığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, Halil, vd. *Kur'ân-ı Kerim Meâli*, 11. Baskı, Ankara: TDV. Yayınları, 2006.

Alusî, Ebû'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd b. Abdullah, *Rûhu'l-Meâni fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, 1. Baskı, Beyrut-Lubnân: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsîri*, İstanbul: Bayraklı Yayınları, t.y.

Beğavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferrâ, *Meâlimu't-Tenzîl fi Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzâk el-Mehdî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2000.

Beydâvî, Nâsîru'd-din Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Tev'il*, 3. Baskı, 3 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlisi ve Tefsîri*, İstanbul: Sentez Yayınları. 1996.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahîhu'l-Musned min Hadîsi Rasûlillâhi Sallahâlâhu Aleyhi ve Sellem ve Sünenihi ve Eyyamâihi*, şerh ve thk. Muhibbuddîn el-Hatîb, Thk, Muhammed Fuâd Abdulbâkî Kahire: el-Matbaatu's-Selefiyye, t.y.

Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-Beyân Kur'ân Meâli ve Tefsîri*, Tercüme Ali Namlı, vd. İstanbul: Erken Yayınları, t.y.

Câbir, Ebûbekir el-Cezâiri, *Eyseru't-Tefâsir*, Tercüme, Ziya Eryılmaz, vd. 8 Cilt, İstanbul: Mirac Yayınları, y.t.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, 23. Baskı, Ankara: TDV, 2012.

Çağrı, Mustafa, *İslâm'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, Editör, İbrahim Kâfi Dönmez, 4 Cilt, İstanbul: MİFVY, Yayınları, 2006.

Çetiner, Bedreddin, *Esbâb-i Nüzûl*, 3. Baskı, 2 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010.

Demirci, M., “Esbâbu’n- Nüzûlün Kur’ân Tefsîrindeki Yeri,” *Marmara İlahiyat Dergisi*, Sayı: 11-12, 1997, s. 7-25.

Demirci, Muhsin, *Tefsîr Usûlü*, 25. Baskı, İstanbul: MÜİFV Yayınları, 2013.

Döndüren, Hamdi, *İnsanlığa Son Çağrı Kur’ân-ı Kerim Yüce Meâl-i ve Açıklaması*, 1. Baskı, 2 Cilt, y.y: 2003.

Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf el-Endelûsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, thk. Şeyh Ali Muhammed el-Mûârid, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.

Ebû’l Hasan, Mukâtil b. Süleymân b. Beşir, *Tefsîru’l-Mukâtil b. Süleymân*, thk. Ahmed Ferid, 1. Baskı, Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003.

Ebû’s-Suûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *Ebû’s-Suûd Tefsîri (İrşâdu’l-Aklı’s-Selîm ilâ Mezâye’l-Kitâbi’l-Kerîm)*, Tercüme, Ali Akın, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2007.

Emiroğlu, Hasan Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl*, Konya: Kuzucular Ofset, 1984.

Enîs, Abdulhakîm Muhammed, *Tahkikü’l-Ucâb fi Beyâni’l-Esbâb*, 1. Baskı, Demâm: Dâru İbni’l-Cevzî, 1997.

Ensârî, A. (2014), “Sebeb-i Nüzûlün Tesbit ve Tercih Kuralları,” Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergesi, Sayı: 9, Cilt 5, s. 70-91.

_____ (2014). *Sebeb-i Nüzûlün Tefsîre Etkisi Bakımından Bakara Sûresi Örneği*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Şanlıurfa: Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *Kur’ân’ın Konulu Tefsîri*, çev. Şahin Güven, İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2013.

Günler, S. (2008). *Mü’minûn Sûresi’nin Din Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: Marmara üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, Din Eğitimi Bilim Dalı.

Hançer, Alaaddin, *Diyanet İhtisas Merkezi Ders Notları*, 3. Baskı, Ankara: Karına Yayınları, 2014.

Hâcî Halîfe, Mustafa b. Abdullah, *Keşfu 'z-Zunân an Esâmî'l Kütübi ve 'l-Funûn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, t.y.

Hâkim, en-Nîsâbûrî Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah b. Muhammed *el-Müstedrek ala 's-Sahîhayn*, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2006.

Hicazî, Muhammed Mahmut, *Furkan Tefsîri*, Tercüme Mehmet Keskin, vd. İstanbul: İlim Yayınları, t.y.

Hudarî, Muhammed, *Nuru 'l-Yakîn*, çev, Mehmet Seri Doğru, 2. Baskı, y.y: Nida Yayınları, t.y.

İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Abdurrahman b. Teymâm el-Endelüsî, *el-Muharreru 'l-Vecîz fi Tefsîri Kitâbi 'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfi Muhammed, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. et-Tâhir, *et-Tahrîr ve 't-Tenvîr*. 1. Baskı, Tunus: ed'Dâru't-Tunusiyye, 1984.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer ed-Dımaşkî, *Tefsîru 'l-Kur 'nai 'l-Azîm*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1986.

İbnu'l-Cevzî, Cemâluddîn Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed, *Zâdu 'l-mesîr fi İlmi 't-Tefsîr*, Tercüme, Abdulvehhab Öztürk, İstanbul: Karaman Yayınları, 2009,

İmam Kadî, Mucirüddîn b. Muhammed b. A'la el-Mukaddesi el-Hambeli, *Fethu 'r-Rahman, fi Tefsîru 'l-Kur 'ân*, 1. Baskı, Beyrut: el-Mektebü'l-İslamî, 2009.

Karaman, Hayreddin, vd. *Kur 'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsîri*, Ankara: TDV. Yayınları, 2007.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekr b. Ferah, *el-Câmi li Ahkâmi 'l-Kur 'ân*, thk. Mahmud Hamid Osman vd. Kahire: Dâru'l-Hâdisi'l-Kahire 2007.

Kuşeyrî, Abdulkerîm b. Hevâzin b. Abdulmelik, *Kuşeyrî Tefsîri (Letâifu 'l-İşârât)* Tercüme Mehmet Yalar, 1. Baskı, İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2013.

Kutup, Seyyid, *fî Zilâli'l-Kur'ân*, 1. Baskı, 9 Cilt, İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.

Mahallî ve Suyûtî, Celâlüddîn Muhammed el-Mahallî ve Celâüddîn Abdurrahman es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1999.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Te'vilâtu Ehli's-Sünne*, (*Tefsîru'l-Mâdurîdî*), thk. Mecdî Baslûm, 1. Baskı, 10 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

Mâverdî, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, el-Bağdâdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn Tefsîri'l-Mâverdî*, thk. Seyyid b. Abdulkaksûd b. Abdurrahîm, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.

Merâğî, Ahmed Mustafa, *Tefsîru'l-Merâğî*, 1. Baskı, Mısır: Şeriketu Mektebe, 1946.

Mubarak, Şeyh Faysal b. Abdulaziz b. Faysal, *Tevfîu'r-Rahman fî Ulûmı'l-Kur'ân*, 1. Baskı, Suûdî Arabistan: Dâru'l-Muğnî, 1996.

Nesâî, Abdurrahman Ahmed, *Sünenü'n-Nesâî el-Kub'râ*, Beyrut: dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî, *el-Camiu's-Sahîh el-Müsemma Sahihu'l-Müslim*, Beyrut, Dâru'l-Cilve Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, t.y.

Nesefî, Ebû'l-Berekât Abdullah b. Ahmet b. Mahmûd, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*, thk. Yûsuf Ali Bedyîvî, 5. Baskı, 3 Cilt Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2011.

Nevevî, Ebû Abdilmu'tî Muhammed b. Ömer b. Arabî b. el-Nevevî el-Câvî el-Bentenî, *Merâhu Lebîd li-Keşfi Ma'nel-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Muhammed Emin ed-Dânevî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Okumuş, Mesut, vd. *Tefsîr el Kitabı*, 3. Baskı, Ankara: Grafiker Yayınları, 2015.

Râğîb, Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Ğarîbi'l-Kur'ân*, thk, Safvan Adnan ed-Dâvudî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1992.

Râzî, Ebû Abdullah Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hasan b. Hüseyin et-Teymî, *Mefâtîhu'l-Ğayb*, 3. Baskı, 32 Cilt, Beyrut: Dâru İhya't-Turâsi'l-Arabî, 2009.

Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefâsir*, 3 Cilt, y.y: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.

Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahim, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebû Muhammed b. Âşûr, 1. Baskı, Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2002.

Sâvî, Ahmed b. Muhammed el-Malikî, *Şerhu's-Sâvî ala Tefsîru'l-Celâleyn*, 2. Baskı, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014.

Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Bahru'l-ulûm*, thk, Şeyh Ali Muhammed Ma'adî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.

Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-i Nüzûl'ün Rolü*, İstanbul: Şüle Yayınları, 1994.

_____ *Tarihsellik ve Esbâb-i Nüzûl*, İstanbul: Şüle Yayınları, 1996.

Suyûtî, Ebû'l-Fadl Abdurrahman b. Ebû Bekr Celâluddîn, *ed-Durru'l-Mensûr fi't-Tefsîri bi'l-Me'sûr*, Tercüme, Hüseyin Yıldız, 2. Baskı, İstanbul: Ocak Yayıncılık, 2013.

_____ *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 1. Baskı, tlk, Mustafa Dîb el-Buğra, Dimeşk-Beyrut: Dâru İbni Kesîr, 2007.

_____ *Lubâbu'n-Nukûl fi Esbâbi'n-Nüzûl*, 1. Baskı, Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 2002.

Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah el-Yemenî, *Fethu'l-Kadîr*, 4. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2007.

Şimşek, Sait, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsîri*, İstanbul: Hayat Yayınları, 2012.

Şirbînî, Şemsuddin Muhammed b. ahmed el-Hatîb, *es-Sirâcu'l-Munîr fi'l-Îâne alâ Ma'rifeti Ba'di Meâni Kelâmi Rabbine'l-Hakîmi'l-Habîr*, Kahire: Bûlâk Matbaası, 1868.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu'l- Beyân an Te'vili âyi'l-Kur'an*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ, *es-Sünen*, 5 Cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Toptaş, Mahmut, *Kur'an-ı Kerim Şifa Tefsîri*, İstanbul: Cantaş Yayınları, 2008.

Turgut, Ali, *Tefsîr Usulü ve Kaynakları*, İstanbul: MÜİFV, 1991.

Ünal, Mehmet *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenliği*, 1. Baskı, Ankara: Akçağ Akademi Yayınları, t.y.

Vâhidî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmet b. Muhammed b. Ali en-Nisabûrî, *Esbâbu'n-Nüzûlü'l-Kur'an* 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991.

-----*el-Vasît fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*, 1. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdî, *Hak Dini Kur'an Dili*, (Sad. M. Nur Çetin, vd.) Ankara: Birleşik Yayıncılık, 2003.

Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsîri*, İstanbul: Anadolu Yayınları, y.t.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Amr b Ahmed, *el-Keşşâf an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzîl*, 4 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2008.

Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilu'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, 2. Baskı, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire: Mehtebetü Dâri't-Turâs, 2006.

Zirikî. Hayruddîn b. Muhammed ed-Dımaşkî *el-A'lâm*, 15. Baskı, y.y: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 2002.

Zuhaylî, Vehbe b. Mustafa, *et-Tefsîru'l-Munîr fi'l-Akîde ve's-Şerîa ve'l-Menhec*, 8. Baskı, Dımeşk: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2005.

_____ *Tefsîrü'l Veciz Esbâb-ı Nüzûlü ile Beraber*, çev. Hacı İnan, 4 Cilt, İstanbul: Dua Yayıncılık, 2013.

_____ *İslâm Fikhi Ansiklopedisi*, İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.